

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

**Dziedziczenie roszczeń o naprawienie
szkody niemajątkowej
(perspektywa prawnoporównawcza)**

dr Witold Borysiak

Prawo prywatne
Warszawa 2021

Spis treści

I. Wykaz skrótów	7
1. Źródła prawa	7
2. Kodeksy oraz projekty regulacji normatywnych	7
3. Organy władzy sądowej	8
4. Czasopisma	8
5. Inne skróty (niestosowane powszechnie)	9
6. Założenia w zakresie cytowania literatury oraz orzecznictwa	9
II. Wprowadzenie	11
1. Uwagi ogólne	11
2. Zakres badań prawnoporównawczych	12
3. Struktura badania prawnoporównawczego	13
4. U źródeł problematyki dziedziczenia roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej – rozwiązania prawa rzymskiego	14
III. Dogmatyczne i aksjologiczne uwarunkowania dziedziczenia roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej	17
1. Uwagi ogólne	17
2. Podstawowe argumenty przemawiające przeciwko dziedziczeniu roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej	17
3. Podstawowe argumenty przemawiające za dziedziczeniem roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej	20
IV. Roszczenia o naprawienie szkody niemajątkowej wynikającej z uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia	23
1. Perspektywa polska	23
2. Niemcy	35
3. Francja	39
4. Austria	43
5. Szwajcaria	46
6. Holandia	49
7. Grecja	50
8. Słowenia	51

9. Anglia i Walia	52
10. Irlandia	54
11. Szkocja	54
12. Kraje nordyckie	55
12.1. Dania	55
12.2. Finlandia	56
12.3. Szwecja	56
13. Kraje romańskie	56
13.1. Belgia	56
13.2. Hiszpania	57
13.3. Portugalia	58
13.4. Włochy	59
14. Rezolucja Komitetu Ministrów Rady Europy	60
15. Draft Common Frame of Reference	61
16. Podsumowanie	62
V. Roszczenia o naprawienie szkody niemajątkowej wynikającej z naruszenia innych dóbr osobistych niż życie i zdrowie	65
1. Perspektywa polska	65
2. Niemcy	67
3. Francja	71
4. Austria	73
5. Szwajcaria	74
6. Holandia	74
7. Grecja	75
8. Słowenia	75
9. Anglia i Walia	76
10. Irlandia	77
11. Szkocja	77
12. Podsumowanie	78
VI. Roszczenia o naprawienie szkody niemajątkowej wynikającej ze śmierci osoby bliskiej pokrzywdzonemu lub ciężkiego uszkodzenia jej ciała	81
1. Perspektywa polska	81
2. Niemcy	84
3. Francja	86
4. Austria	87
5. Szwajcaria	87
6. Holandia	89
7. Grecja	89

8. Słowenia	89
9. Anglia i Walia	90
10. Irlandia	90
11. Szkocja	91
12. Podsumowanie	91
VII. Ocena aktualnego stanu prawa polskiego oraz uwagi <i>de lege ferenda</i>	93
1. Wprowadzenie	93
2. Roszczenia o naprawienie szkody niemajątkowej wynikające z uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia	93
3. Roszczenia o naprawienie szkody niemajątkowej wynikające z naruszenia innych dóbr osobistych niż życie i zdrowie	101
4. Roszczenia o naprawienie szkody niemajątkowej wynikające ze śmierci osoby bliskiej pokrzywdzonemu lub ciężkiego uszkodzenia jej ciała	102
VIII. Wykaz literatury	103

I. Wykaz skrótów

1. Źródła prawa

- D. – Digesta
- G. – Instytucje Gaiusa
- I. – Instytucje Justyniana

2. Kodeksy oraz projekty regulacji normatywnych

- ABGB – Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie z 1 czerwca 1811 r. [Austria]
- BGB – Bürgerliches Gesetzbuch z 18 sierpnia 1896 r. [Niemcy]
- BW – Burgerlijk Wetboek z 1992 r. [Holandia]
- CC – Codice civile z 16 marca 1942 r. [Włochy]
- DCFR – Projekt Wspólnych Ram Odniesienia (Draft Common Frame of Reference)
- EKHG – Eisenbahn- und Kraftfahrzeughaftpflichtgesetz z 21 stycznia 1959 r. [Austria]
- k.c. – ustawa z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny
- KN – Code Civil z 21 marca 1804 r. – Kodeks Napoleona [Francja]
- k.p.c. – ustawa z 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego
- k.r.o. – ustawa z 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy
- k.z. / kodeks zobowiązań – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 27 października 1933 roku – Kodeks zobowiązań
- OR – Bundesgesetz betreffend die Ergänzung des Schweizerischen Zivilgesetzbuches (Fünfter Teil: Obligationenrecht) z 30 marca 1911 r. [Szwajcaria]
- PETL – Principles of European Tort Law (Zasady Europejskiego Prawa Deliktów)
- ZGB – Schweizerisches Zivilgesetzbuch z 10 grudnia 1907 r. [Szwajcaria]

3. Organy władzy sądowej

BGH	–	Bundesgerichtshof [Niemcy]
Cour de Cass.	–	Cour de Cassation [Francja]
LG	–	Landesgericht [Niemcy]
OGH	–	Oberster Gerichtshof [Austria]
OLG	–	Oberlandesgericht [Niemcy]
SA	–	Sąd Apelacyjny
SN	–	Sąd Najwyższy
SO	–	Sąd Okręgowy
TFS	–	Tribunal Fédéral (Suisse), Bundesgericht, Tribunale Federale [Szwajcaria]

4. Czasopisma

AcP	–	Archiv für die Civilistische Praxis [Niemcy]
All E.R.	–	All England Law Reports [Wielka Brytania]
BGBL	–	Bundesgesetzblatt [Niemcy, Austria]
BGE	–	Entscheidungen des Schweizerischen Bundesgerichts [Szwajcaria]
BGHZ	–	Entscheidungen des Bundesgerichtshof in Zivilsachen [Niemcy]
Ch.	–	Law Reports, Chancery [Wielka Brytania]
Dalloz	–	Recueil Dalloz [Francja]
Dz.U.	–	Dziennik Ustaw
EWiR	–	Entscheidungen zum Wirtschaftsrecht [Niemcy]
FamRZ	–	Zeitschrift für das gesamte Familienrecht [Niemcy]
GRUR	–	Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht [Niemcy]
GRUR-Prax	–	Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht. Praxis im Immaterialgüter- und Wettbewerbsrecht [Niemcy]
JA	–	Juristische Arbeitsblätter [Niemcy]
JBl	–	Juristische Blätter [Austria]
JuS	–	Juristische Schulung [Niemcy]
JZ	–	JuristenZeitung [Niemcy]
Legalis	–	System Informacji Prawnej Legalis
LEX	–	Systemie Informacji Prawnej LEX
NJW	–	Neue Juristische Wochenschrift [Niemcy]
NJW-RR	–	Neue Juristische Wochenschrift Rechtsprechungs-Report Zivilrecht [Niemcy]
NZV	–	Neue Zeitschrift für Verkehrsrecht [Niemcy]
OSNC	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna

OSP	-	Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPika	-	Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
ÖJZ	-	Österreichische Juristenzeitung [Austria]
PS	-	Przegląd Sądowy
RGBL	-	Reichsgesetzblatt [Niemcy, Austria]
RIS	-	Bundeskanzleramt: Rechtsinformationssystem [Austria]
UKHL	-	United Kingdom House of Lords [Wielka Brytania]
WLR	-	Weekly Law Reports [Wielka Brytania]
ZEV	-	Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge [Niemcy]

5. Inne skróty (niestosowane powszechnie)

dop.	-	dopisek
nb	-	numer brzegowy
niepubl.	-	niepublikowany
NRWE	-	Rechtsprechungsdatenbank der Gerichte in Nordrhein-Westfalen [Niemcy] ¹
nt	-	numer tezy
openJur	-	baza orzecznictwa niemieckich sądów powszechnych [Niemcy] ²
z.	-	zeszyt

6. Założenia w zakresie cytowania literatury oraz orzecznictwa

Wszystkie wykorzystane w opracowaniu materiały cytowane są przez podanie autora oraz pełnych danych bibliograficznych. Pełna, alfabetycznie uszeregowana bibliografia, znajduje się na końcu pracy (pkt VIII opracowania).

W przypadku wielości odniesień bibliograficznych w przypisach najpierw cytowane są artykuły lub glosy w kolejności chronologicznej ich publikacji, potem prace o charakterze podręcznikowym lub systemowym, a następnie komentarze (także w kolejności chronologicznej ich publikacji). W przypadku publikacji pochodzących z jednego roku uszeregowano je alfabetycznie. Odstępstwa od wskazanych zasad są nieliczne i uzasadnione specjalnymi względami, które sprawiły, że autor niniejszego opracowania uznał w danej sytuacji takie odstępstwo za konieczne (np. w sytuacjach, w których cytowanych jest kilka pozycji tego samego autora).

¹ Baza dostępna na stronie internetowej <https://www.justiz.nrw/BS/nrwe2/index.php>

² Baza dostępna na stronie internetowej <https://openjur.de/>

Orzeczenia austriackiego OGH podane są w wersji ograniczonej do daty wydania orzeczenia oraz sygnatury. Jeżeli nic odmiennego nie jest wskazane w odnośniku bibliograficznym, orzeczenia te są cytowane za bazą orzecznictwa RIS dostępną na: www.ris.bka.gv.at, dział Judikatur/Justiz.

Orzeczenia francuskiego *Cour de Cassation* podane są w wersji ograniczonej do daty wydania orzeczenia oraz sygnatury. Jeżeli nic odmiennego nie jest wskazane w odnośniku bibliograficznym, orzeczenia te są cytowane za bazą orzecznictwa dostępną na: www.legifrance.gouv.fr, dział jurisprudence judiciaire.

Orzeczenia Szwajcarskiego Trybunału Federalnego (niem.: *Bundesgericht*, fr.: *Tribunal Fédéral*, wł.: *Tribunale Federale*) z lat 1954–2020 cytowane są za bazą orzecznictwa dostępną na stronie internetowej: www.bger.ch. Dotyczy to w szczególności orzeczeń opublikowanych w oficjalnym zbiorze BGE. Roczniki BGE za lata 1875–1953 są cytowane za bazą orzecznictwa dostępną na stronie internetowej Uniwersytetu Berneńskiego (http://servat.unibe.ch/dfr/dfr_bgeoo.html).

Dane bibliograficzne orzeczeń innych trybunałów oraz sądów zagranicznych są podane w wersji pełnej (zazwyczaj ze wskazaniem miejsca omówienia lub publikacji).

II. Wprowadzenie

1. Uwagi ogólne

Zagadnienie czy, a jeżeli tak to pod jakimi warunkami, powinny być dziedziczone roszczenia o naprawienie szkody niemajątkowej³, pojawiło się w rozwoju historycznym zapewne w tym samym czasie, w którym roszczenia takie zaczęto uwzględniać⁴. *Prima facie* wydaje się więc być ono problemem dogłębnie przedyskutowanym w literaturze oraz wyklarowanym w orzecznictwie.

Niemniej jednak także współcześnie niektóre kwestie związane z opisywanym zagadnieniem są żywo dyskutowane zarówno w prawie polskim⁵, jak i w zagranicznych porządkach prawnych⁶. Uniwersalny charakter tego zagadnienia sprawia, że zaprezentowanie rozwiązań legislacyjnych innych systemów prawnych, a także dorobku ich literatury oraz orzecznictwa wydaje się być nie tylko użyteczne, ale też inspirujące dla rozważań dotyczących obecnego stanu prawa polskiego w tym zakresie. Rozwiązania przyjmowane w zagranicznych porządkach prawnych mogą być także dobrym punktem wyjścia dla rozważań *de lege ferenda* dotyczących prawa polskiego. Ewentualne zmiany regulacji polskiej powinny bowiem zostać poprzedzone analizą rozwiązań przyjmowanych w innych systemach prawnych.

³ W dalszej części opracowania, w celu uniknięcia powtórzeń, zamiennie z pojęciem szkody niemajątkowej będzie używane pojęcie krzywdy.

⁴ Kwestię dziedziczności takich roszczeń rozważano już bowiem w prawie rzymskim (por. pkt II.4 opracowania).

⁵ Przykładem tego jest uchwała SN z 12 grudnia 2013 r., III CZP 74/13, OSNC 2014, nr 9, poz. 88 z glosami M. Wałachowskiej, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2014, nr 2, s. 165–174; A. Falkiewicza, „Palestra” 2014, nr 10, s. 64–67; A. Krawczyka, „Palestra” 2014, nr 11–12, s. 101–108; M. Nesterowicza, OSP 2015, nr 2, poz. 15, s. 217–221; B. Lackorońskiego, OSP 2015, nr 2, poz. 15, s. 221–226 oraz omówieniem M. Stanika, *Przegląd orzecznictwa – prawo prywatne*, „Forum Prawnicze” 2014, nr 1, s. 99.

⁶ Przykładem tego są w prawie niemieckim wyrok BGH z 1 sierpnia 2017 r., VI ZR 261/16 (w sprawie z powództwa Iwana Demjanjuka) oraz orzeczenie LG w Köln z 27 kwietnia 2017 r., 14 O 323/15 i orzeczenie OLG w Köln z 29 maja 2018 r., 15 U 64/17 (w sprawie z powództwa Helmuta Kohla); w prawie słoweńskim wyrok słoweńskiego Sądu Najwyższego z 19 marca 2012 r., II Ips 634/2008; w prawie włoskim wyrok włoskiego Sądu Najwyższego z 23 stycznia 2014 r., nr 1361 oraz wyrok połączonych Izb włoskiego Sądu Najwyższego z 22 lipca 2015 r., nr 15350.

2. Zakres badań prawnoporównawczych

W badaniu poza **prawem polskim** (zob. pkt IV.1, V.1 oraz VI.1) starano się opisać porządku prawne krajów należących do Unii Europejskiej, uwzględniając przy tym przede wszystkim kraje, których rozwiązania prawne miały ze względów historycznych największy wpływ na prawo polskie, tzn. **prawo niemieckie** (zob. pkt IV.2, V.2 oraz VI.2), **prawo francuskie** (zob. pkt IV.3, V.3 oraz VI.3) oraz **prawo austriackie** (zob. pkt IV.4, V.4 oraz VI.4). Ponadto zdecydowano się omówić szeroko dwa kraje o ugruntowanej pozycji w europejskiej tradycji prawnej łączące w sobie (tak jak prawo polskie) elementy tzw. germańskiego oraz romańskiego kręgu prawnego, tzn. **prawo szwajcarskie** (zob. pkt IV.5, V.5 oraz VI.5) oraz **prawo holenderskie** (zob. pkt IV.6, V.6 oraz VI.6).

Ponadto zdecydowano się uwzględnić dwa systemy prawne, których regulacja – poza prawem holenderskim – jest z krajów europejskich najbardziej zbliżona do regulacji polskiej, ze względu na fakt, że zawierają przepisy będące odpowiednikiem polskiego art. 445 § 3 k.c., tzn. **prawo greckie** (zob. pkt IV.7, V.7 oraz VI.7) i **prawo słoweńskie** (zob. pkt IV.8, V.8 oraz VI.8).

Zdecydowano się również pokrótce omówić rozwiązania znane systemowi prawnemu *common law* – przede wszystkim **prawu angielskiemu** (zob. pkt IV.9, V.9 oraz VI.9) oraz **prawu irlandzkiemu** (zob. pkt IV.10, V.10 oraz VI.10). Ze względu na uniwersalny charakter rozważań czynionych w niniejszym opracowaniu mogą one stanowić cenne źródło inspiracji także dla prawa polskiego. Było to tym bardziej uzasadnione, że systemy te opierają swoje rozwiązania w opisywanym w niniejszym opracowaniu zakresie nie tylko na orzecznictwie, ale przede wszystkim na przepisach umiejscowionych w aktach prawnych o charakterze szczególnym. Stąd też wskazanie treści tych przepisów może być cenną wskazówką dla polskiego ustawodawcy. Taką samą uwagę można odnieść do **prawa szkockiego** (zob. pkt IV.11, V.11 oraz VI.11), które jest przedstawicielem tzw. mieszanych systemów prawnych.

Jednym z celów badania była analiza trafności obecnie obowiązującego w Polsce rozwiązania (zawartego w art. 445 § 3 k.c.) w zakresie dziedziczości roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej wynikającej z uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia. Kwestia ta jest lub była przedmiotem wyraźnej regulacji w niektórych krajach tzw. nordyckiego kręgu prawnego (m.in. Danii, Finlandii czy Szwecji). Z tego względu zdecydowano się omówić regulacje tych systemów prawnych w jednym miejscu (jako **kraje nordyckie** – zob. pkt IV.12). W niektórych krajach tzw. romańskiego systemu prawnego (Belgia, Hiszpania, Portugalia oraz Włochy) w braku wyraźnej regulacji ustawowej kwestia ta była lub wciąż pozostaje przedmiotem rozbieżności w orzecznictwie. Stąd zdecydowano się omówić te rozbieżności na tle wskazanych systemów prawnych w jednym miejscu (jako **kraje romańskie** – zob. pkt IV.13). Z podobnych względów zdecydowano się na krótkie omówienie odnoszącej się do tej problematyki Rezolucji Komitetu Ministrów Rady Europy nr (75) 7 dotyczącej

odszkodowania z tytułu szkody na osobie lub śmierci osoby fizycznej, a także projektu Draft Common Frame of Reference.

W niniejszym opracowaniu regulacje normatywne poszczególnych systemów prawnych tłumaczone są na język polski łącznie z cytowaniem w przypisach w miarę możliwości ich oryginalnej wersji lub wersji w tłumaczeniu na język angielski lub niemiecki⁷. Tłumaczenia na język polski inne niż pochodzące od autora niniejszego opracowania zostały odznaczone w przypisach. Wszystkie wyróżnienia w tekście również pochodzą od autora.

3. Struktura badania prawno porównawczego

W toku przeprowadzonego badania wyróżniono trzy typy roszczeń – mogących podlegać dziedziczeniu – zmierzających do naprawienia różnego rodzaju szkód o charakterze niemajątkowym. Są to:

1. roszczenia zmierzające do naprawienia szkód o charakterze niemajątkowym wynikających u pokrzywdzonego **z uszkodzenia jego ciała lub wywołania rozstroju zdrowia**;
2. roszczenia zmierzające do naprawienia szkód o charakterze niemajątkowym wynikających u pokrzywdzonego **z faktu naruszenia innych jego dóbr osobistych** (np. cześć, dobre imię czy prywatność) lub **interesów prawnie chronionych** (np. prawa do niezakłóconego wypoczynku);
3. roszczenia zmierzające do naprawienia szkód o charakterze niemajątkowym powstałe dla uprawnionego **z tytułu śmierci osoby jej bliskiej lub ciężkiego uszkodzenia jej ciała**⁸.

Już wstępna kwerenda wskazuje, że roszczenia te odróżniają się od siebie przede wszystkim ze względu na rodzaj dobra prawnego podlegającego ochronie oraz zakresu, jakiemu podlega ono ochronie w przepisach prawa powszechnie obowiązującego (co zazwyczaj jest pochodną znaczenia, jakie przyznawane jest mu w społeczeństwie). Pytaniem rozważanym w dalszej części opracowania będzie, czy czynniki te powinny wpływać na odmienne zasady dziedziczenia wskazanych roszczeń.

⁷ W niektórych systemach prawnych dostępne są na ich rządowych stronach internetowych oficjalne tłumaczenia ich kodeksów cywilnych / ustaw odnoszących się do prawa czynów niedozwolonych na język angielski. Ponadto przepisy odnoszące się do prawa deliktów obowiązujące w europejskich systemach prawnych przetłumaczone zostały na język angielski w ramach prac badawczych prowadzonych przez Institute for European Tort Law (por. *European Tort Law: Basic Texts*, red. E. Karner, K. Oliphant, B.C. Steininger, Wien 2018).

⁸ Dla określenia roszczeń z tego tytułu używa się w prawie angielskim terminu *bereavement claim* (skarga o zadośćuczynienie z tytułu osamotnienia) – zob. szerzej w literaturze polskiej E. Bagińska, *Modele regulacji zadośćuczynienia za śmierć osoby bliskiej w wybranych krajach europejskich*, [w:] *Zadośćuczynienie po nowelizacji art. 446 Kodeksu cywilnego na tle doświadczeń europejskich*, red. Z. Strus, K. Ortyński, J. Pokrzywniak, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2010, nr 2 (numer specjalny), s. 50. Termin ten jest powszechnie stosowany również w literaturze porównawczej.

4. U źródeł problematyki dziedziczenia roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej – rozwiązania prawa rzymskiego

Prawo rzymskie przyjmowało zasadę, że skargi o charakterze osobistym wygasały zarówno w chwili śmierci osoby do nich uprawnionej, jak i osoby, względem której mogły być one kierowane⁹. Wyrażała to zasada *actio personalis moritur cum persona*. Jak zauważał Gaius¹⁰:

Nie wszystkie skargi, które przeciwko innej osobie albo przysługują z mocy samego prawa albo są udzielane przez pretora, przysługują także przeciwko jego spadkobiercy albo są zazwyczaj przeciwko niemu udzielane. Jest bowiem ugruntowaną regułą prawa, że skargi karne z czynów przestępnych ani nie przysługują ani są zazwyczaj udzielane przeciw spadkobiercy sprawcy, czego przykładami są skarga z tytułu kradzieży, rabunku, zniewagi, czy bezprawnego wyrządzenia szkody (*damnum iniuria datum*). Ale spadkobiercy [...] tego rodzaju skargi przysługują i nie są odmawiane, z wyjątkiem skargi z tytułu zniewagi (*iniuria*) i jeżeli podnoszono by jakieś podobne powództwo.

Wynikało to z przyjęcia zasady, którą najdobitniej wyraził Modestyn, zgodnie z którą: „Jedne przywileje dotyczą stosunku prawnego, drugie osoby, dlatego też te, które dotyczą stosunku prawnego, przechodzą na spadkobiercę; dotyczące zaś osoby nie przechodzą na spadkobiercę”¹¹. Skargi z tytułu *iniuria* były więc niedziedziczne zarówno po stronie dłużnika, jak i po stronie wierzyciela¹². Po śmierci poszkodowanego jego spadkobiercy nie mogli więc wystąpić ze skargą przeciwko sprawcy¹³.

Warto zwrócić jednak uwagę na fakt, że niedziedziczność zarówno bierna, jak i czynna tego typu roszczeń nie była bezwarunkowa. Jeżeli bowiem w danej sytuacji wszczęto już spór sądowy (doszło do *litis contestatio*), możliwe było dziedziczenie danego roszczenia

⁹ W literaturze por. R. Zimmermann, *The Law of Obligations – Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Oxford 1996, s. 915–916 i 1061, F. Longchamps de Bérier, [w:] W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Bérier, *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2018, s. 257.

¹⁰ G. 4.112. W oryginale: „Non omnes autem actiones, quae in aliquem aut ipso iure competunt aut a pretore dantur, etiam in heredem aequae competunt aut dari solent. Est enim certissima iuris regula ex maleficiis poenales actiones in heredem nec competere nec dari solere, velut furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, damni iniuriae. Sed heredi [...] dem huiusmodi actiones competunt nec denegantur, excepta iniuriarum actione et si qua alia similis inveniatur actio”. Identyczna zasada została wyrażona również następnie w Instytucjach Justyniana (por. I. 4.84).

¹¹ Modestyn D. 50.17.196. W oryginale: „Privilegia quaedam causae sunt, quaedam personae. Et ideo quaedam ad heredem transmittuntur, quae causae sunt: quae personae sunt, ad heredem non transeunt”.

¹² Odróżniało to skargę z tytułu *iniuria* od skargi z tytułu *damnum iniuria datum*, która była jedynie niedziedziczna po stronie sprawcy szkody (por. Ulpian D. 9.2.23.8). Zob. W. Dajczak, [w:] W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Bérier, *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2018, s. 585 i 593; por. także W. Rozwadowski, *Prawo rzymskie. Zarys wykładu wraz z wyborem źródeł*, Poznań 1992, s. 195 i 199.

¹³ W. Rozwadowski, *Prawo rzymskie. Zarys wykładu wraz z wyborem źródeł*, Poznań 1992, s. 199 oraz W. Dajczak, [w:] W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Bérier, *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2018, s. 585. Za wyjątek od tej sytuacji nie można uznać przypadku, w którym doszło do naruszenia nietykalności zwłok spadkodawcy. W prawie rzymskim powodowało to nabycie skargi przeciwko sprawcy przez sam spadek (Ulpian D. 47.10.1.6), co po jego nabyciu przez właściwego sukcesora uniwersalnego majątku mogło prowadzić do odpowiedzialności sprawcy z tytułu zniewagi (*iniuria*) – F. Longchamps de Bérier, [w:] W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Bérier, *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2018, s. 365.

i kontynuowanie wszczętego już sporu¹⁴. Wynikało to jednak z faktu, że każdorazowo materialnoprawnym skutkiem *litis contestatio* było wygaśnięcie dotychczasowej skargi *in personam* i na skutek nowacji (*novatio*) przekształcenie go w dziedziczne na zasadach ogólnych zobowiązanie sędziego do osądzenia sprawy i wydania wyroku (*condemnari oportere*). Jak wykazane zostanie w dalszej części opracowania, rozwiązania prawa rzymskiego, poprzez przyjęcie ich w *ius commune*, miały znaczący wpływ na współczesne rozwiązania poszczególnych europejskich porządków prawnych¹⁵.

¹⁴ Wyrażne potwierdzenie takiej zasady można znaleźć w poglądach Kalistratusa oraz Ulpiana. Zob. Callistratus D. 44.7.59, który stwierdza: „Należy wiedzieć, że we wszystkich przypadkach spory wszczęte, przechodzą na spadkobiercę, jak i na podobne do niego osoby” (w oryginale „Sciendum est ex omnibus causis lites contestatas et in heredem similesque personas transire”) oraz Ulpian D. 47.10.28, który zauważa, że: „Skarga z tytułu zniewagi nie jest częścią naszego majątku, zanim nie dojdzie do wszczęcia sporu” (w oryginale „Iniuriarum actio in bonis nostris non computatur, antequam litem contestemur”), co jednoznacznie przesądza o zaliczaniu jej do majątku spadkowego po wszczęciu sporu. Por. też w literaturze W. Rozwadowski, *Prawo rzymskie. Zarys wykładu wraz z wyborem źródeł*, Poznań 1992, s. 195 i 199 oraz R. Zimmermann, *The Law of Obligations – Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Oxford 1996, s. 916.

¹⁵ Zob. np. w odniesieniu do prawa francuskiego M. Contamine-Raynaud, *Nota do orzeczeń połączonych Izb Cywilnej i Karnej Cour de Cassation z 30 kwietnia 1976 r., w sprawach nr 74-90280 oraz nr 73-93014, „Recueil Dalloz” 1977, Jurisprudence s. 187.*

III. Dogmatyczne i aksjologiczne uwarunkowania dziedziczenia roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej

1. Uwagi ogólne

W odniesieniu do zaprezentowanych trzech rodzajów roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej można podać argumenty zarówno za, jak i przeciwko ich dziedziczności. Argumenty te są obecne zarówno w literaturze polskiej, jak i prezentowane szeroko w literaturze zagranicznej. Mają one zarówno charakter ściśle dogmatyczny (w odniesieniu do zasad ogólnych i regulacji szczególnych przyjmowanych w danym systemie prawnym), jak i charakter wskazówek o charakterze aksjologicznym. Ich przedstawienie w tym miejscu wydaje się wskazane, jako wprowadzenie do dalszych rozważań.

2. Podstawowe argumenty przemawiające przeciwko dziedziczeniu roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej

Podstawowym argumentem przeciwko dziedziczności roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej jest ich ściśle osobisty charakter oraz to, że mają one na celu **zaspokajanie indywidualnego interesu** danego uprawnionego. Dotyczy to w jednakowym zakresie wszystkich trzech powyżej przedstawionych typów roszczeń.

Osobisty charakter takich roszczeń wynika z **osobistego charakteru** cierpień fizycznych i psychicznych doznawanych przez pokrzywdzonego na skutek naruszenia jego dóbr oraz tego, że roszczenie o zadośćuczynienie ma na celu ich złagodzenie¹⁶. Nawet bowiem istnienie

¹⁶ Jest to pogląd ugruntowany w literaturze polskiej jeszcze od czasów obowiązywania kodeksu zobowiązań – zob. *Uzasadnienie projektu kodeksu zobowiązań z uwzględnieniem ostatecznego tekstu kodeksu*. Art. 1–167, oprac. R. Longchamps de Bérrier, Warszawa 1934, s. 246 oraz R. Longchamps de Bérrier, *Zobowiązania*, Lwów 1939, s. 295. Podzielany jest on także na tle kodeksu cywilnego; zob. A. Szpunar, *Przejęcie roszczenia o zadośćuczynienie na spadkobierców uprawnionego*, „Palestra” 1979, nr 6, s. 30; A. Szpunar, *O przejęciu na spadkobierców roszczeń z tytułu zadośćuczynienia*, „Rejent” 2002, nr 9, s. 15 i 19; M. Zelek, *Prześlanki dziedziczności roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę (art. 445 § 3 KC) de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Prawo rodzinne i spadkowe wobec współczesnych zjawisk technologicznych i społecznych*, red. J.M. Łukasiewicz, M. Załucki, Toruń 2018, s. 409–410; J.St. Piątkowski, H. Witczak, A. Kawałko, [w:] *System Prawa Prywatnego. Tom 10. Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2015, s. 96, nb 37; Z. Masłowski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom 2*, Warszawa 1972, s. 1109; A. Olejniczak, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, red. A. Kidyba, Warszawa 2014, art. 445, nb 24, s. 570; E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom VI. Spadki*, red. J. Gudowski, Warszawa 2017, art. 922, pkt 40, s. 32; w orzecznictwie: wyrok

obiektywnych przesłanek przyznania zadośćuczynienia nie umożliwia jeszcze jego zasądzenia ze względu na fakt, iż musi jeszcze wystąpić krzywda po stronie pokrzywdzonego. Tę zaś można wykazać wyłącznie na podstawie żądań pokrzywdzonego, gdyż proces wykształcania się krzywdy ma charakter subiektywny i nie następuje u każdej osoby fizycznej w ten sam sposób¹⁷. Ponadto śmierć pokrzywdzonego miałaby prowadzić do niemożliwości dokonania realnej oceny wysokości takiej jego szkody niemajątkowej¹⁸.

Podkreśla się też, że wyłączenie możliwości wniesienia powództwa o zadośćuczynienie po śmierci pokrzywdzonego stanowi świadectwo przewagi funkcji kompensacyjnej zadośćuczynienia nad jej funkcją represyjną¹⁹. Spadkobiercy, jako osoby, które nie odniosły samodzielnie cierpień fizycznych i psychicznych (tak jak pokrzywdzony), „bogaciliby” się bowiem przez sam fakt tego, że ich poprzednik prawny doznał niemajątkowego uszczerbku na zdrowiu przed swoją śmiercią²⁰. Sam zaś poszkodowany nie odnosiłby żadnej korzyści z sumy pieniężnej zasądzanej na rzecz jego spadkobierców²¹.

W odniesieniu do drugiego i trzeciego z opisywanych powyżej typów roszczeń podkreśla się także to, że ich dochodzenie powinno być uzależnione jedynie od woli pokrzywdzonego, a nie od woli osób trzecich (w tym jego spadkobierców)²². To jemu powinna zostać pozostawiona decyzja w zakresie tego, czy dane zdarzenie stanowiło rzeczywiste naruszenie jego dóbr osobistych albo interesów niemajątkowych i w wyniku tego odczuwa krzywdę, której naprawienia chciałby domagać się na drodze sądowej²³. Ponadto to od jego woli powinno zależeć

SN z 25 marca 1975 r., II CR 53/75, LEX nr 7682; wyrok SN z 14 kwietnia 2005 r., II CK 603/04, LEX nr 327927; wyrok SN z 28 kwietnia 2010 r., III CSK 143/09, OSNC 2010, nr 11, poz. 154. Zob. też w prawie niemieckim M. Burmann, J. Jahnke, *Hinterbliebenengeld – viele Fragen und etliche Antworten*, NZV 2017, nr 9, s. 412–413; a w prawie szwajcarskim F. Werro, *La responsabilité civile*, Bern 2011, s. 412, nb 1475 i 1478; F. Werro, [w:] *Commentaire Romand. Code des obligations I. Art. 1–529 CO*, red. L. Thévenoz, F. Werro, Bâle 2012, wprowadzenie do art. 47–49, nb 8, s. 453.

¹⁷ Zob. w prawie szwajcarskim R. Brehm, *Berner Kommentar. Das Obligationenrecht. Band VI, 1. Abteilung. Allgemeine Bestimmungen. 3 Teilband, 1. Unterteilband. Die Entstehung durch unerlaubte Handlungen. Artikel 41–61 OR*, Bern 2013, art. 47, nb 123, s. 553. W tym też kierunku F. Werro, *La responsabilité civile*, Bern 2011, s. 413, nb 1478 oraz F. Werro, [w:] *Commentaire Romand. Code des obligations I. Art. 1–529 CO*, red. L. Thévenoz, F. Werro, Bâle 2012, wprowadzenie do art. 47–49, nb 8, s. 453.

¹⁸ Por. poglądy wyrażane w prawie francuskim, które przytacza M. Contamine-Raynaud, *Nota do orzeczeń połączonych Izby Cywilnej i Karnej Cour de Cassation z 30 kwietnia 1976 r., w sprawach nr 74-90280 oraz nr 73-93014*, „Recueil Dalloz” 1977, Jurisprudence s. 187.

¹⁹ P. Sobolewski, [w:] *Komentarze Prawa Prywatnego. Tom IIIA. Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna*, red. K. Osajda, Warszawa 2017, art. 445, nb 23, s. 854.

²⁰ Por. E. Bagińska, *Roszczenie o zadośćuczynienie na podstawie art 446 § 4 kodeksu cywilnego na tle doświadczeń europejskich*, [w:] *Kompensacja szkód komunikacyjnych. Nowoczesne rozwiązania ubezpieczeniowe. Traffic Accident Compensation. Modern Insurance Solutions*, red. K. Ludwiczowska, Warszawa 2011, s. 150; K.-H. Danzl, K. Gutiérrez-Lobos, O.F. Müller, *Das Schmerzensgeld in medizinischer und juristischer Sicht*, Wien 2013, s. 231, których zdaniem są to wówczas „śmiejący się, a nie cierpiący spadkobiercy” (*lachende statt trauernde Erben*).

²¹ Jak zauważa jednak trafnie W.V.H. Rogers, *Death and Non-Pecuniary Loss*, [w:] *European Tort Law 2006*, red. H. Koziol, B.C. Steininger, Wien–New York 2008, s. 55: „It could of course be argued – indeed it is a very respectable case – that if the purpose of such damages is to allow the claimant to buy alternative pleasures they should not pass but again that would be inconsistent with how some of us treat the comatose victim”.

²² W odniesieniu do pierwszego typu opisywanych w opracowaniu roszczeń argument ten jest również podnoszony, lecz w niektórych stanach faktycznych może być uznany za nieadekwatny (por. uwagi w pkt IV i VII.2 opracowania).

²³ Por. A. Szpunar, *O przejściu na spadkobierców roszczeń z tytułu zadośćuczynienia*, „Rejent” 2002, nr 9, s. 18 („Realizacja roszczenia o zadośćuczynienie powinna zależeć od decyzji samego poszkodowanego. Tylko

to, czy chce kierować roszczenia w stosunku do osób mu najbliższych (np. współmałżonka, innych członków rodziny, bliskich przyjaciół) mogących być w danym przypadku sprawcami wyrządzonej mu krzywdy²⁴. Wskazywano stąd, że poszkodowany, który nie wytacza powództwa przeciwko sprawcy szkody niejako go „ułaskawia” zrzekając się swojego roszczenia²⁵. Przyjęcie odmiennej wykładni mogłoby prowadzić do wytaczania powództw przez spadkobierców nawet wbrew znanej im wyraźnej woli spadkodawcy wyrażonej przed śmiercią²⁶. W literaturze międzywojennej uznano nawet, że w wypadku naruszenia tzw. wolności seksualnej wytaczanie powództwa przez spadkobierców pokrzywdzonego/pokrzywdzonej lub dalsze jego przez nich podtrzymywanie uwłaczałoby czci zmarłego/zmarłej i mogłoby być uznane za „skandaliczne”²⁷.

wówczas, gdy jego decyzja w tym kierunku była niewątpliwa, uzasadnione jest przejście roszczenia na spadkobierców”). Do argumentacji tej odwołuje się również R. Strugała, *Zbywanie roszczeń o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym. Ratio legis, treść normatywna oraz przyszłość uregulowania art. 449 k.c.*, „Forum Prawnicze” 2019, nr 4, s. 42. Podobnie wskazuje M. Zelek, *Przesłanki dziedziczności roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę (art. 445 § 3 KC) de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Prawo rodzinne i spadkowe wobec współczesnych zjawisk technologicznych i społecznych*, red. J.M. Łukasiewicz, M. Załucki, Toruń 2018, s. 411. Argumentacja taka, zwłaszcza na tle dyskusji toczonych w innych systemach prawnych, może budzić jednak wątpliwości (zob. szerzej Ch. von Bar, *The Common European Law of Torts. Volume Two*, Oxford 2005, s. 64–69). Por. też T. Vansweevelt, L. Bubalo, *Post-Mortal Protection of the Right to Reputation – A Comparative View*, „Journal of European Tort Law” 2019, nr 1, s. 13.

²⁴ Por. w prawie austriackim uzasadnienie wyroku OGH z 30 września 1996 r., 6 Ob 2068/96b. W prawie polskim por. A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 195.

²⁵ Por. poglądy, które przytacza M. Contamine-Raynaud, *Nota do orzeczeń połączonych Izby Cywilnej i Karnej Cour de Cassation z 30 kwietnia 1976 r., w sprawach nr 74-90280 oraz nr 73-93014*, „Recueil Dalloz” 1977, Jurisprudence s. 187.

²⁶ Jak zauważa P. Sobolewski, [w:] *Komentarze Prawa Prywatnego. Tom IIIA. Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna*, red. K. Osajda, Warszawa 2017, art. 445, nb 23, s. 854: „Dziedziczenie roszczenia o zadośćuczynienie prowadziłoby do wątpliwej aksjologicznie sytuacji, gdy spadkobiercy pokrzywdzonego żądają zadośćuczynienia, mimo że sam pokrzywdzony nie podjął kroków prawnych w celu jego dochodzenia”. Jak stwierdza z kolei F. Werro (*La responsabilité civile*, Bern 2011, s. 412–413, nb 1478 oraz [w:] *Commentaire Romand. Code des obligations I. Art. 1–529 CO*, red. L. Thévenoz, F. Werro, Bâle 2012, wprowadzenie do art. 47–49, nb 8, s. 453), trudno byłoby wówczas uzasadnić to, dlaczego spadkobiercy mogą wytaczać roszczenie o zadośćuczynienie, w sytuacji gdy nie chciał uczynić tego sam pokrzywdzony spadkodawca.

²⁷ Zob. R. Longchamps de Brier, *Zobowiązania*, Lwów 1939, s. 295, który zauważał, że: „Jeżeli [...] chodzi o zadośćuczynienie moralne w przypadku niedozwolonego skłonienia do poddania się czynowi nierządному, musi być zadośćuczynienie przyznane jeszcze za życia poszkodowanego umową lub prawomocnym wyrokiem, gdyż popieranie skandalicznych procesów przez dziedziców nie jest wskazane”. Podobnie *Uzasadnienie projektu kodeksu zobowiązań z uwzględnieniem ostatecznego tekstu kodeksu. Art. 1–167*, oprac. R. Longchamps de Brier, Warszawa 1934, s. 246 („prowadzenie przez dziedziców skandalicznych procesów, uwłaczających czci zmarłego, nie jest wskazane”).

3. Podstawowe argumenty przemawiające za dziedziczeniem roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej

Jako argumenty za dziedzicznością wskazanych roszczeń można wskazać ich majątkowy i cywilnoprawny charakter²⁸. Obejmuje to wszystkie trzy sytuacje przedstawione wcześniej, gdyż każde w trzech wskazanych roszczeń ma właśnie takie cechy.

Za przejściem roszczeń o zadośćuczynienie na spadkobierców miałyby także przemawiać dorozumiana wola poszkodowanego spadkodawcy²⁹. Wskazuje się, że domniemywać można, iż pokrzywdzony wolałby, aby takie roszczenia były realizowane przez jego spadkobierców, powiększając w ten sposób ich majątek, niż aby wygasły w chwili jego śmierci. Często bowiem będą to jedyne roszczenia, które będą kierowane bezpośrednio przeciwko sprawcy szkody³⁰, gdyż roszczenia z tytułu naprawienia szkody majątkowej bardzo często będą bądź kompensowane przez pracodawcę, bądź z ubezpieczenia społecznego, bądź z własnego ubezpieczenia poszkodowanego lub jego pracodawcy³¹. Jeżeli zaś nawet roszczenia z tytułu zadośćuczynienia byłyby w danej sytuacji kompensowane z ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej sprawcy (a zazwyczaj zakres takich ubezpieczeń obejmuje wyrządzenie przez niego krzywdy innym podmiotom), to założyć można, że pokrzywdzony wolałby, aby realizacja tych roszczeń powiększała majątek jego spadkobierców, niż aby wygasły one w chwili jego śmierci (tworząc w ten sposób „korzyść majątkową” w majątku ubezpieczyciela).

W sytuacji śmierci pokrzywdzonego w toku postępowania wskazuje się, że nie powinno to prowadzić do zwolnienia poszkodowanego z odpowiedzialności³², gdyż gdyby poszkodowany wniósł powództwo i uzyskał jego zasądzenie za swojego życia, to jego istnienie byłoby trudne do zanegowania³³. Ponadto, gdyby takie roszczenie zawsze wygasło w chwili śmierci

²⁸ Por. H. Koziol, *Wrongful Death – Basic Questions*, [w:] *European Tort Law 2006*, red. H. Koziol, B.C. Steininger, Wien-New York 2008, s. 29; w prawie francuskim J. Flour, J.-L. Aubert, E. Savaux, *Droit civil. Les obligations 2. Le fait juridique*, Paris 2007, s. 406, nb 369; w prawie austriackim W. Kralik, [w:] *Ehrenzweig System des österreichischen allgemeinen Privatrechts. 4. Buch. Das Erbrecht*, Wien 1983, s. 14–15; w prawie szwajcarskim H. Rey, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, Zürich-Basel-Genf 2008, s. 101, nb 446.

²⁹ A. Szpunar, *O przejściu na spadkobierców roszczeń z tytułu zadośćuczynienia*, „Rejent” 2002, nr 9, s. 19, który zauważa, że: „realizacja roszczenia o zadośćuczynienie i zasądzenie go na rzecz spadkobierców są niemal zawsze zgodne z rzeczywistością (co najmniej prawdopodobną) wolą poszkodowanego”; A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 193. Tak też M. Zelek, *Przesłanki dziedziczności roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę* (art. 445 § 3 KC) *de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Prawo rodzinne i spadkowe wobec współczesnych zjawisk technologicznych i społecznych*, red. J.M. Łukasiewicz, M. Załucki, Toruń 2018, s. 413 i 422.

³⁰ Mogą być one kierowane zazwyczaj także bezpośrednio przeciwko jego ubezpieczycielowi, a więc podmiotowi, który zajmuje się profesjonalnie naprawianiem szkód w zastępstwie ich rzeczywistych sprawców.

³¹ Por. E. Deutsch, H.-J. Ahrens, *Deliktsrecht. Unerlaubte Handlungen, Schadensersatz, Schmerzensgeld*, München 2014, s. 239, nb 701 („Oft ist der Schmerzensgeldanspruch der einzige oder jedenfalls wesentliche Anspruch des normalen Verletzten”).

³² Por. za wielu M. Zelek, *Przesłanki dziedziczności roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę* (art. 445 § 3 KC) *de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Prawo rodzinne i spadkowe wobec współczesnych zjawisk technologicznych i społecznych*, red. J.M. Łukasiewicz, M. Załucki, Toruń 2018, s. 411 oraz G. Karaszewski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. J. Ciszewski, P. Nazaruk, Warszawa 2019, art. 445, nb 9, s. 799.

³³ Por. uwagi, które czyni W.V.H. Rogers, *Death and Non-Pecuniary Loss*, [w:] *European Tort Law 2006*, red. H. Koziol, B.C. Steininger, Wien-New York 2008, s. 55.

poszkodowanego, w interesie sprawcy szkody byłoby przeciąganie postępowania, licząc na jego śmierć³⁴.

Ponadto za dziedzicznością takich roszczeń może przemawiać **występujący niekiedy w praktyce brak faktycznej możliwości ich dochodzenia za życia pokrzywdzonego**³⁵. Dotyczy to zwłaszcza roszczeń o naprawienie krzywdy wynikającej z tytułu uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia³⁶. Sytuacje takie zostaną opisane szerzej w dalszej części opracowania, ale już teraz można wskazać, że wyłączenie możliwości podnoszenia takich roszczeń przez spadkobierców – w sytuacji faktycznej niemożliwości podniesienia ich przez samego pokrzywdzonego za jego życia – budziłoby znaczne wątpliwości aksjologiczne³⁷. W takich sytuacjach brak zgłoszenia żądania przez pokrzywdzonego nie oznacza jeszcze braku krzywdy po jego stronie, lecz wynika z faktu, że „nie zdążył” on dochodzić ochrony swoich uprawnień przed śmiercią.

³⁴ Por. T. Vansweevelt, L. Bubalo, *Post-Mortal Protection of the Right to Reputation – A Comparative View*, „Journal of European Tort Law” 2019, nr 1, s. 24–25.

³⁵ Jak zauważa M. Zelek, *Przesłanki dziedziczności roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę (art. 445 § 3 KC) de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Prawo rodzinne i spadkowe wobec współczesnych zjawisk technologicznych i społecznych*, red. J.M. Łukasiewicz, M. Załucki, Toruń 2018, s. 413: „Aktualnie występujące w prawie polskim rozwiązanie wymaga od poszkodowanego istotnej aktywności nakierowanej na realizację swojego roszczenia, co może prowadzić do sytuacji niesprawiedliwych zwłaszcza wówczas, gdy mnogość i intensywność cierpień fizycznych oraz psychicznych nie pozwala bądź przynajmniej w wysokim stopniu utrudnia pokrzywdzonemu wytoczenie powództwa. Trudno przykładowo oczekiwać, aby obłożnie chora, walcząca o życie osoba koncentrowała się w takich warunkach na wytaczaniu powództwa”.

³⁶ Można to przedstawić na przykładzie, w którym pokrzywdzony w wypadku samochodowym jest osobą pełnoletnią niepozostającą w związku małżeńskim i po zdarzeniu przez chwilę zachowuje świadomość, a następnie do śmierci pozostaje w stanie wegetatywnym (lub innym stanie ograniczenia lub wyłączenia świadomości).

³⁷ K.-H. Danzl, K. Gutiérrez-Lobos, O.F. Müller, *Das Schmerzensgeld in medizinischer und juristischer Sicht*, Wien 2013, s. 231 („[...] oftmals gerade bei besonders schwer Verletzten ein Schädiger durch den frühzeitigen Tod des Ersteren von der Zahlungspflicht eines entsprechend hohen Schmerzensgeldes befreit werden konnte – was als Unrecht empfunden wird”).

IV. Roszczenia o naprawienie szkody niemajątkowej wynikającej z uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia

1. Perspektywa polska

Problematykę dziedziczenia roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej regulował w kodeksie zobowiązań jego art. 165. Zgodnie z § 1 tego przepisu:

W razie uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, pozbawienia życia, pozbawienia wolności lub obrazy czci, sąd może przyznać poszkodowanemu lub instytucji przezeń wskazanej stosowną sumę pieniężną, jako zadośćuczynienie za cierpienia fizyczne i krzywdę moralną.

Dotyczyło to także przypadku, gdy kobietę albo małoletniego lub psychicznie upośledzonego mężczyznę skłoniono za pomocą podstępów, gwałtu, nadużycia stosunku zależności lub wyzyskania krytycznego położenia do poddania się czynowi nierządному. Jednocześnie § 3 tego przepisu wskazywał wyraźnie, że:

Prawo do zadośćuczynienia przechodzi na spadkobierców, jeżeli zostało umownie lub prawomocnym wyrokiem przyznane za życia poszkodowanego, a w przypadku, przewidzianym w paragrafie pierwszym [a więc w razie uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, pozbawienia życia, pozbawienia wolności lub obrazy czci – dop. W.B.], także wtedy, gdy powództwo zostało wytoczone za życia poszkodowanego³⁸.

Ustawodawca rozróżnił w opisywanym przepisie dwie sytuacje:

1. w razie uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, pozbawienia życia, pozbawienia wolności lub obrazy czci roszczenie o zadośćuczynienie przechodziło na spadkobierców pokrzywdzonego, jeżeli zostało mu przed śmiercią **przyznane w umowie** lub przed tą chwilą **wytoczono o nie powództwo**;
2. w wypadku gdy kobietę albo małoletniego lub psychicznie upośledzonego mężczyznę skłoniono za pomocą podstępów, gwałtu, nadużycia stosunku zależności lub wyzyskania krytycznego położenia do poddania się czynowi nierządному, roszczenie o zadośćuczynienie przechodziło na spadkobierców pokrzywdzonego, jeżeli zostało mu przed śmiercią **przyznane w umowie** lub **prawomocnym wyrokiem**.

³⁸ Co do prac ustawowych nad tą regulacją por. L. Domański, *Instytucje kodeksu zobowiązań. Komentarz teoretyczno-praktyczny*. Część ogólna, Warszawa 1936, s. 683–684.

Przyczyną tego zróżnicowania było uznanie przez ustawodawcę, że wytaczanie powództwa przez spadkobierców pokrzywdzonego lub dalsze jego przez nich podtrzymywanie mogłoby uwłaczać czci zmarłego lub być w odbiorze społecznym „skandaliczne”³⁹.

Na tle wskazanego przepisu w literaturze przedmiotu wyraźnie przyznawano roszczeniu o zadośćuczynienie ściśle osobisty charakter⁴⁰. Obojętne dla przejścia na spadkobierców roszczenia było jednak to, czy pokrzywdzony dochodził zadośćuczynienia na swoją rzecz, czy na wskazaną przez siebie instytucję społeczną⁴¹.

Obecnie w prawie polskim przyjmuje się, że uprawnienie do uzyskania zadośćuczynienia pieniężnego za krzywdę doznaną wskutek uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia (art. 445 § 1 w zw. z art. 444 § 1 zd. 1 k.c.) jest zaliczane do kategorii praw majątkowych ściśle związanych z osobą zmarłego w rozumieniu art. 922 § 2 k.c.⁴², a w ich ramach do tzw. praw mających na celu zaspokojenie indywidualnego interesu ekonomicznego danej jednostki⁴³. Roszczenie o zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę wynikającą z uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, mimo że ma charakter majątkowy, nie podlega więc dziedziczeniu, jako prawo ściśle związane z osobą uprawnionego (pokrzywdzonego)⁴⁴.

³⁹ Por. *Uzasadnienie projektu kodeksu zobowiązań z uwzględnieniem ostatecznego tekstu kodeksu*. Art. 1–167, oprac. R. Longchamps de Bérier, Warszawa 1934, s. 246 oraz R. Longchamps de Bérier, *Zobowiązania*, Lwów 1939, s. 295.

⁴⁰ Por. *Uzasadnienie projektu kodeksu zobowiązań z uwzględnieniem ostatecznego tekstu kodeksu*. Art. 1–167, oprac. R. Longchamps de Bérier, Warszawa 1934, s. 246; R. Longchamps de Bérier, *Zobowiązania*, Lwów 1939, s. 295. Zob. też J. Korzonek, I. Rosenblüth, *Kodeks zobowiązań. Komentarz. Tom I*, Kraków 1936, s. 436; S. Szer, *Prawo spadkowe*, Warszawa 1955, s. 18; W. Czachórski, *Zarys prawa zobowiązań. Część ogólna*, Warszawa 1962, s. 111.

⁴¹ L. Domański, *Instytucje kodeksu zobowiązań. Komentarz teoretyczno-praktyczny. Część ogólna*, Warszawa 1936, s. 685.

⁴² Pojęcie praw i obowiązków ściśle związanych z osobą zmarłego nie będzie w tym miejscu szczegółowo przedstawiane – zob. szerzej w tym zakresie J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe w zarysie*, oprac. i zaktualizował A. Mączyński, Warszawa 1990, s. 46–49 oraz W. Borysiak, *Dziedziczenie. Konstrukcja prawna i ochrona*, Warszawa 2013, s. 182–202.

⁴³ Co do praw majątkowych mających na celu zaspokojenie indywidualnego interesu ekonomicznego danej jednostki zob. szerzej J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe*, Warszawa 1959, s. 40; W. Borysiak, *Dziedziczenie. Konstrukcja prawna i ochrona*, Warszawa 2013, s. 185–194 oraz W. Borysiak, [w:] *Komentarze Prawa Prywatnego. Tom IVA. Kodeks cywilny. Komentarz. Spadki*, red. K. Osajda, Warszawa 2019, art. 922, nb 164–176, s. 44–46.

⁴⁴ Zob. wyrok SN z 4 marca 1966 r., II PR 35/66, *Legalis*; wyrok SN z 25 marca 1975 r., II CR 53/75, *LEX* nr 7682; wyrok SN z 14 kwietnia 2005 r., II CK 603/04, *LEX* nr 327927; postanowienie SN z 24 maja 2012 r., II CSK 466/11, *LEX* nr 1211145; wyrok SA w Łodzi z 28 czerwca 2013 r., I ACa 253/11, *LEX* nr 1349962; a w doktrynie za wielu A. Szpunar, *Przejście roszczenia o zadośćuczynienie na spadkobierców uprawnionego*, „*Palestra*” 1979, nr 6, s. 30; A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 192–193; M. Nesterowicz, *Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę w „procesach lekarskich”*, „*Państwo i Prawo*” 2005, nr 3, s. 10; W. Borysiak, *Dziedziczenie. Konstrukcja prawna i ochrona*, Warszawa 2013, s. 187; M. Zelek, *Przesłanki dziedziczności roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę (art. 445 § 3 KC) de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Prawo rodzinne i spadkowe wobec współczesnych zjawisk technologicznych i społecznych*, red. J.M. Łukasiewicz, M. Załucki, Toruń 2018, s. 407; Z. Masłowski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom 2*, Warszawa 1972, s. 1109; M. Safjan, [w:] *Kodeks cywilny – komentarz. Tom I. Komentarz do art. 1–449*¹⁰, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2018, art. 445, nb 21; E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom VI. Spadki*, red. J. Gudowski, Warszawa 2017, art. 922, pkt 40, s. 32; P. Sobolewski, [w:] *Komentarze Prawa Prywatnego. Tom IIIA. Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna*, red. K. Osajda, Warszawa 2017, art. 445, nb 22, s. 854; K. Mularski, [w:] *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, art. 445, nb 25, s. 875.

Uzasadnieniem przyjęcia jako zasady niedziedziczności takich roszczeń jest **osobisty charakter** cierpien fizycznych i psychicznych doznanych przez pokrzywdzonego na skutek naruszenia najcenniejszych dla niego dóbr w postaci życia i zdrowia oraz tego, że roszczenie o zadośćuczynienie ma na celu ich złagodzenie⁴⁵. Jak wskazano w postanowieniu SN z 24 maja 2012 r., II CSK 466/11⁴⁶, roszczenia przewidziane w art. 445 § 1 w zw. z art. 444 § 1 k.c. mają charakter ściśle osobisty, „gdyż stworzone zostały jako środek ochrony dóbr osobistych – zdrowia i integralności cielesnej. Roszczenia te gasną z chwilą śmierci uprawnionego wraz z dobrami osobistymi, których ochronie służą i nie należą do spadku po nim (art. 23 k.c. oraz art. 922 § 2 k.c.)”.

W każdym systemie prawnym istnieją jednak wyjątkowe sytuacje, gdy prawo, które w innych okolicznościach musiałoby być uznane za ściśle związane z osobą spadkodawcy ze względu na jego charakter lub naturę wynikającą z umowy, podlegać będzie dziedziczeniu przez wzgląd na wyraźne wskazanie tego w przepisie prawa, gdyż to sam ustawodawca decyduje o naturze danego prawa, a dziedziczność lub niedziedziczność są cechami nadawanymi normatywnie⁴⁷. Takim wyjątkiem, w którym opisywane uprawnienia podlegają dziedziczeniu, jest sytuacja, w której roszczenie o zadośćuczynienie zostało **uznane na piśmie albo powództwo o nie zostało wytoczone za życia pokrzywdzonego** (art. 445 § 3 k.c.)⁴⁸.

⁴⁵ Tak przyjmowano jeszcze na tle kodeksu zobowiązań – por. *Uzasadnienie projektu kodeksu zobowiązań z uwzględnieniem ostatecznego tekstu kodeksu*. Art. 1–167, oprac. R. Longchamps de Brier, Warszawa 1934, s. 246. [„ściśle osobisty charakter zadośćuczynienia za krzywdę moralną (i cierpienia fizyczne)"] oraz R. Longchamps de Brier, *Zobowiązania*, Lwów 1939, s. 295 [„ściśle osobisty charakter zadośćuczynienia za cierpienia fizyczne i krzywdę moralną”]. Na tle kodeksu cywilnego za wielu A. Szpunar, *Przejście roszczenia o zadośćuczynienie na spadkobierców uprawnionego*, „Palestra” 1979, nr 6, s. 30; A. Szpunar, *O przejściu na spadkobierców roszczeń z tytułu zadośćuczynienia*, „Rejent” 2002, nr 9, s. 15; M. Zelek, *Prześlanki dziedziczności roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę (art. 445 § 3 KC) de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Prawo rodzinne i spadkowe wobec współczesnych zjawisk technologicznych i społecznych*, red. J.M. Łukasiewicz, M. Załucki, Toruń 2018, s. 409–410; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2018, s. 289, nb 668; J.St. Piątkowski, H. Witczak, A. Kawałko, [w:] *System Prawa Prywatnego. Tom 10. Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2015, s. 96, nb 37; E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom VI. Spadki*, red. J. Gudowski, Warszawa 2017, art. 922, pkt 40, s. 32; wyrok SN z 25 marca 1975 r., II CR 53/75, LEX nr 7682; wyrok SN z 14 kwietnia 2005 r., II CK 603/04, LEX nr 327927; wyrok SN z 28 kwietnia 2010 r., III CSK 143/09, OSNC 2010, nr 11, poz. 154; postanowienie SN z 24 maja 2012 r., II CSK 466/11, LEX nr 1211145.

⁴⁶ Postanowienie SN z 24 maja 2012 r., II CSK 466/11, LEX nr 1211145.

⁴⁷ Można więc bronić poglądu, że prawo takie nie jest wówczas ściśle związane z osobą zmarłego w rozumieniu art. 922 § 2 k.c. Pojęcie takiego związania ma bowiem charakter prawny, a nie faktyczny. Za wyjątek od art. 922 k.c. (co dotyczy zapewne jego § 1 a nie § 2) regulację art. 445 § 3 k.c. traktują jednak np. M. Wałachowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III, Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2018, art. 445, nb 54, s. 663 oraz, jak się wydaje, A. Olejniczak, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, red. A. Kidyba, Warszawa 2014, art. 445, nb 24, s. 570, którego zdaniem: „Ustawodawca wprowadza poważne ograniczenia w dziedziczeniu [wyróżn. – W.B.] roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne za krzywdę, podyktowane jego bardzo osobistym charakterem”. Nie jest też trafne sformułowanie, które czyni A. Śmieja, [w:] *System Prawa Prywatnego. Tom 6. Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2018, s. 797, nb 963, że: „Z uwagi na osobisty charakter roszczenia o naprawienie szkody niemajątkowej Kodeks w bardzo poważny sposób ograniczył [wyróżn. – W.B.] możliwość przejścia roszczenia o zapłatę zadośćuczynienia na spadkobierców osoby, która doznała krzywdy”. Jest wręcz przeciwnie, gdyż art. 445 § 3 k.c. przyznaje – w przypadkach w nim wskazanych – charakter dziedzicznego roszczeniu, które w braku tego przepisu byłoby niedziedziczne.

⁴⁸ Co do *ratio legis* takiej regulacji por. wyrok SN z 28 kwietnia 2010 r., III CSK 143/09, OSNC 2010, nr 11, poz. 154 oraz uzasadnienie uchwały SN z 9 listopada 2017 r., III CZP 43/17, OSNC 2018, nr 5, poz. 49; A. Szpunar, *Przejście roszczenia o zadośćuczynienie na spadkobierców uprawnionego*, „Palestra” 1979, nr 6, s. 30; A. Szpunar,

Przepis ten jest odpowiednikiem dawniej obowiązującego art. 165 § 3 k.z.⁴⁹ Podobnie jak on – ze względu na swój wyjątkowy charakter – przepis ten powinien być wykładany ściśle⁵⁰. Przedmiotem dziedziczenia w sytuacji określonej art. 445 § 3 k.c. nie jest samo prawo do zadośćuczynienia, lecz **konkretne roszczenie** (określane często jako wierzytelność⁵¹) o kwotę objętą uznaniem lub dochodzoną w powództwie wytoczonym przed sądem przez pokrzywdzonego⁵². Należy również podkreślić, że wyjątkiem od niedziedziczności roszczenia o zadośćuczynienie jest też *a fortiori* sytuacja, w której **roszczenie z tytułu zadośćuczynienia zostało już zasądzone**⁵³. Wówczas jako „zwyczajna wierzytelność” przechodzi ono na spadkobierców zmarłego pokrzywdzonego.

Argumentem za przyjęciem pierwszego z wyjątków wskazanych w art. 445 § 3 k.c. jest, że skoro spadkodawca zdecydował się na sądowe dochodzenie swoich praw, to jego śmierć, jako pokrzywdzonego i jednocześnie strony w procesie, nie powinna być źródłem korzyści

O przejściu na spadkobierców roszczeń z tytułu zadośćuczynienia, „Rejent” 2002, nr 9, s. 15 i 19; M. Wałachowska, *Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę*, Toruń 2007, s. 136; M. Wałachowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III, Zobowiązania. Część ogólna* (art. 353–534), red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2018, art. 445, nb 54, s. 663; A. Olejniczak, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, red. A. Kidyba, Warszawa 2014, art. 445, nb 24, s. 570; G. Karaszewski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. J. Ciszewski, P. Nazaruk, Warszawa 2019, art. 445, nb 9, s. 799, który zauważa, że „całkowite wykluczenie jego [roszczenia – dop. W.B.] dziedziczenia stanowiłoby nieuzasadnioną premię dla osoby odpowiedzialnej w razie śmierci poszkodowanego”; W. Czachórski, [w:] *System prawa cywilnego. Tom III. Część 1. Zobowiązania – część ogólna*, red. Z. Radwański, Ossolineum 1981, s. 694 (który określa tę regulację jako „szczególny przywilej”). Por. też uwagi, które czyni K. Mularski, [w:] *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, art. 445, nb 25, s. 874–875. Zob. też wyrok SA w Katowicach z 13 grudnia 2013 r., V ACa 556/13, LEX nr 1409134; wyrok SA w Białymstoku z 16 maja 2014 r., I ACa 93/14, LEX nr 1466737 oraz wyrok SA w Gdańsku z 2 grudnia 2015 r., I ACa 956/15, LEX nr 2005600.

⁴⁹ Jedyną zmianą w tym zakresie jest w zasadzie przyjęcie ze względów dowodowych w kodeksie cywilnym formy pisemnej uznania roszczenia jako przesłanki jej dziedziczenia – Z. Masłowski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom 2*, Warszawa 1972, s. 1108–1109. W orzecznictwie na tle Kodeksu zobowiązań zob. stan faktyczny i uzasadnienie orzeczenia SN z 3 maja 1963 r., III CR 395/62, OSPiKA 1965, nr 1, poz. 7 z aprobującą uwagą w głosie A. Szpunara (tamże, s. 19).

⁵⁰ Na tle kodeksu zobowiązań podkreślano, że „przepis ten należy stosować ściśle i nie można go rozciągać na przypadki w nim nieprzewidziane” (J. Korzonek, I. Rosenblüth, *Kodeks zobowiązań. Komentarz. Tom I*, Kraków 1936, s. 436). Na tle kodeksu cywilnego por. uzasadnienie wyroku SN z 14 kwietnia 2005 r., II CK 603/04, LEX nr 327927. Tak też w doktrynie M. Wałachowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III, Zobowiązania. Część ogólna* (art. 353–534), red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2018, art. 445, nb 54, s. 663, która jednak stwierdza, że „funkcja kompensacyjna w tym zakresie musi być rozumiana szeroko”, nie rozszerzając natomiast tej myśli. Zob. też rozważania co do funkcji kompensacyjnej zadośćuczynienia w sytuacji jego przejścia na spadkobierców pokrzywdzonego, które czyni A. Szpunar, *Przejście roszczenia o zadośćuczynienie na spadkobierców uprawnionego*, „Palestra” 1979, nr 6, s. 32.

⁵¹ M. Nesterowicz, *Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę w „procesach lekarskich”*, „Państwo i Prawo” 2005, nr 3, s. 10; M. Wałachowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III, Zobowiązania. Część ogólna* (art. 353–534), red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2018, art. 445, nb 54, s. 663.

⁵² Tak wyrok SN z 25 marca 1975 r., II CR 53/75, LEX nr 7682; wyrok SN z 14 kwietnia 2005 r., II CK 603/04, LEX nr 327927; wyrok SA w Poznaniu z 21 kwietnia 2010 r., I ACa 267/10, LEX nr 628188; uzasadnienie uchwały SN z 9 listopada 2017 r., III CZP 43/17, OSNC 2018, nr 5, poz. 49; M. Wałachowska, *Glosa do wyroku SN z 27 listopada 2008 r.*, IV CSK 306/08, OSP 2009, nr 12, poz. 121, s. 850; W. Czachórski, [w:] *System prawa cywilnego. Tom III. Część 1. Zobowiązania – część ogólna*, red. Z. Radwański, Ossolineum 1981, s. 694–695; J. St. Piątkowski, H. Witczak, A. Kawałko, [w:] *System Prawa Prywatnego. Tom 10. Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2015, s. 96, nb 37; P. Sobolewski, [w:] *Komentarze Prawa Prywatnego. Tom IIIA. Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna*, red. K. Osajda, Warszawa 2017, art. 445, nb 22, s. 854.

⁵³ M. Safjan, [w:] *Kodeks cywilny – komentarz. Tom I. Komentarz do art. 1–449*¹⁰, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2018, art. 445, nb 21 oraz M. Wałachowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III, Zobowiązania. Część ogólna* (art. 353–534), red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2018, art. 445, nb 55, s. 663.

dla osoby odpowiedzialnej za krzywdę, w postaci zwolnienia jej od obowiązku naprawienia tej krzywdy⁵⁴. Tym bardziej że zazwyczaj nie ma on bezpośrednio wpływu na długość trwania procesu⁵⁵. Argumentacja przyjmująca dziedziczenie roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej w tych właśnie sytuacjach pojawiała się jeszcze w toku prac nad kodeksem zobowiązań⁵⁶, a jej uzasadnienie odwoływało się przede wszystkim do rozwiązania przyjętego w § 847 BGB oraz w orzecznictwie austriackim⁵⁷. Mimo że takie rozwiązanie było podważane w toku prac nad kodeksem cywilnym⁵⁸, postanowiono od niego nie odstępować.

Obie wskazane w art. 445 § 3 k.c. sytuacje, których wystąpienie warunkuje przejście roszczenia o zadośćuczynienie na spadkobierców pokrzywdzonego, są przedmiotem licznych wypowiedzi literatury⁵⁹, także w zakresie procesowych uwarunkowań dochodzenia roszczenia o zadośćuczynienie⁶⁰. Pozwala to pominąć w dalszych rozważaniach te ich aspekty, które nie będą miały znaczenia dla podstawowej tematyki opracowania. Przykładowo szczegółowe

⁵⁴ Co do *ratio legis* takiej regulacji por. wyrok SN z 28 kwietnia 2010 r., III CSK 143/09, OSNC 2010, nr 11, poz. 154; A. Szpunar, *Przejście roszczenia o zadośćuczynienie na spadkobierców uprawnionego*, „Palestra” 1979, nr 6, s. 30; A. Szpunar, *O przejściu na spadkobierców roszczeń z tytułu zadośćuczynienia*, „Rejent” 2002, nr 9, s. 15 i 19; M. Zelek, *Przesłanki dziedziczości roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę* (art. 445 § 3 KC) *de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Prawo rodzinne i spadkowe wobec współczesnych zjawisk technologicznych i społecznych*, red. J.M. Łukasiewicz, M. Załucki, Toruń 2018, s. 411; G. Karaszewski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. J. Ciszewski, P. Nazaruk, Warszawa 2019, art. 445, nb 9, s. 799. Jak zauważa A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 193: „Trudno zrozumieć dlaczego przewlekłość procesu o zadośćuczynienie miałyby być źródłem korzyści dla osoby ponoszącej odpowiedzialność (w wielu wypadkach zakładu ubezpieczeń)”. Z kolei P. Sobolewski, [w:] *Komentarze Prawa Prywatnego. Tom IIIA. Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna*, red. K. Osajda, Warszawa 2017, art. 445, nb 23, s. 854, zauważa, że: „[...] jeśli pokrzywdzony zdecydował się wnieść powództwo, jego śmierć w trakcie postępowania (które może okazać się długotrwałe) nie powinna zwalniać sprawcy krzywdy z odpowiedzialności”.

⁵⁵ Por. P. Sobolewski, [w:] *Komentarze Prawa Prywatnego. Tom IIIA. Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna*, red. K. Osajda, Warszawa 2017, art. 445, nb 23, s. 854.

⁵⁶ Zob. *Uzasadnienie projektu kodeksu zobowiązań z uwzględnieniem ostatecznego tekstu kodeksu. Art. 1–167*, oprac. R. Longchamps de Bérier, Warszawa 1934, s. 246; R. Longchamps de Bérier, *Zobowiązania*, Lwów 1939, s. 295 (który zauważał, że w przypadku jeżeli „wyrok nie zapadł jeszcze za życia poszkodowanego, spadkobiercy mogą powództwo dalej popierać”).

⁵⁷ Por. *Uzasadnienie projektu kodeksu zobowiązań z uwzględnieniem ostatecznego tekstu kodeksu. Art. 1–167*, oprac. R. Longchamps de Bérier, Warszawa 1934, s. 246, w którym odwołano się m.in. do orzeczenia austriackiego OGH z 17 czerwca 1913, nr 204.

⁵⁸ W toku prac nad kodeksem cywilnym przeciwko dziedziczości wskazanego roszczenia wypowiedział się Z. Radwański, *Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową. Rozwój i funkcja społeczna*, Poznań 1956, s. 190–191, z odwołaniem się jednak do argumentacji aksjologicznej, którą można uznać obecnie za przebrzmiałą.

⁵⁹ Por. szerzej w doktrynie A. Szpunar, *Przejście roszczenia o zadośćuczynienie na spadkobierców uprawnionego*, „Palestra” 1979, nr 6, s. 33–39; A. Szpunar, *O przejściu na spadkobierców roszczeń z tytułu zadośćuczynienia*, „Rejent” 2002, nr 9, s. 20–24; A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 194–200; M. Wałachowska, *Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę*, Toruń 2007, s. 136–137; M. Zelek, *Przesłanki dziedziczości roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę* (art. 445 § 3 KC) *de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Prawo rodzinne i spadkowe wobec współczesnych zjawisk technologicznych i społecznych*, red. J.M. Łukasiewicz, M. Załucki, Toruń 2018, s. 414–415; A. Śmieja, [w:] *System Prawa Prywatnego. Tom 6. Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2018, s. 797–798, s. 964–965; M. Safjan, [w:] *Kodeks cywilny – komentarz. Tom I. Komentarz do art. 1–449*¹⁰, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2018, art. 445, nb 21.

⁶⁰ Co do procesowych uwarunkowań dziedziczości roszczeń o naprawienie krzywdy niemajątkowej por. B. Bosakirska, *Procesowe uwarunkowania dziedziczości roszczeń o zadośćuczynienie za krzywdę*, „Nowe Prawo” 1981, nr 2, s. 66–71.

opisanie tego, na czym polega cywilnoprawna instytucja uznania⁶¹ albo to, który moment decyduje o wytoczeniu powództwa w rozumieniu przepisów postępowania cywilnego, nie będzie miało znaczenia dla dalszych rozważań zawartych w niniejszym opracowaniu i stąd może zostać pominięte.

W kontekście dalszych rozważań podkreślić należy na tle pierwszej z sytuacji określonych w art. 445 § 3 k.c., że w doktrynie zauważa się, iż do przejścia roszczenia na spadkobierców nie wystarczy, aby osoba poszkodowana czyniła dopiero przygotowania do wkroczenia przeciwko sprawcy szkody na drogę procesu cywilnego (np. udzieliła pełnomocnictwa wybranemu adwokatowi)⁶². Sama tylko wola pokrzywdzonego nie jest więc w takim przypadku wystarczająca⁶³. Tym bardziej nie będzie odpowiadało wymogom z art. 445 § 3 k.c. samo tylko oświadczenie osoby, która doznała krzywdy, że zamierza wystąpić z powództwem sądowym przeciwko naruszytelowi⁶⁴.

Podobnie skuteczne cofnięcie pozwu przez spadkodawcę przed swoją śmiercią (nawet niepołączone ze zrzeczeniem się roszczenia) i umorzenie przed tą chwilą postępowania nie prowadzi do możliwości uznania, że przesłanki z art. 445 § 3 k.c. zostały spełnione oraz nie stwarza dla spadkobierców zmarłego możliwości wytoczenia powództwa o zadośćuczynienie po chwili śmierci pokrzywdzonego⁶⁵.

Trafnie zauważa się w orzecznictwie, że spadkobiercy pokrzywdzonego zmarłego w trakcie procesu nie mogą domagać się więcej niż ostatecznie żądał ich spadkobierca będący powodem

⁶¹ Por. np. M. Zelek, *Przesłanki dziedziczności roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę (art. 445 § 3 KC) de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Prawo rodzinne i spadkowe wobec współczesnych zjawisk technologicznych i społecznych*, red. J.M. Łukasiewicz, M. Załucki, Toruń 2018, s. 414–415, który trafnie zauważa, że za przyjęciem, iż uznanie na tle art. 445 § 3 k.c. może mieć charakter jednostronny (a więc uznania niewłaściwego), może przemawiać porównanie brzmienia tego artykułu z art. 165 § 3 k.z. który stanowił o „umownym” przyznaniu. Odmienne A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 194–195 (który nietrafnie przywołuje na poparcie swojego poglądu M. Pyziak-Szafnicką).

⁶² A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 196; A. Śmieja, [w:] *System Prawa Prywatnego. Tom 6. Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2018, s. 798, nb 965.

⁶³ Tak wyrażnie A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 196.

⁶⁴ A. Śmieja, [w:] *System Prawa Prywatnego. Tom 6. Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2018, s. 798, nb 965.

⁶⁵ Z. Masłowski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom 2*, Warszawa 1972, s. 1109.

ani sąd nie może orzekać ponad to żądanie⁶⁶. Pogląd taki podzielany jest też w doktrynie⁶⁷, choć bywają zgłaszane do niego też zastrzeżenia⁶⁸. Zdaniem K. Mularskiego za odmienną wykładnią przemawia to, że uznanie dla swej skuteczności może ograniczać się do samego istnienia roszczenia, a ponadto „wykładnia przepisów prawa materialnego nie może pozabawiać strony wstępujące do procesu cywilnego (art. 180 § 1 k.p.c.) w miejsce powoda po jego śmierci ich proceduralnych kompetencji, a jedną z nich jest kompetencja do rozszerzenia powództwa”⁶⁹. W zakresie drugiego ze wskazanych argumentów autor ten nie zauważa jednak, że ograniczenie z art. 445 § 3 k.c. nie wpływa na przepisy prawa proceduralnego dotyczące dochodzenia roszczeń, ale powoduje, że takie rozszerzenie powództwa w rzeczywistości obejmowałoby już inny uszczerbek niż ten, który podlegał dziedziczeniu i w związku z tym sąd nie może go zasądzić, gdyż wówczas orzekałby co do nieistniejącego materialnoprawnie roszczenia (tak jak np. w przypadku każdego innego roszczenia, którego część wygasła w chwili śmierci spadkodawcy)⁷⁰. Reguła taka wynika zresztą wprost ze wstąpienia przez uprawnionego spadkobiercę w majątkową sytuację pokrzywdzonego spadkodawcy.

⁶⁶ Wyrok SN z 14 kwietnia 2005 r., II CK 603/04, LEX nr 327927, w którym wskazano, że: „Kodeks cywilny, podobnie jak poprzednio obowiązujący Kodeks zobowiązań, akcentuje osobisty charakter zadośćuczynienia, przyjmując jako zasadę, że przysługuje ono tylko tej osobie, która doznała bezpośrednio krzywdy (pokrzywdzonemu). [...] Skoro zatem nie jest dziedziczne, jako z natury osobiste, samo prawo do zadośćuczynienia – na spadkobierców może przejść tylko konkretne roszczenie, z którym za życia wystąpił pokrzywdzony. Tak właśnie precyzyjnie ujmuje to cytowany przepis, w którym mowa jest nie o «prawie», lecz o «roszczeniu» przechodzącym na spadkobierców. Konsekwentnie zatem należy przyjąć, że spadkobiercy nie mogą rozszerzyć tego roszczenia, podobnie jak nie mogą zgłosić żądania ustalenia odpowiedzialności pozwanego na przyszłość, a zgłoszone wcześniej żądanie w tym przedmiocie przez samego powoda staje się bezprzedmiotowe z chwilą jego śmierci. Wyłącza to także możliwość zasądzenia przez sąd na podstawie art. 321 § 2 k.p.c. ponad żądanie zgłoszone przez pokrzywdzonego powoda. Oznacza to, że, ze względu na charakter i istotę roszczenia o zadośćuczynienie, spadkobiercy zmarłego w trakcie procesu nie mogą domagać się więcej niż ostatecznie żądał powód, ani sąd orzekać ponad to żądanie”. Tak też przyjęto w wyroku SA w Poznaniu z 21 kwietnia 2010 r., I ACA 267/10, LEX nr 628188 oraz wyroku SA w Warszawie z 22 sierpnia 2012 r., I ACA 178/12, LEX nr 2218637.

⁶⁷ A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 196; M. Nesterowicz, E. Bagińska, *Non-Pecuniary Loss Under Polish Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien-New York 2001, s. 179–180, nb 30; M. Wałachowska, *Glosa do wyroku SN z 27 listopada 2008 r., IV CSK 306/08*, OSP 2009, nr 12, poz. 121, s. 850; M. Nesterowicz, *Glosa do wyroku SA w Warszawie z 22 sierpnia 2012 r., I ACA 178/12*, PS 2015, nr 1, s. 145; W. Czachórski, [w:] *System prawa cywilnego. Tom III. Część 1. Zobowiązania – część ogólna*, red. Z. Radwański, Ossolineum 1981, s. 694; Z. Masłowski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom 2*, Warszawa 1972, s. 1109; A. Olejniczak, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, red. A. Kidyba, Warszawa 2014, art. 445, nb 25, s. 570; P. Sobolewski, [w:] *Komentarze Prawa Prywatnego. Tom IIIA. Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna*, red. K. Osajda, Warszawa 2017, art. 445, nb 24, s. 854; M. Wałachowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III, Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2018, art. 445, nb 55, s. 663 oraz nb 60–61, s. 664–665; G. Karaszewski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. J. Ciszewski, P. Nazaruk, Warszawa 2019, art. 445, nb 9, s. 799.

⁶⁸ K. Mularski, [w:] *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, art. 445, nb 28, s. 876–877. Co do polemiki z tym poglądem por. też P. Sobolewski, [w:] *Komentarze Prawa Prywatnego. Tom IIIA. Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna*, red. K. Osajda, Warszawa 2017, art. 445, nb 22.1, s. 854.

⁶⁹ K. Mularski, [w:] *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, art. 445, nb 28, s. 877.

⁷⁰ Co do polemiki z poglądem K. Mularskiego por. też P. Sobolewski, [w:] *Komentarze Prawa Prywatnego. Tom IIIA. Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna*, red. K. Osajda, Warszawa 2017, art. 445, nb 22.1, s. 854; zob. też M. Wałachowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III, Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2018, art. 445, nb 60, s. 664–665.

W doktrynie sporne jest, czy dla dziedziczności roszczenia o zadośćuczynienie konieczne jest samo uznanie jego istnienia „co do zasady”⁷¹, czy konieczne jest wyraźne wskazanie wysokości dochodzonego roszczenia⁷². Podzielić należy pogląd, że w wypadku uznania roszczenia „co do zasady” wejdzie ono do spadku nawet wówczas, gdy uznający nie określi wysokości, do jakiej uznaje powództwo. Wówczas jego wysokość określi w razie sporu sąd. Podzielić należy jednak pogląd, że w przypadku uznania roszczenia do określonej wysokości lub uznania przez sprawcę szkody jedynie części żadanego przez pokrzywdzonego przed śmiercią roszczenia, jedynie „uznana część roszczenia” przechodzi na spadkobierców⁷³. Stąd też, jeżeli podmiot odpowiedzialny za szkodę uzna powództwo jedynie co do określonej wysokości, w razie sporu sąd nie będzie mógł go zasądzić w wyższym zakresie (nawet mimo wyraźnego żądania spadkobierców)⁷⁴. Spadkobiercy zmarłego nie mogą żądać więc więcej w każdym przypadku niż kwotę, którą uznał na piśmie sprawca szkody.

Uznanie dokonane już po śmierci pokrzywdzonego nie powoduje „odżycia” roszczenia o zadośćuczynienie, które wygasło w chwili jego śmierci⁷⁵. Można natomiast przyjąć, iż takie uznanie w sposób konstytutywny kreuje nowy dług⁷⁶.

Jeżeli roszczenie zostało uznane na piśmie⁷⁷ przez sprawcę szkody, ale poszkodowany nie dochodził następnie od niego zapłaty w drodze procesu i zmarł, prawo do dochodzenia roszczenia przysługuje jego spadkobiercom, nawet jeżeli pomiędzy uznaniem roszczenia przez sprawcę a śmiercią poszkodowanego upłynął znaczny okres (przy założeniu, że nie doszło jeszcze do przedawnienia roszczenia). Bierność w tym okresie co prawda może sugerować, że poszkodowany utracił wolę dochodzenia roszczenia o zadośćuczynienie, ale może być spowodowana także innymi okolicznościami – stąd to rolą sprawcy szkody będzie

⁷¹ A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 195; A. Śmieja, [w:] *System Prawa Prywatnego. Tom 6. Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2018, s. 798, nb 964; K. Mularski, [w:] *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, art. 445, nb 27.

⁷² Tak Z. Masłowski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom 2*, Warszawa 1972, s. 1109.

⁷³ P. Sobolewski, [w:] *Komentarze Prawa Prywatnego. Tom IIIA. Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna*, red. K. Osajda, Warszawa 2017, art. 445, nb 22.1, s. 854; odmiennie K. Mularski, [w:] *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, art. 445, nb 27, s. 876.

⁷⁴ Odmiennie K. Mularski, [w:] *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, art. 445, nb 27, s. 876.

⁷⁵ Z. Masłowski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom 2*, Warszawa 1972, s. 1109, a za nim M. Wałachowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, red. M. Habdas, M. Frasz, Warszawa 2018, art. 445, nb 55, s. 663.

⁷⁶ Za dopuszczalną w prawie polskim należy bowiem uznać możliwość konstytutywnego umownego uznania długu – zob. szerzej K. Wielgus, *Umowne uznanie długu*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2020, nr 2, s. 223 i n.

⁷⁷ W tym zakresie w doktrynie przyjmuje się, że „uznanie na piśmie” jest równoznaczne z zachowaniem formy pisemnej i to jeszcze zastrzeżonej pod rygorem *ad eventum* – tak A. Olejniczak, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, red. A. Kidyba, Warszawa 2014, art. 445, nb 24; K. Mularski, [w:] *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, art. 445, nb 27; I. Długoszewska-Kruk, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Załucki, Warszawa 2020, art. 445, nb 9. Rozważyć należy zarówno *de lege lata* (w drodze szerszej wykładni zwrotu „na piśmie”), jak i *de lege ferenda*, czy nie powinna być w tym zakresie wystarczająca po prostu forma dokumentowa.

udowodnienie w takim przypadku, że poszkodowany „zrezygnował” ze swojego roszczenia (co doprowadziło np. do umownego zwolnienia go z długu w rozumieniu art. 508 k.c.).

Na marginesie można zauważyć, że w sytuacji, w której sprawca szkody uznaje roszczenie z własnej inicjatywy, trudno jest uzasadniać aksjologicznie dziedziczność takiego roszczenia tym, że sam spadkodawca chciał go dochodzić (por. uwagi w pkt III.3 opracowania)⁷⁸. Możliwa jest przy tym do zaistnienia nawet sytuacja, w której do uznania roszczenia dochodzi bez wiedzy pokrzywdzonego, a nawet wbrew wyraźnej jego woli dochodzenia takiego roszczenia. Jeżeli w drugiej ze wskazanych sytuacji nie dojdzie do zawarcia umowy o zwolnienie z długu (art. 508 k.c.), w obu tych sytuacjach po śmierci pokrzywdzonego jego roszczenia o zadośćuczynienie przejdą na spadkobierców. Podkreślić należy, że sytuacje takie będą jednak marginalne w praktyce, gdyż do uznania roszczenia dochodzi w zdecydowanej większości przypadków na skutek starań poszkodowanego⁷⁹. Ponadto wątpliwe będzie, czy staną się one przedmiotem sporu sądowego, skoro sam sprawca szkody uznał swoją odpowiedzialność dobrowolnie⁸⁰. Opisana sytuacja może jednak teoretycznie przemawiać za zniesieniem ograniczeń wskazanych w art. 445 § 3 k.c. (zob. uwagi zawarte w pkt VII.2 opracowania).

W doktrynie i orzecznictwie wyrażany jest pogląd – po raz pierwszy przedstawiony jeszcze w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej – że śmierć poszkodowanego po wniesieniu powództwa o zadośćuczynienie (ewentualnie po uznaniu na piśmie roszczenia przez sprawcę szkody) może mieć wpływ na wysokość zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, a kwota, która przypadnie spadkobiercom poszkodowanego, powinna być odpowiednio niższa niż ta, która zostałaby zasądzona samemu poszkodowanemu, gdyby dożył uprawomocnienia się orzeczenia (oczywiście przy hipotetycznym założeniu takiego samego czasu trwania cierpień poszkodowanego w obu wskazanych przypadkach)⁸¹. Pogląd ten powinien zostać uznany

⁷⁸ Jak też zauważa M. Zelek, *Przesłanki dziedziczności roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę* (art. 445 § 3 KC) *de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Prawo rodzinne i spadkowe wobec współczesnych zjawisk technologicznych i społecznych*, red. J.M. Łukasiewicz, M. Załucki, Toruń 2018, s. 415: „[...] przy przyjęciu, iż dla dziedziczności roszczenia o zadośćuczynienie wystarczające jest dokonanie przez dłużnika jednostronnej czynności prawnej w formie pisemnej, nie można w dalszym ciągu uzasadniać wprowadzenia mechanizmu z art. 445 § 3 KC pozostawieniem pokrzywdzonemu decyzji co do realizacji swojego roszczenia, skoro w istocie nadanie roszczeniu cechy dziedziczności tylko w jednym przypadku zależy od pokrzywdzonego, w drugim natomiast wyłącznie od podmiotu odpowiedzialnego”.

⁷⁹ Por. A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 195.

⁸⁰ W teorii w najbardziej skrajnych przypadkach roszczenie przeciwko podmiotowi odpowiedzialnemu za szkodę może zostać oddalone z powołaniem się na konstrukcję nadużycia prawa podmiotowego (art. 5 k.c.), choć sytuacja taka rzeczywiście jest trudna do wyobrażenia w praktyce.

⁸¹ Tak orzeczenie SN z 5 grudnia 1961 r., I CR 775/60, OSNCP 1963, nr 2, poz. 36; wyrok SN z 12 kwietnia 1972 r., II CR 57/72, OSNCP 1972, nr 10, poz. 183, z aprobowanymi uwagami w głosie A. Szpunara, „Państwo i Prawo” 1973, nr 7, s. 167 oraz w przeglądzie orzecznictwa A. Szpunara i W. Wanatowskiej, *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego w zakresie prawa cywilnego materialnego za II półrocze 1972 r.*, „Nowe Prawo” 1973, nr 5, s. 726–727. Tak też J. Panowicz-Lipska, *Majątkowa ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1975, s. 101–103; A. Szpunar, *Przejście roszczenia o zadośćuczynienie na spadkobierców uprawnionego*, „Palestra” 1979, nr 6, s. 36–37; A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 197–198; J.St. Piąkowski, H. Witczak, A. Kawałko, [w:] *System Prawa Prywatnego. Tom 10. Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2015, s. 96, nb 37; G. Bieniek, [w:] *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania, tom 1*, red. G. Bieniek, Warszawa 2011, art. 445, nb 29, A. Rzetecka-Gil, *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania – część ogólna*, LEX 2011, art. 445, nb 15. Niejasno M. Wałachowska, *Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę*, Toruń

za błędny, gdyż sprzeczny jest z założeniem o wstępowaniu spadkobierców w prawnomajątkową sytuację zmarłego⁸². Został on także trafnie odrzucony w wyroku Sądu Najwyższego z 24 marca 2011 r., I CSK 389/10⁸³, w którym uznano, że wstąpienie do sprawy po śmierci poszkodowanego małoletniego powoda jego rodziców jako spadkobierców (art. 445 § 1 i 3 k.c.) nie może prowadzić do obniżenia wysokości zadośćuczynienia⁸⁴.

Odrzucić należy pogląd, że wśród przesłanek ustalenia wysokości zadośćuczynienia pieniężnego, które przeszło z pokrzywdzonego na jego spadkobierców, należy uwzględniać „łagodzący wpływ czasu” (od chwili wystąpienia krzywdy do chwili orzekania), co skłania niektórych autorów do przyjęcia poglądu, że „brak zmian w pozycji prawnej spadkobierców względem pokrzywdzonego spadkodawcy nakazywałby również odniesienie się do tej

2007, s. 137. Tak też, jak się wydaje, J. Gudowski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, red. J. Gudowski, Warszawa 2018, art. 445, nb 34, s. 1040 oraz P. Sobolewski, [w:] *Komentarze Prawa Prywatnego. Tom IIIA. Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna*, red. K. Osajda, Warszawa 2017, art. 448, nb 30, s. 886, którzy odwołują się do wyroku SN z 12 kwietnia 1972 r., II CR 57/72, pozostawiając je bez szerszego komentarza.

⁸² Co do tego zagadnienia zob. szerzej W. Borysiak, *Dziedziczenie. Konstrukcja prawna i ochrona*, Warszawa 2013, s. 142.

⁸³ Wyrok SN z 24 marca 2011 r., I CSK 389/10, OSNC-ZD 2012, nr A, poz. 22, z głosami aprobowującymi M. Nesterowicza, PS 2012, nr 7–8, s. 197–202, oraz K. Kryli, MoP 2013, nr 9, s. 495–498. Wcześniej przyjęto go również w wyroku SN z 17 czerwca 2009 r., IV CSK 84/09, LEX nr 818614 z tezą: „Nie ma podstaw do uwzględniania śmierci pokrzywdzonego, jako okoliczności istotnej dla określenia «odpowiedniej» sumy zadośćuczynienia. Prawo do zadośćuczynienia ma charakter osobisty, a na spadkobierców przechodzi konkretne roszczenie, z którym za życia wystąpił pokrzywdzony (art. 445 § 3 k.c.). Chodzi zatem o roszczenie w wysokości, jaka przysługiwała pokrzywdzonemu, co uzasadnia ustalenie takiej sumy, jaka byłaby odpowiednia dla naprawienia krzywdy przezeń doznanej (o którą wystąpił z powództwem za życia)”.

⁸⁴ Podzieliły go również wyrok SA w Szczecinie z 25 października 2012 r., I ACa 564/12, LEX nr 1237888; wyrok SA w Łodzi z 28 czerwca 2013 r., I ACa 253/11, LEX nr 1349962 oraz wyrok SA w Gdańsku z 2 grudnia 2015 r., I ACa 956/15, LEX nr 2005600. Tak też przyjęto w sposób pośredni w uzasadnieniu wyroku SA w Warszawie z 22 sierpnia 2012 r., I ACa 178/12, LEX nr 2218637. Tak też J. Rezler, *Glosa do wyroku SN z 3 czerwca 1966 r.*, I PR 31/66, OSPiKA 1968, nr 1, poz. 6, s. 18–19; M. Nesterowicz, [w:] *Kodeks cywilny z komentarzem. Tom I*, red. J. Winiar, Warszawa 1989, s. 448–449; M. Nesterowicz, E. Bagińska, *Non-Pecuniary Loss Under Polish Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien-New York 2001, s. 179–180, nb 30; M. Wałachowska, *Glosa do wyroku SN z 27 listopada 2008 r.*, IV CSK 306/08, OSP 2009, nr 12, poz. 121, s. 850; M. Nesterowicz, *Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę w „procesach lekarskich”*, „Państwo i Prawo” 2005, nr 3, s. 10; M. Nesterowicz, *Glosa do wyroku SA w Warszawie z 22 sierpnia 2012 r.*, I ACa 178/12, PS 2015, nr 1, s. 145; M. Nesterowicz, *Glosa do wyroku SN z 24 marca 2011 r.*, I CSK 389/10, PS 2012, nr 7–8, s. 199–202; K. Kryla, *Glosa do wyroku SN z 24 marca 2011 r.*, I CSK 389/10, MoP 2013, nr 9, s. 496–498; W. Borysiak, *Dziedziczenie. Konstrukcja prawna i ochrona*, Warszawa 2013, s. 189, przypis 472; W. Borysiak, [w:] *Komentarze Prawa Prywatnego. Tom IVA. Kodeks cywilny. Komentarz. Spadki*, red. K. Osajda, Warszawa 2019, art. 922, nt 397, s. 88–89; P. Księżak, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2017, nb 70, s. 71 (który podkreśla, że: „Jest to w pełni zgodne z istotą dziedziczenia jako sukcesji uniwersalnej”); A. Olejniczak, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, red. A. Kidyba, Warszawa 2014, art. 445, nb 25, s. 570; J. Kuźmicka-Sulikowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2017, art. 922, nb 43, s. 1731; M. Wałachowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III, Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, red. M. Habdas, M. Frasz, Warszawa 2018, art. 445, nb 60, s. 664–665; K. Mularski, [w:] *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, art. 445, nb 29, s. 877, którego zdaniem przemawia za tym literalna treść art. 445 § 3 k.c., gdyż stanowi on, że roszczenie „przechodzi na spadkobierców”, a więc zmiana jego wysokości ze względu na śmierć pokrzywdzonego „oznaczałaby, że nie dziedziczą oni «roszczenia pokrzywdzonego», ale jakieś inne prawo podmiotowe”. Niekonsekwentny jest tu J. Gudowski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, red. J. Gudowski, Warszawa 2018, art. 445, nb 34, s. 1040 oraz art. 445, nb 36, s. 1048, który cytuje oba wskazane powyżej sprzeczne ze sobą orzeczenia Sądu Najwyższego (wyrok SN z 12 kwietnia 1972 r., II CR 57/72 oraz wyrok SN z 24 marca 2011 r., I CSK 389/10), w dwóch różnych miejscach komentarza, nie opatrując ich jakimikolwiek dalszymi zastrzeżeniami.

przesłanki tak, jakby roszczenie było wytoczone przez samego pokrzywdzonego⁸⁵. Pogląd taki pomija jednak tę okoliczność, że ze względu na śmierć pokrzywdzonego jego sytuacja nie może już ulec zmianom⁸⁶, a więc wysokość należnego mu zadośćuczynienia niejako „petryfikuje” się na moment jego śmierci⁸⁷.

Fakt odziedziczenia wierzytelności o zadośćuczynienie pieniężne nie wyłącza ani nie ogranicza własnych roszczeń spadkobierców w związku ze śmiercią najbliższego członka rodziny, które mogą oni podnosić na podstawie art. 446 § 4 k.c.⁸⁸ Są to bowiem dwa odrębne roszczenia oparte na dwóch odrębnych podstawach prawnych. Nie ma też jakichkolwiek podstaw prawnych do twierdzenia, że istnienie po stronie spadkobierców roszczeń z art. 446 § 4 k.c. „pochłania” dochodzone przez zmarłego przed jego śmiercią roszczenia o zadośćuczynienie lub na odwrót, gdyż każde z nich kompensuje inny rodzaj uszczerbku⁸⁹. Pogląd ten nie jest prezentowany na tle art. 446 § 4 k.c. w zw. z regulacją art. 445 § 3 k.c. (choć można było spotkać go na tle art. 446 § 3 k.c. – por. uwagi dalej)⁹⁰. Generalnie trafnie jest stąd twierdzenie, że przejście na daną osobę najbliższą roszczenia o zadośćuczynienie, które wytoczył zmarły poszkodowany, nie powinno mieć wpływu na rozmiar roszczenia o zadośćuczynienie osób najbliższych na podstawie art. 446 § 4 k.c., choć teoretycznie możliwa jest oczywiście sytuacja, w której uzyskane po spadkodawcy zadośćuczynienie będzie zmniejszać rozmiar krzywdy osób mu najbliższych związanych z jego śmiercią, co będzie miało wpływ na wysokość roszczenia dochodzonego na podstawie art. 446 § 4 k.c.⁹¹ Co ciekawe tą ostatnią argumentację można było spotkać w orzecznictwie i doktrynie na tle roszczenia z art. 446 § 3 k.c.⁹² Niemniej jednak jej bezpośrednie przeniesienie na płaszczyznę art. 446 § 4 k.c.

⁸⁵ Tak K. Mularski, [w:] *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, art. 445, nb 29, s. 877.

⁸⁶ Jak stwierdza, choć w innym kontekście rozważań, M. Wałachowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III, Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2018, art. 445, nb 55, s. 663: „O przyznaniu zadośćuczynienia decydują okoliczności istniejące w chwili (do momentu) śmierci poszkodowanego [...]”.

⁸⁷ Jak zresztą stwierdza humorystycznie M. Wałachowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III, Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2018, art. 445, nb 60, s. 665: „W sposób oczywisty ewentualny wyrok nie mógłby uwzględniać też «przyszłych cierpień poszkodowanego»”.

⁸⁸ Tak M. Nesterowicz, *Glosa do wyroku SA w Warszawie z 22 sierpnia 2012 r., I ACa 178/12, PS 2015, nr 1*, s. 145, który, choć z wątpliwościami, zauważa, że: „W obecnym stanie prawnym roszczenia te się nie wyłączają, gdyż pochodzą z odrębnych tytułów: jedno z tytułu dziedziczenia roszczenia osoby bezpośrednio poszkodowanej, drugie to własne roszczenie osoby najbliższej, pośrednio poszkodowanej”. Tak też M. Wałachowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III, Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2018, art. 445, nb 62, s. 666 oraz art. 446, nb 2 i 3. Autorka ta podkreśla przy tym trafnie, że nie zawsze spadkobiercami zmarłego w rozumieniu art. 445 § 3 k.c. będą te same podmioty, którym przysługują roszczenia z art. 446 § 4 k.c.

⁸⁹ W tym też kierunku M. Wałachowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III, Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2018, art. 446, nb 3.

⁹⁰ Prezentowany jest on na tle zbliżonych stanów faktycznych, jak objęte wskazanymi przepisami, na tle porównawczym – por. H. Koziol, *Wrongful Death – Basic Questions*, [w:] *European Tort Law 2006*, red. H. Koziol, B.C. Steininger, Wien–New York 2008, s. 34.

⁹¹ M. Wałachowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III, Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2018, art. 446, nb 3.

⁹² W wyroku SN z 9 października 1974 r., II CR 117/74, OSPiKA 1975 nr 6, poz. 142 wskazano, że: „Roszczenie poszkodowanego o zadośćuczynienie za krzywdę (art. 445 par. 1 k.c.) i roszczenie najbliższych członków

może spotkać się z zarzutem niewłaściwości ze względu na fakt, że roszczenie z art. 446 § 3 k.c. ma przede wszystkim na celu naprawienie uszczerbku majątkowego. Podzielić należy stąd ogólną uwagę M. Wałachowskiej, że: „Nie można [...] twierdzić, że fakt przejścia np. roszczenia o zadośćuczynienie, jakie przysługiwało zmarłemu [...], w jakiś sposób zmniejsza wielkość uszczerbku w sferze psychicznej najbliższych członków rodziny”⁹³.

Roszczenie o zadośćuczynienie zazwyczaj nie powstanie, jeżeli spadkodawca zmarł natychmiast lub tuż po zdarzeniu wyrządzającym mu szkodę⁹⁴. W takiej sytuacji nie powstaje bowiem krzywda, a więc także i roszczenie o jej naprawienie.

W kontekście czynionych powyżej rozważań należy również zauważyć, że Rzeczpospolita Polska jest stroną Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 10 grudnia 1984 r.⁹⁵ Zgodnie z art. 14 ust. 1 zd. 2 Konwencji w razie śmierci ofiary tortur w wyniku ich stosowania prawo do odszkodowania (obejmującego zarówno szkodę majątkową, jak i uszczerbki niemajątkowe) **przechodzi na osoby, które pozostawały na jej utrzymaniu**. Należy konsekwentnie przyjąć, że przepis ten jest *lex specialis* względem ewentualnych innych podstaw roszczeń, które mogłyby być dochodzone przez takie podmioty (np. roszczeń z art. 445 § 1 w zw. z art. 445 § 3 k.c.). Z uwagi na fakt, że roszczenie to jest ściśle związane z osobą uprawnionego, należy przyjąć, że w braku osób, które pozostawały na utrzymaniu ofiary tortur, prawo do odszkodowania mające być dochodzone na

rodziny zmarłego o odszkodowanie za znaczne pogorszenie ich sytuacji życiowej (art. 446 par. 3 k.c.) mają samodzielny charakter. Jednakże otrzymanie przez poszkodowanego zadośćuczynienia i innych świadczeń odszkodowawczych może mieć znaczenie przy ocenie, czy i w jakim zakresie sytuacja życiowa najbliższych członków jego rodziny uległa znacznemu pogorszeniu wskutek jego śmierci [wyróżn. – W.B.]. Ponadto dla oceny tej nie jest bez znaczenia, czy poszkodowany zmarł wskutek doznanego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia od razu po wypadku, czy dopiero po upływie dłuższego czasu, kiedy to sytuacja życiowa tych osób uległa już poprawie, np. wskutek usamodzielnienia się dzieci, zdobycia zawodu przez małżonka itp.”. Pogląd ten zdaje się aprobować M. Kaliński, [w:] *System Prawa Prywatnego. Tom 6. Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2018, s. 171. W odmiennym kierunku zmierza wyrok SN z 3 czerwca 1966 r., I PR 31/66, OSPiKA 1968, z. 1, poz. 6, z glosą J. Rezlera tamże oraz z omówieniem A. Szpunara i W. Wanatowskiej, *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego w zakresie prawa cywilnego materialnego z I półrocza 1968*, „Nowe Prawo” 1968, nr 11, s. 1689. Wyrok ten zdaje się aprobować G. Bieniek, [w:] *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania, tom 1*, red. G. Bieniek, Warszawa 2011, art. 446, nb 48. Por. też J. Gudowski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, red. J. Gudowski, Warszawa 2018, art. 446, nb 53. Zob. też uwagi, które czynił w zakresie stosunku do siebie obu tych roszczeń A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 198–199.

⁹³ Zob. M. Wałachowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III, Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2018, art. 446, nb 3.

⁹⁴ Por. za wielu A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 194. Jeżeli jednak po zdarzeniu wyrządzającym szkodę poszkodowany znajdował się w stanie wegetatywnym jego krzywda powinna podlegać ocenie na zasadach obiektywnych, a więc należy uznać, że istnieje ona nawet wówczas, gdy z daną osobą nie można się skomunikować lub naukowo wykazać, że „cokolwiek odczuwa”. Jak zauważono bowiem w wyroku SA w Lublinie z 12 lutego 2013 r., I ACa 695/12, Legalis, przy przyjęciu odmiennego stanowiska: „[...] można by dojść do kuriozalnego wniosku, że im większa szkoda na osobie, tym zakres zadośćuczynienia winien być mniejszy. W stanach zaś krytycznych, kiedy poszkodowany nie ma zachowanej świadomości można by w ogóle nie wypłacać mu zadośćuczynienia, bo [...] taka osoba nie ma zdolności odczuwania krzywdy. Tymczasem [...] szkoda niemajątkowa [...] ma [...] charakter obiektywny. Zadośćuczynienie powinno służyć jako wynagrodzenie uszczerbku wynikłego skutek naruszenia [...] dobra, chociaż poszkodowany z różnych powodów (np. wiek, stan zdrowia) może nie zdawać sobie sprawy ze swej krzywdy”.

⁹⁵ Dz.U. z 1989 r. Nr 63, poz. 378.

tej podstawie wygasa i nie wchodzi w skład spadku po ofierze tortur⁹⁶. Należy jednak uznać, że nie jest wykluczone dochodzenie przez spadkobierców takiej osoby, będącej ofiarą tortur, innych roszczeń związanych ze śmiercią danej osoby na skutek tortur, np. roszczeń z art. 446 § 3 i 4 k.c., czy wydatków w postaci naprawienia majątkowej szkody na osobie poniesionej na leczenie osoby poddanej torturom jeszcze przed jej śmiercią na podstawie art. 444 § 1 k.c.

2. Niemcy

W pierwotnej wersji niemieckiego kodeksu cywilnego (BGB) dziedziczenie roszczenia o naprawienie szkody niemajątkowej (*Schmerzensgeld*) było uregulowane w § 847 ust. 1 BGB. Zgodnie z jego pierwotnym brzmieniem: „W wypadkach uszkodzenia ciała albo zdrowia, jak też w wypadkach pozbawienia wolności, pokrzywdzony może żądać słusznego odszkodowania pieniężnego także za szkodę, niebędącą szkodą majątkową. Roszczenia tego nie można przenieść na osoby trzecie i nie przechodzi ono na spadkobierców, chyba, że zostało uznane w umowie albo co do niego został wszczęty spór sądowy”⁹⁷. Ustęp drugi tego przepisu wskazywał, że: „Takie samo roszczenie przysługuje kobiecie, przeciw której dopuszczono się zbrodni albo występku przeciw moralności, albo którą podstępem, groźbą lub przez nadużycie stosunku zależności skłoniono do przyzwolenia na pozamałżeńskie obcowanie cielesne”⁹⁸.

Dziedziczenie roszczenia o zadośćuczynienie było więc uregulowane ustawowo i zależne od zaistnienia jednego z dwóch warunków: **uznania takich roszczeń w umowie** lub **wytoczenia o nie powództwa przez pokrzywdzonego przed swoją śmiercią** (gdyż tak należało rozumieć ustawowy zwrot odnoszący się do „wszczęcia o nie sporu sądowego”). Identyczne ograniczenia przewidywały ustawy szczególne będące podstawą przyznania zadośćuczynienia⁹⁹.

⁹⁶ Tak P. Księżak, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2017, nb 60, s. 63–64.

⁹⁷ W oryginale: „Im Falle der Verletzung des Körpers oder der Gesundheit sowie im Falle der Freiheitsentziehung kann der Verletzte auch wegen des Schadens, der nicht Vermögensschaden ist, eine billige Entschädigung in Geld verlangen. Der Anspruch ist nicht übertragbar und geht nicht auf die Erben über, es sei denn, daß er durch Vertrag anerkannt oder daß er rechtshängig geworden ist”.

⁹⁸ W oryginale: „Ein gleicher Anspruch steht einer Frauensperson zu, gegen die ein Verbrechen oder Vergehen wider die Sittlichkeit begangen oder die durch Hinterlist, durch Drohung oder unter Mißbrauch eines Abhängigkeitsverhältnisses zur Gestattung der außerehelichen Beiwohnung bestimmt wird”.

⁹⁹ Np. niemieckie ustawy będące odpowiednikami polskiego prawa dot. przewozów lotniczych (*Luftverkehrsgesetz* z 1 sierpnia 1922 r., tekst jedn. BGBl. z 2007 r., część I, nr 20, s. 698 i n. ze zm.), czy prawa atomowego [*Gesetz über die friedliche Verwendung der Kernenergie und den Schutz gegen ihre Gefahren* (*Atomgesetz*) z 23 grudnia 1959 r., tekst jedn. BGBl. z 1985 r., część I, nr 41, s. 1565 i n. ze zm.] – por. W. Marotzke, [w:] J. von Staudingers *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 5, Erbrecht. Einleitung zum Erbrecht; §§ 1922–1966 (Erbfolge)*, red. G. Otte, Berlin 2008, § 1922, nb 132, s. 126 oraz L. Kunz, [w:] J. von Staudingers *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 5, Erbrecht. Einleitung zum Erbrecht; §§ 1922–1966 (Erbfolge)*, red. G. Otte, Berlin 2017, § 1922, nb 319, s. 188. Szersze omawianie tych regulacji na potrzeby niniejszego opracowania można uznać za zbędne.

Następnie z dniem 1 lipca 1990 r. paragraf ten został znowelizowany poprzez usunięcie z niego zdania 2 ustępu 1 ograniczającego dziedziczenie takich roszczeń¹⁰⁰. Przepis ten został następnie z dniem 1 sierpnia 2002 r. uchylony w toku reformy niemieckiego prawa zobowiązań wprowadzanej ustawą z 19 lipca 2002 r.¹⁰¹, ale zmiana ta nie miała już wpływu na ukształtowany wcześniej stan prawny polegający na zniesieniu ograniczeń co do dziedziczenia takich roszczeń.

Powodem wprowadzenia w 1990 r. opisywanej powyżej zmiany do BGB była przede wszystkim potrzeba sankcjonowania przez niemiecki system prawny przypadków wyrządzenia poszkodowanemu poważnych obrażeń fizycznych, które doprowadziły do jego śmierci lub znacznych zmian w funkcjonowaniu przez niego w społeczeństwie¹⁰² oraz chęć uniknięcia przez ustawodawcę niemieckiego sytuacji „wyścigu ze śmiercią” (*ein Wettrennen mit dem Tod*), tzn. sytuacji, w której od szybkości działań osób najbliższych poszkodowanemu (zazwyczaj członków jego rodziny, opiekuna lub przedstawicieli ustawowych) zależało to, czy zdoła on wytoczyć powództwo o zadośćuczynienie przed swoją śmiercią¹⁰³, a więc roszczenie to będzie mogło przejść na jego spadkobierców¹⁰⁴. Jak wskazywano w uzasadnieniu ustawy zmieniającej, konstrukcja ta nie odpowiadała już współczesnemu „odczuciu prawnemu”¹⁰⁵, a jej historyczne uzasadnienie nie wydawało się współcześnie możliwe do przyjęcia¹⁰⁶.

Obecnie brak jest w prawie niemieckim ograniczeń co do dziedziczenia roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej wynikającej z tytułu uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju

¹⁰⁰ Został on zmieniony przez ustawę z 14 marca 1990 r. – Gesetz zur Änderung des Bürgerlichen Gesetzbuchs und anderer Gesetze (BGBL. część I, nr 12, s. 478 i n.).

¹⁰¹ Zweites Gesetz zur Änderung schadensersatzrechtlicher Vorschriften z 19 lipca 2002 r. (BGBL. część I, nr 50, s. 2674 i n.).

¹⁰² Por. uzasadnienie wyroku BGH z 29 kwietnia 2014 r., ZR VI 246/12, NJW 2014, z. 39, s. 2871–2874.

¹⁰³ Jak zauważają E. Deutsch, H.-J. Ahrens, *Deliktsrecht. Unerlaubte Handlungen, Schadensersatz, Schmerzensgeld*, München 2014, s. 239, nb 701: „Der Pfleger oder gesetzliche Vertreter reichte in aller Eile eine Schmerzensgeldklage ein und versuchte diese dem Beklagten zustellen zu lassen, bevor der Kläger verstorben war”.

¹⁰⁴ Por. uzasadnienie wyroku OLG w Karlsruhe z 11 lipca 1997 r., 10 U 15/97, NZV 1999, z. 5, s. 211 (*Vermeidung unerwünschter „Wettrennen mit dem Tod“*); uzasadnienie wyroku BGH z 29 kwietnia 2014 r., ZR VI 246/12, NJW 2014, z. 39, s. 2872 („Wettlauf mit der Zeit”) D. Bredemeyer, *Hinterbliebenengeld und Schockschadensersatz: Lösungen für die Praxis*, ZEV 2017, nr 12, s. 693 [„den Erben einen Wettlauf (zum Gericht) zu ersparen”]; T. Hoeren, [w:] *Bürgerliches Gesetzbuch. Handkommentar*, Baden-Baden 2019, art. 1922, nb 9 („Wettlauf mit dem Tode”) oraz L. Kunz, [w:] J. von Staudingers *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 5, Erbrecht. Einleitung zum Erbrecht; §§ 1922–1966 (Erbfolge)*, red. G. Otte, Berlin 2017, § 1922, nb 319, s. 188. Jak określają to E. Deutsch, H.-J. Ahrens, *Deliktsrecht. Unerlaubte Handlungen, Schadensersatz, Schmerzensgeld*, München 2014, s. 239, nb 701, był to „makabryczny wyścig” (*makaberen Wettlauf*).

¹⁰⁵ W oryginale: „Diese rechtliche Konstruktion nicht mehr dem heutigen Rechtsempfinden entspricht” (druk nr 11/5423 z 20 października 1989 r. 11 kadencji Bundestagu, s. 1 – dostępny na stronie internetowej <http://dipbt.bundestag.de/doc/btd/11/054/1105423.pdf>).

¹⁰⁶ W oryginale: „erscheint nach heutigem Rechtsverständnis kaum mehr akzeptabel” (druk nr 11/5423 z 20 października 1989 r. 11 kadencji Bundestagu, s. 4 – dostępny na stronie internetowej <http://dipbt.bundestag.de/doc/btd/11/054/1105423.pdf>).

zdrowia, które mogłyby być podnoszone przez poszkodowanych na podstawie § 253 ust. 2 BGB¹⁰⁷. Przyjmuje się tak zgodnie zarówno w doktrynie¹⁰⁸, jak i w orzecznictwie¹⁰⁹.

Brak jest jednak możliwości przyznania poszkodowanemu lub jego spadkobiercom zadośćuczynienia za szkodę niemajątkową, jeżeli uszkodzenie ciała doprowadziło do natychmiastowej jego śmierci. W takim przypadku przyjmuje się brak istnienia po stronie zmarłego bólu i cierpienia, czego skutkiem jest brak powstania roszczenia o naprawienie nieistniejącej krzywdy, a konsekwentnie niemożliwość jego nabycia przez spadkobierców w drodze dziedziczenia¹¹⁰. Pogląd taki zdecydowanie przeważa w orzecznictwie¹¹¹ i doktrynie¹¹².

¹⁰⁷ Przepis ten brzmi: „Jeżeli z powodu naruszenia ciała, zdrowia, wolności lub prawa do seksualnego samostanowienia powstał obowiązek naprawienia szkody, można żądać także za szkodę, która nie jest szkodą majątkową, właściwego odszkodowania pieniężnego”. W oryginale: „Ist wegen einer Verletzung des Körpers, der Gesundheit, der Freiheit oder der sexuellen Selbstbestimmung Schadensersatz zu leisten, kann auch wegen des Schadens, der nicht Vermögensschaden ist, eine billige Entschädigung in Geld gefordert werden”.

¹⁰⁸ Za wielu G. Wagner, *Schadensersatz in Todesfällen – Das neue Hinterbliebenengeld*, NJW 2017, z. 37, s. 2641; K. Larenz, C.W. Canaris, *Lehrbuch des Schuldrechts. Band II: Besonderer Teil, 2. Halbband*, München 1994, s. 590; W. Schlüter, *Erbrecht*, München 2007, s. 20, nb 63; E. Deutsch, H.-J. Ahrens, *Deliktsrecht. Unerlaubte Handlungen, Schadensersatz, Schmerzensgeld*, München 2014, s. 238–239, nb 701; D. Looschelders, *Schuldrecht. Allgemeiner Teil*, München 2016, s. 379, nb 1054; D. Looschelders, *Schuldrecht. Besonderer Teil*, München 2016, s. 471, nb 1243a; A. Stein, [w:] *Soergel Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Band 21. Erbrecht 1, §§ 1922–2063*, red. J. Damrau, Stuttgart–Berlin–Köln–Mainz 2002, § 1922, nb 29, s. 70–71; W. Schlüter, [w:] *Erman Bürgerliches Gesetzbuch. Handkommentar. Band II*, red. P. Westermann, Köln 2004, art. 1922, nb 39; G. Schiemann, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einföhrungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2, Recht der Schuldverhältnisse; §§ 249–254 (Schadensersatz)*, red. M. Martinek, Berlin 2005, § 253, nb 48, s. 292; W. Marotzke, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einföhrungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 5, Erbrecht. Einleitung zum Erbrecht; §§ 1922–1966 (Erbfolge)*, red. G. Otte, Berlin 2008, § 1922, nb 132, s. 126; D. Leipold, [w:] *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 9. Erbrecht, §§ 1922–2385, §§ 27–35 BeurkG*, red. G. Schlichting, München 2010, § 1922, nb 35, s. 110; H. Oetker, [w:] *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 2, Schuldrecht, Allgemeiner Teil, §§ 241–432*, red. W. Krüger, München 2012, § 253, nb 65, s. 522; L. Kunz, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einföhrungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 5, Erbrecht. Einleitung zum Erbrecht; §§ 1922–1966 (Erbfolge)*, red. G. Otte, Berlin 2017, § 1922, nb 319, s. 188; T. Hoeren, [w:] *Bürgerliches Gesetzbuch. Handkommentar*, Baden-Baden 2019, § 1922, nb 9.

¹⁰⁹ Tak wyraźnie wyrok BGH z 6 grudnia 1994 r., VI ZR 80/94, NJW 1995, z. 12, s. 783–784 oraz wyrok BGH z 29 kwietnia 2014 r., ZR VI 246/12, NJW 2014, z. 39, s. 2871–2874. Zob. też uzasadnienie wyroku OLG w Karlsruhe z 11 lipca 1997 r., 10 U 15/97, NZV 1999, z. 5, s. 210–212 i tam wskazane dalsze orzecznictwo.

¹¹⁰ Zagadnienie to w literaturze polskiej opisał szerzej A. Clausmeyer, *Odszkodowanie i zadośćuczynienie za szkody majątkowe i niemajątkowe w przypadku szkody na osobie w Niemczech*, [w:] *Zadośćuczynienie po nowelizacji art. 446 kodeksu cywilnego na tle doświadczeń europejskich*, red. Z. Strus, K. Ortyński, J. Pokrzywniak, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2010, nr 2 (numer specjalny), s. 76–77; zob. też powołane tam orzecznictwo oraz kwoty zadośćuczynień przyznawane przez poszczególne sądy w poszczególnych sytuacjach. Szersze omawianie tej problematyki przekraczałoby ramy opracowania.

¹¹¹ Tak wyrok BGH z 12 maja 1998 r., VI ZR 182/97, NJW 1998, z. 37, s. 2741–2743, w którym przyjęto, że: „Ein Anspruch auf Schmerzensgeld kann zu verneinen sein, wenn die Körperverletzung nach den Umständen des Falles gegenüber dem alsbald eintretenden Tod keine abgrenzbare immaterielle Beeinträchtigung darstellt, die aus Billigkeitsgesichtspunkten einen Ausgleich in Geld erforderlich macht“, jak również uzasadnienie wyroku OLG w Karlsruhe z 11 lipca 1997 r., 10 U 15/97, NZV 1999, z. 5, s. 210–212; wyrok OLG Karlsruhe z 25 stycznia 2000 r., U 5/99 BSch (dostępny na stronie internetowej https://www.judicialis.de/Oberlandesgericht-Karlsruhe_U-5-99-BSch_Urteil_25.01.2000.html) oraz tam wskazane dalsze orzecznictwo – w stanie faktycznym wyroku spadkodawczyni spadła z jachtu motorowego pozwanego do wody podczas burzy i jej ciało znaleziono dopiero kolejnego dnia. W wyroku tym uznano, że: „[...] nur in Fällen, in denen der Verletzte noch wenigstens eine gewisse Zeit lebte, ein dann auf die Erben übergangsfähiger Schmerzensgeldanspruch entstehen kann, bei dem beispielsweise die Todesangst und die Erkenntnis einer deutlich abgekürzten Lebenserwartung Bemessungsfaktoren darstellen könne”. Tak też przyjęto w zasadzie w wyroku OLG w Koblenz z 18 listopada 2002 r., 12 U 566/01, NJW 2003, z. 6, s. 442–443.

¹¹² G. Wagner, *Schadensersatz in Todesfällen – Das neue Hinterbliebenengeld*, NJW 2017, z. 37, s. 2641; E. Deutsch, H.-J. Ahrens, *Deliktsrecht. Unerlaubte Handlungen, Schadensersatz, Schmerzensgeld*, München 2014, s. 239, nb 702; W. Marotzke, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einföhrungsgesetz und*

W przypadkach gdy śmierć następuje krótko po wystąpieniu zdarzenia szkodzącego (np. na miejscu wypadku lub wkrótce potem w szpitalu), sąd musi wziąć pod uwagę wszystkie zaistniałe przed śmiercią poszkodowanego uszczerbki, ze szczególnym uwzględnieniem ich charakteru i stopnia oraz czasu, jaki upłynął między zdarzeniem a zgonem¹¹³. Zadośćuczynienie przechodzące na osoby najbliższe zmarłego będzie miało więc z praktyce znaczniejsze rozmiary jedynie wówczas, gdy między zdarzeniem a śmiercią poszkodowanego upłynął dłuższy czas, w którym odczuwał on cierpienia fizyczne i psychiczne¹¹⁴. Przyjmuje się jednak istnienie (i w konsekwencji dziedziczność) takiego roszczenia o zadośćuczynienie, jeżeli poszkodowany przez taki dłuższy czas (od chwili zdarzenia do swojej śmierci) pozostawał w stanie wyłączenia świadomości¹¹⁵. Kwotę zadośćuczynienia za ból i cierpienie podwyższa się też, jeśli poszkodowany był świadomy swojej śmierci, doświadczył strachu przed nią lub

Nebengesetzen. Buch 5, Erbrecht. Einleitung zum Erbrecht; §§ 1922–1966 (Erbfolge), red. G. Otte, Berlin 2008, § 1922, nb 132, s. 126; D. Leipold, [w:] *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 9. Erbrecht, §§ 1922–2385, §§ 27–35 BeurkG*, red. G. Schlichting, München 2010, § 1922, nb 35, s. 110; L. Kunz, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 5, Erbrecht. Einleitung zum Erbrecht; §§ 1922–1966 (Erbfolge)*, red. G. Otte, Berlin 2017, § 1922, nb 320, s. 189.

¹¹³ Oznacza to w praktyce, że suma zadośćuczynienia będzie wówczas nieznaczna lub wręcz zerowa – por. G. Wagner, *Schadenersatz in Todesfällen – Das neue Hinterbliebenengeld*, NJW 2017, z. 37, s. 2641. Zob. też wyrok BGH z 12 maja 1998 r., VI ZR 182/97, NJW 1998, z. 37, s. 2741–2743, w którym przyjęto, że: „Die Bemessung des Schmerzensgeldes bei einer Körperverletzung, an deren Folgen der Verletzte alsbald verstirbt, erfordert eine Gesamtbetrachtung der immateriellen Beeinträchtigung unter besonderer Berücksichtigung von Art und Schwere der Verletzungen, des hierdurch bewirkten Leidens und dessen Wahrnehmung durch den Verletzten wie auch des Zeitraums zwischen Verletzung und Eintritt des Todes”. Podobnie przyjęto w wyroku OLG w Karlsruhe z 11 lipca 1997 r., 10 U 15/97, NZV 1999, z. 5, s. 210–212 oraz wyroku OLG w Koblenz z 18 listopada 2002 r., 12 U 566/01, NJW 2003, z. 6, s. 442–443. Zob. też w literaturze polskiej A. Clausmeyer, *Odszkodowanie i zadośćuczynienie za szkody majątkowe i niemajątkowe w przypadku szkody na osobie w Niemczech*, [w:] *Zadośćuczynienie po nowelizacji art. 446 kodeksu cywilnego na tle doświadczeń europejskich*, red. Z. Strus, K. Ortyński, J. Pokrzywniak, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2010, nr 2 (numer specjalny), s. 77.

¹¹⁴ Zob. wyrok BGH z 12 maja 1998 r., VI ZR 182/97, NJW 1998, z. 37, s. 2741–2743 oraz wyrok OLG Karlsruhe z 25 stycznia 2000 r., U 5/99 BSch (dostępny na stronie internetowej https://www.judicialis.de/Oberlandesgericht-Karlsruhe_U-5-99-BSch_Urteil_25.01.2000.html). Za problematyczny uznaje się wyrok OLG Düsseldorf z 12 października 2011 r., I-18 U 216/10, openJur 2013, nr 41080, którym spadkobiercom poszkodowanego przyznano 10 000 euro z powodu trwającej po stronie poszkodowanego 10 sekundowego strachu związanego z upadkiem samolotu, w którym się znajdował. Por. też Ch. Huber, [w:] *Hinterbliebenengeld. Anspruchsgrundlagen, Durchsetzung, Muster mit Länderteil: Österreich, Schweiz, Italien, England*, red. Ch. Huber, T. Kadner-Graziano, J. Luckey, Baden-Baden 2018, s. 59, nb 134.

¹¹⁵ Zob. wyrok OLG Schleswig z 14 maja 1998 r., 7 U 87/96, NJW-RR 1998, z. 20, s. 1404–1405 (wraz z wskazanym tam orzecnictwem) oraz wyrok OLG w Koblenz z 18 listopada 2002 r., 12 U 566/01, NJW 2003, z. 6, s. 442–443, w którym wskazano: „Bei der Bemessung des Schmerzensgeldes muss, wenn der Verletzte sofort bewusstlos war und dann gestorben ist, das Verhältnis zu den Beträgen gewahrt werden, die bei Pflegefällen mit einem gewissen Bewusstsein der Situation und des Leidens zu leisten sind”. Tak też wyrok OLG w Karlsruhe z 11 lipca 1997 r., 10 U 15/97, NZV 1999, z. 5, s. 210–212. W doktrynie por. A. Stein, [w:] *Soergel Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Band 21. Erbrecht 1, §§ 1922–2063*, red. J. Damrau, Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz 2002, § 1922, nb 29, s. 71 oraz wskazane tam orzecznictwo. Autor ten zauważa, że ocena rozmiaru krzywdy w takich okolicznościach zwykle rodzi problemy w judykaturze („Schwierigkeiten bereitet jedoch dann die Bemessung des Schmerzensgeldes im Einzelfall”). Zob. też stan faktyczny wyroku OLG Stuttgart z 26 lipca 2006 r., 3 U 65/06, openJur 2012, nr 65449, w którym poszkodowany w wypadku w górach był przytomny 20 minut po zdarzeniu (a podczas tego okresu próbował zadzwonić do swojej żony, która zginęła w tym samym wypadku), następnie otrzymał leki, 15 minut po czym został wprowadzony w sztuczną śpiączkę, w której zmarł 10 dni później.

czuł jej rychłe nadejście (np. będąc uwięzionym w płonącym samochodzie lub spadając na spadochronie, który się nie otworzył)¹¹⁶.

Dla określenia wysokości zadośćuczynienia nie ma znaczenia to, czy powództwo zostało wytoczone przez spadkodawcę jeszcze przed swoją śmiercią, czy też wytoczył je dopiero spadkobierca¹¹⁷.

3. Francja

Problematyka dziedziczenia roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej była przez wiele lat przedmiotem sporów w prawie francuskim. Początkowo (do 1942 r.) przyjmowano jedynie dziedziczenie roszczeń majątkowych¹¹⁸. Następnie (w latach 1942–1976) uznawano, że roszczenie takie podlega dziedziczeniu jedynie wówczas, gdy pokrzywdzony wytoczył o nie przed swoją śmiercią powództwo¹¹⁹. Obecnie pogląd o szerokim zakresie dziedziczności roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej wynikającej z uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia może być jednak uznany za ugruntowany, mimo że w prawie francuskim brak jest ku temu wyraźnej podstawy w przepisach prawa. Dziedziczność tego typu roszczeń i uznanie ich za składnik majątku spadkowego zostało bowiem przyjęte w orzecznictwie, a decydujące były w tym zakresie dwa orzeczenia połączonych Izb Cywilnej i Karnej Cour

¹¹⁶ Por. uzasadnienie wyroku OLG w Karlsruhe z 11 lipca 1997 r., 10 U 15/97, NZV 1999, z. 5, s. 210–212; uzasadnienie wyroku OLG Stuttgart z 26 lipca 2006 r., 3 U 65/06, openJur 2012, nr 65449; wyrok OLG Düsseldorf z 12 października 2011 r., I-18 U 216/10, openJur 2013, nr 41080; A. Clausmeyer, *Odszkodowanie i zadośćuczynienie za szkody majątkowe i niemajątkowe w przypadku szkody na osobie w Niemczech*, [w:] *Zadośćuczynienie po nowelizacji art. 446 kodeksu cywilnego na tle doświadczeń europejskich*, red. Z. Strus, K. Ortyński, J. Pokrzywniak, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2010, nr 2 (numer specjalny), s. 77.

¹¹⁷ Zob. wyrok OLG w Köln z 14 listopada 1991 r., 2 W 186/91, NJW-RR 1992, z. 4, s. 221, w którego uzasadnieniu wskazano, że: „Die Tatsache, daß das Schmerzensgeld nunmehr den Erben zugute kommt, ist für seine Bemessung im übrigen bedeutungslos”; wyrok OLG w Koblenz z 18 listopada 2002 r., 12 U 566/01, NJW 2003, z. 6, s. 442–443. Podobnie przyjęto w sposób dorozumiany w wyroku OLG w Naumburg z 26 marca 2015 r., 2 U 62/14, NJW-RR 2015, z. 20, s. 1224–1226. W doktrynie W. Marotzke, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 5, Erbrecht. Einleitung zum Erbrecht; §§ 1922–1966 (Erbfolge)*, red. G. Otte, Berlin 2008, § 1922, nb 132, s. 126 oraz L. Kunz, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 5, Erbrecht. Einleitung zum Erbrecht; §§ 1922–1966 (Erbfolge)*, red. G. Otte, Berlin 2017, § 1922, nb 321, s. 189.

¹¹⁸ S. Galand-Carval, *Non-Pecuniary Loss Under French Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien–New York 2001, s. 96, nb 40.

¹¹⁹ Orzecznictwo to omawia M. Contamine-Raynaud, *Nota do orzeczeń połączonych Izb Cywilnej i Karnej Cour de Cassation z 30 kwietnia 1976 r., w sprawach nr 74-90280 oraz nr 73-93014*, „Recueil Dalloz” 1977, Jurisprudence s. 186. Por. też S. Galand-Carval, *Non-Pecuniary Loss Under French Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien–New York 2001, s. 96, nb 40.

*de Cassation*¹²⁰. W pierwszym z nich¹²¹ (określanym jako sprawa *Epoux Wattelet c/ Le Petit-corps*)¹²² rozstrzygnięto wprost, że roszczenie o zadośćuczynienie z tytułu szkody niemajątkowej związanej z uszkodzeniem ciała lub wywołaniem rozstroju zdrowia przechodzi na spadkobierców poszkodowanego.

Pogląd ten został następny potwierdzony w orzecznictwie francuskiej Rady Stanu z 2000 r.¹²³ W stanie faktycznym orzeczenia spadkodawca przeszedł w 1983 r. operację transfuzji krwi, która była zanieczyszczona wirusem zapalenia wątroby typu C. Na skutek tej choroby zmarł w 1990 r. Przed tą chwilą nie wszczął jednak postępowania sądowego przeciwko ośrodkowi transfuzji krwi lub odpowiedniemu zakładowi opieki leczniczej. Sąd dopuścił dochodzenie na zasadach ogólnych przez spadkobierców zmarłego (żonę i córkę) zarówno szkody majątkowej, jak i szkody niemajątkowej.

Pogląd przyjmujący dziedziczenie roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej wynikającej z naruszenia ciała lub wywołaniu rozstroju zdrowia dominuje w orzecznictwie¹²⁴. Jest też przyjmowany w doktrynie francuskiej¹²⁵. Jak wskazuje się w niej, rozwiązanie to

¹²⁰ Zob. dwa orzeczenia połączonych Izb Cywilnej i Karnej *Cour de Cassation* z 30 kwietnia 1976 r., w sprawach nr 74-90280 oraz nr 73-93014, „Recueil Dalloz” 1977, s. 185–186 z notą M. Contamine-Raynaud tamże s. 186–190; z notą G. Durry, „Revue trimestrielle de droit civil” 1976, s. 556–557 oraz notą J.-L. Auberta, „Répertoire du notariat Defrénois” 1977, cz. 1, nr 31441, s. 856–857. W pierwszej z tych spraw wskazano, że: „Le droit à réparation du dommage résultant de la souffrance physique éprouvée par la victime avant son décès, étant né dans son patrimoine, se transmet à ses héritiers”; w drugim zaś, że: „Le droit à réparation du dommage résultant de la souffrance morale éprouvée par des parents en raison de la mort de leur fils”.

¹²¹ Drugie z nich (tzw. sprawa *Consorts Goubeaux c/ Alizan*) dotyczyło roszczenia o naprawienie szkody niemajątkowej wynikającej ze śmierci osoby bliskiej pokrzywdzonemu i zostanie omówione w pkt VI.3 opracowania.

¹²² W stanie faktycznym orzeczenia w wypadku drogowym spowodowanym przez pozwanego poniosły śmierć dwie osoby. Ich syn, jako ich spadkobierca, domagał się z tego tytułu zadośćuczynienia za okres od dnia wypadku do chwili ich śmierci.

¹²³ Wyrok francuskiego Conseil d’Etat z 29 marca 2000 r., w sprawie nr 195662 (określany jako *Assistance publique – Hôpitaux de Paris*), opublikowany „Recueil Dalloz” 2000, s. 563 z notą A. Bourrel tamże; *Semaine Juridique* 2000, cz. II, Nr 10360 z notą A. Derrien; wyrok francuskiego Conseil d’Etat z 15 grudnia 2000 r., w sprawie nr 195662 (dostępny: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichJuriAdmin.do?oldAction=rechJuriAdmin&idTexte=CETATEXT000008081798&fastReqId=1426957802&fastPos=1>), w którym przyjęto, że: „[...] que si la victime du dommage décède avant d’avoir elle-même introduit une action en réparation, son droit, entré dans son patrimoine avant son décès, est transmis à ses héritiers”.

¹²⁴ Por. wyrok Izby Karnej *Cour de Cassation* z 28 października 1992, w sprawie nr 91-85925; wyrok Izby Karnej *Cour de Cassation* z 28 czerwca 2000 r., w sprawie nr 99-85660 („[...] le droit à réparation du dommage causé par une infraction à une victime qui vient à décéder, se transmet à ses héritiers”); wyrok pierwszej Izby Cywilnej *Cour de Cassation* z 13 marca 2007 r., w sprawie nr 05-19020, z tezą: „droit à réparation du dommage résultant de la souffrance morale éprouvée par la victime avant son décès [...] étant né dans son patrimoine, se transmet à son décès à ses héritiers”; dwa wyroki Izby Karnej *Cour de Cassation* z 5 października 2010 r., w sprawach nr 09-87385 oraz nr 10-81743, z notą P. Jourdaina „Revue trimestrielle de droit civil” 2011, z. 2, s. 555 oraz notą C. Bloch, „La Semaine Juridique – Édition Générale” 2011, z. 5, s. 712–713; wyrok Izby Karnej *Cour de Cassation* z 23 października 2012 r., w sprawie nr 11-83770. Tak też wyrok Sądu Apelacyjnego (*Cour d’appel*) w Caen z 30 października 2012 r., nr 11/02390, dostępny na stronie internetowej <https://www.doctrine.fr/d/CA/Caen/2012/R18447E6A642D2EA56987>.

¹²⁵ W doktrynie za wielu S. Galand-Carval, *Non-Pecuniary Loss Under French Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien–New York 2001, s. 96–97, nb 40 i 42; J. Flour, J.-L. Aubert, E. Savaux, *Droit civil. Les obligations 2. Le fait juridique*, Paris 2007, s. 141, nb 140 i s. 146, nb 147; P. Malaurie, *Les successions. Les libéralités*, Paris 2008, s. 27 („L’action en réparation du préjudice, fût-il corporel ou moral, se transmet aux successeurs universels de la victime”); F. Terré, P. Simler, Y. Lequette, *Droit civil. Les obligations*, Paris 2013, s. 772, nb 712, przypis 2; G. Viney, P. Jourdain, S. Carval, *Traité de droit civil. Les conditions*

jest „naturalnym rezultatem zastosowania logiki prawniczej” (*le fruit d’une rigoureuse logique juridique*). Przy założeniu, że można wykazać ból i cierpienie, jakie odniosła osoba bezpośrednio poszkodowana przed swoją śmiercią (nawet przez bardzo krótki okres), powstaje w jej majątku prawo do odszkodowania¹²⁶. Ponieważ prawo to ma charakter majątkowy i nie ma przesłanek do uznania go za prawo niedziedziczne, nie ma powodu, aby uznać, że nie przechodzi ono na spadkobierców zmarłego¹²⁷. Pogląd ten jest również uzasadniony dominującym w prawie francuskim poglądem o wstępowaniu spadkobierców w sytuację prawną zmarłego¹²⁸. Jednym z argumentów za przyjęciem takiego stanowiska jest także to, że roszczenie o zapłatę zadośćuczynienia nie ma tylko na celu kompensacji naruszonych interesów poszkodowanego, ale też ukaranie sprawcy¹²⁹.

Podkreśla się też, że dziedziczenie roszczenia o zadośćuczynienie jest niezależne od tego, czy poszkodowany wszczął przed swoją śmiercią postępowanie sądowe o naprawienie szkody niemajątkowej, ewentualnie podjął jakiekolwiek inne działania w celu jej dochodzenia¹³⁰. Jako uzasadnienie tego poglądu wskazano, że jeżeli poszkodowany doznał przed śmiercią szkody niemajątkowej, to powstało już wówczas po jego stronie roszczenie o zadośćuczynienie¹³¹, które przechodzi (*transmissibilité*) na spadkobierców (*héritiers*)¹³². Nie następuje więc „przejście szkody” ze spadkodawcy na spadkobierców, lecz przejście istniejącego roszczenia o zadośćuczynienie, które pojawiło się już w chwili wystąpienia szkody niemajątkowej. Dla uznania, że opisywane roszczenie nie przeszło na spadkobierców zmarłego, należałoby więc wykazać, że uprawniony wyraźnie się go zrzekł. Takie wyraźne zrzeczenie się roszczenia o zadośćuczynienie w oczywisty sposób nie jest zaś możliwe, jeżeli poszkodowany umrze na skutek zdarzenia szkodzącego bez możliwości uzewnętrznienia w międzyczasie swojej woli we własnej sferze prawnej.

de la responsabilité, Paris 2013, s. 50–51, nb 253; C. Bloch, [w:] *Droit de la responsabilité et des contrats. Régimes d’indemnisation*, red. P. le Tourneau, Paris 2017, s. 574, nr 2125.12.

¹²⁶ J. Flour, J.-L. Aubert, E. Savaux, *Droit civil. Les obligations 2. Le fait juridique*, Paris 2007, s. 406, nb 369.

¹²⁷ J. Flour, J.-L. Aubert, E. Savaux, *Droit civil. Les obligations 2. Le fait juridique*, Paris 2007, s. 406, nb 369.

¹²⁸ Tak N. Dejean de la Bâtie, na którego powołują się J. Flour, J.-L. Aubert, E. Savaux, *Droit civil. Les obligations 2. Le fait juridique*, Paris 2007, s. 406, nb 369; co do przyjmowanej w prawie francuskim koncepcji wstępowania spadkobierców w sytuację prawną zmarłego por. W. Borysiak, *Dziedziczenie. Konstrukcja prawna i ochrona*, Warszawa 2013, s. 165–167.

¹²⁹ Zob. dwa orzeczenia połączonych Izb Cywilnej i Karnej *Cour de Cassation* z 30 kwietnia 1976 r., w sprawach nr 74-90280 oraz nr 73-93014. W doktrynie na argument ten wskazują J. Flour, J.-L. Aubert, E. Savaux, *Droit civil. Les obligations 2. Le fait juridique*, Paris 2007, s. 141, nb 140, przypis 3 (choć nie uznają go za rozstrzygający).

¹³⁰ Por. wyrok pierwszej Izby Cywilnej *Cour de Cassation* z 13 marca 2007 r., w sprawie nr 05-19020. Tak też wyrok Izby Karnej *Cour de Cassation* z 28 czerwca 2000 r., w sprawie nr 99-85660 oraz wyrok Sądu Apelacyjnego (*Cour d’appel*) w Caen z 30 października 2012 r., nr 11/02390, dostępny na stronie internetowej <https://www.doctrine.fr/d/CA/Caen/2012/R18447E6A642D2EA56987>. Zob. też stany faktyczne dwóch wyroków Izby Karnej *Cour de Cassation* z 5 października 2010 r., w sprawach nr 09-87385 oraz nr 10-81743, z notą P. Jourdaina „Revue trimestrielle de droit civil” 2011, z. 2, s. 555 oraz notą C. Bloch, „La Semaine Juridique – Édition Générale” 2011, z. 5, s. 712–713, a także wyroku Izby Karnej *Cour de Cassation* z 23 października 2012 r., w sprawie nr 11-83770. Tak też F. Terré, P. Simler, Y. Lequette, *Droit civil. Les obligations*, Paris 2013, s. 772, nb 712, przypis 2.

¹³¹ Por. dwa orzeczenia połączonych Izb Cywilnej i Karnej *Cour de Cassation* z 30 kwietnia 1976 r., w sprawach nr 74-90280 oraz nr 73-93014.

¹³² Por. wyrok pierwszej Izby Cywilnej *Cour de Cassation* z 13 marca 2007 r., w sprawie nr 05-19020.

W literaturze francuskiej wyrażany jest też pogląd, że wątpliwe aksjologicznie jest jednak przyznawanie spadkobiercom pokrzywdzonego odszkodowania w sytuacji, w której on sam go nie zażądał. Ze względu na ściśle osobisty charakter (*caractère éminemment personnel*) takiej szkody, roszczenie o jej naprawienie powinno pozostawać do wyłącznej decyzji poszkodowanego. Rozwiązanie przyjęte w orzecznictwie prowadzi ma z kolei do „spieniężenia” ludzkich uczuć (*la solution consacre la plus totale patrimonialisation des sentiments humains*)¹³³. Brak ma być więc uzasadnienia dla przyjęcia poglądu o dziedziczności roszczeń tego typu, nawet jeżeli uznać, że naprawienie szkody niemajątkowej odpowiada w praktyce karze prywatnej, a osoba odpowiedzialna za szkodę nie może czerpać korzyści z tego, że poszkodowany zmarł z powodu jej czynu. Wskazano również, że przejście roszczenia o zadośćuczynienie na spadkobierców zmarłego jest także zbyt techniczne, ponieważ tacy spadkobiercy poszkodowanego doświadczają z powodu jego śmierci własnej krzywdy, której naprawienia mogą dochodzić nie jako następcy prawni zmarłego, ale jako poszkodowani w sposób pośredni¹³⁴.

W prawie francuskim przyjmuje się także, że jeżeli pokrzywdzony zmarł natychmiast po wystąpieniu zdarzenia szkodzącego, nie można uznać, że wystąpiła po jego stronie krzywda i w związku z tym roszczenie o jej naprawienie nie powstało. Nie może więc ono przejść na spadkobierców zmarłego¹³⁵. Roszczenie może jednak powstać i stąd podlegać przejściu na spadkobierców poszkodowanego wówczas, jeżeli czas cierpień między zdarzeniem a śmiercią poszkodowanego był relatywnie krótki¹³⁶. Dotyczy to również sytuacji, w której spadkodawca od chwili zdarzenia szkodzącego do chwili śmierci pozostawał w stanie śpiączki¹³⁷.

¹³³ Tak J.-L. Aubert, [w:] *La Responsabilité civile à l'aube du XXIe siècle: bilan prospectif: colloque*, Paris 2001, s. 62 (pogląd cytowany za J. Flour, J.-L. Aubert, E. Savaux, *Droit civil. Les obligations 2. Le fait juridique*, Paris 2007, s. 406, nb 369).

¹³⁴ Tak J.-L. Aubert, [w:] *La Responsabilité civile à l'aube du XXIe siècle: bilan prospectif: colloque*, Paris 2001, s. 62 (pogląd cytowany za J. Flour, J.-L. Aubert, E. Savaux, *Droit civil. Les obligations 2. Le fait juridique*, Paris 2007, s. 406, nb 369).

¹³⁵ W orzecznictwie pogląd ten można wyprowadzić z wyroku Izby Karnej *Cour de Cassation* z 28 października 1992, w sprawie nr 91-85925. W doktrynie zob. S. Galand-Carval, *Non-Pecuniary Loss Under French Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien-New York 2001, s. 96, nb 39.

¹³⁶ Wyrok Izby Karnej *Cour de Cassation* z 28 października 1992 r., w sprawie nr 91-85925. W stanie faktycznym wyroku poszkodowana została na skutek wypadku uwięziona w swoim płonącym samochodzie i nie mogąc się z niego wydostać, spłonęła żywcem, zachowując przez większość czasu przytomność (co zostało ustalone przez biegłych). Podobnie dwa wyroki Izby Karnej *Cour de Cassation* z 5 października 2010 r., w sprawach nr 09-87385 oraz nr 10-81743, z notą P. Jourdaina „*Revue trimestrielle de droit civil*” 2011, z. 2, s. 555 oraz notą C. Bloch, „*La Semaine Juridique – Édition Générale*” 2011, z. 5, s. 712-713; tak też wyrok Izby Karnej *Cour de Cassation* z 23 października 2012 r., w sprawie nr 11-83770.

¹³⁷ Por. dwa wyroki Izby Karnej *Cour de Cassation* z 5 października 2010 r., w sprawach nr 09-87385 oraz nr 10-81743, z notą P. Jourdaina „*Revue trimestrielle de droit civil*” 2011, z. 2, s. 555 oraz notą C. Bloch, „*La Semaine Juridique – Édition Générale*” 2011, z. 5, s. 712-713. Por. też uzasadnienie wyroku Izby Karnej *Cour de Cassation* z 23 października 2012 r., w sprawie nr 11-83770.

4. Austria

W prawie austriackim brak jest regulacji normatywnych określających to, pod jakimi warunkami dziedziczne są roszczenia o naprawienie szkody niemajątkowej wynikającej z uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia.

Początkowo w orzecznictwie – ze względu na brak odpowiednika § 1337 ABGB (regulującego „dziedziczenie pasywów”)¹³⁸ – przyjmowano jako ogólną zasadę brak dziedziczności roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej. Wyjątkowo przyjmowano dziedziczenie takiego roszczenia w razie wytoczenia o nie powództwa przed sądem za życia spadkodawcy (choćby przez jego przedstawiciela ustawowego) lub uznania go w umowie¹³⁹. Pogląd ten wzorowany był na treści § 847 BGB¹⁴⁰. Stanowisko ograniczające dziedziczenie roszczeń jedynie do sytuacji wytoczenia o nie powództwa przed sądem lub uznania ich w umowie spotkało się z krytyką w doktrynie¹⁴¹. Skutkiem tego było przyjęcie w latach dziewięćdziesiątych XX wieku w orzecznictwie austriackiego OGH poglądu o pełnej dziedziczności opisywanych roszczeń i uznaniu ich za składnik majątku spadkowego na tle § 1325 ABGB¹⁴² mimo znajdującego

¹³⁸ Przepis ten stanowi, że: „Obowiązek naprawienia szkody oraz zwrotu utraconego zysku lub wypłaty uzgodnionej kwoty odszkodowania ciąży na majątku i przechodzi na spadkobierców”. W oryginale: „Die Verbindlichkeit zum Ersatze des Schadens und des entgangenen Gewinnes, oder zur Entrichtung des bedungenen Vergütungsbetrages haftet auf dem Vermögen, und geht auf die Erben über”.

¹³⁹ Por. wyrok OGH z 19 grudnia 1963 r., 2 Ob 290/63 z glosą S. Gschnitzera, JBl 1965, z. 1, s. 33 i n.; wyrok OGH z 3 marca 1981 r., 2 Ob 224/80; wyrok OGH z 14 sierpnia 1988 r., 2 Ob 34/87 (z tezą „Für die Vererblichkeit des nach § 1325 ABGB vom Schädiger «auf Verlangen» zu leistenden Schmerzensgeldes ist ein Anerkenntnis des Schädigers oder die gerichtliche Geltendmachung durch den Verletzten erforderlich”); wyrok z 2 maja 1991 r., 7 Ob 540/91. Zob. też orzecznictwo, które podają W. Jelinek, *Die Persönlichkeit des Verletzten und das Entstehen des Schmerzensgeldanspruchs*, JBl 1977, z. 1, s. 2–7; K.-H. Danzl, K. Gutiérrez-Lobos, O.F. Müller, *Das Schmerzensgeld in medizinischer und juristischer Sicht*, Wien 2013, s. 229; R. Welsner, *Grundriss des bürgerlichen Rechts, Band II, Schuldrecht Allgemeiner Teil, Schuldrecht Besonderer Teil, Erbrecht*, Wien 2007, s. 448, przypis 15; R. Reischauer, [w:] *Kommentar zum ABGB, 2. Band, §§ 1175 bis 1502 ABGB; Nebengesetze. Teil 2 b. §§ 1313 bis 1341 ABGB*, red. P. Rummel, Wien 2004, § 1325, nb 51, s. 336 oraz H. Koziol, *Österreichisches Haftpflichtrecht Band II. Haftung für eigenes und fremdes Fehlverhalten*, Wien 2018, s. 401, nb 131. Orzecznictwo to wykształciło się jeszcze w okresie międzywojennym (pierwsze z orzeczeń prezentujące wyżej wskazaną wykładnię zostało wydane już w 1913 r.) – por. W. Jelinek, *Die Persönlichkeit des Verletzten und das Entstehen des Schmerzensgeldanspruchs*, JBl 1977, z. 1, s. 2–6; P. Dutka, *Zadośćuczynienie za krzywdy moralne w okresie międzywojennym ze szczególnym uwzględnieniem ustawodawstwa austriackiego*, „Studia z dziejów państwa i prawa polskiego” 2017, t. XX, s. 250 oraz cytowany tam E. Jarra, *Szkody moralne a polski Kodeks Zobowiązań*, „Themis Polska” (odbitka) 1935, t. 9, s. 33. Postawić można stąd tezę, że było ono silnie inspirowane regulacją § 847 BGB.

¹⁴⁰ Por. W. Kralik, [w:] *Ehrenzweig System des österreichischen allgemeinen Privatrechts. 4. Buch. Das Erbrecht*, Wien 1983, s. 14–15, przypis 14 (ze wskazaniem negatywnych konsekwencji, do jakich prowadziło takie rozwiązanie w prawie niemieckim); K.-H. Danzl, K. Gutiérrez-Lobos, O.F. Müller, *Das Schmerzensgeld in medizinischer und juristischer Sicht*, Wien 2013, s. 229.

¹⁴¹ Tak przyjęli F. Berger, *Die Vererblichkeit des Schmerzensgeldanspruchs*, „Zeitschrift für Verkehrsrecht” 1961, z. 1–2, s. 121–123; W. Jelinek, *Die Persönlichkeit des Verletzten und das Entstehen des Schmerzensgeldanspruchs*, JBl 1977, z. 1, s. 1–20 oraz W. Kralik, [w:] *Ehrenzweig System des österreichischen allgemeinen Privatrechts. 4. Buch. Das Erbrecht*, Wien 1983, s. 14–15, który zauważał: „Auch führt das Erfordernis des Verlangens, der Einklagung oder des Anerkenntnisses zu sinnwidrigen, oft rein zufälligen oder durch überstürzte Klagserhebung bei Todesgefahr auch zu meist rücksichtslosen und prozessual unökonomischen Ergebnissen”.

¹⁴² Przepis § 1325 ABGB stanowi, że: „Kto wyrządził szkodę na ciele innej osoby, ponosi koszty leczenia osoby poszkodowanej oraz zobowiązany jest do rekompensaty jej utraconych zysków lub – gdy osoba poszkodowana jest niezdolna do samodzielnego zarabiania na życie – rekompensaty mu utraconych przyszłych zysków, a ponadto zobowiązana jest do zapłaty na jego żądanie zadośćuczynienia za krzywdę, należnej w związku ze szczególnymi okolicznościami danej sprawy”. W oryginale: „Wer jemanden an seinem Körper verletzt,

się we wskazanym przepisie zwrotu „aus Verlangen” („na żądanie”) oraz tego, że przepis ten nie zawierał żadnych dalszych wskazówek co do dziedziczenia tego typu roszczeń¹⁴³. Przyjęta w orzecznictwie wykładnia polegała na uznaniu, że zwrot „aus Verlangen” został wprowadzony do ABGB jedynie po to, aby podkreślić odszkodowawczy i cywilnoprawny charakter roszczenia o zadośćuczynienie (a więc to, że nie jest ono grzywną w rozumieniu prawa karnego) oraz to, że mogą dochodzić go wszystkie podmioty¹⁴⁴. Zwrócono uwagę na to, że umieszczenie w tekście ABGB tego zwrotu uzasadnione było przede wszystkim tym, że w momencie jego tworzenia uważano za nieprzyzwoite, aby niektórzy poszkodowani mogli dokonywać wyceny doznanego bólu na pieniądze, a uchwalony kilkanaście lat przed ABGB Landrecht Pruski określał nawet *a contrario*, że zadośćuczynienia można żądać tylko od „klas niższych” (chłopstwa lub mieszczaństwa)¹⁴⁵. Zauważono również, że od 1991 r. i zmiany w przepisach odnoszących się do postępowania egzekucyjnego roszczenie o zadośćuczynienie już od chwili jego powstania jest w pełni zbywalne przez pokrzywdzonego i podlega zajęciu w postępowaniu egzekucyjnym niezależnie od wytoczenia o nie wcześniej powództwa przez samego uprawnionego¹⁴⁶. Przemawiać to miało za koniecznością odstąpienia po tej chwili od „woli historycznego ustawodawcy” i przyjęcie braku ścisłego związania takiego roszczenia z osobą pokrzywdzonego, a także jego pełnej dziedziczności¹⁴⁷. Dla uzasadnienia swojego poglądu austriacki OGH odwołał się również do zmian wprowadzonych w prawie niemieckim oraz uchylenia § 847 ust. 1 zd. 2 BGB¹⁴⁸. Przyjęta przez OGH wykładnia bywa jednak niekiedy określana w doktrynie jako dokonana *praeter legem*¹⁴⁹.

Roszczenia o naprawienie krzywdy niemajątkowej są więc dziedziczne niezależnie od spełnienia przez spadkodawcę lub spadkobierców dodatkowych warunków w postaci wytoczenia o nie powództwa przez poszkodowanego przed śmiercią¹⁵⁰ lub pozasądowego uznania

bestreitet die Heilungskosten des Verletzten; ersetzt ihm den entgangenen, oder wenn der Beschädigte zum Erwerb unfähig wird, auch den künftig entgehenden Verdienst und bezahlt ihm auf Verlangen überdies ein den erhobenen Umständen angemessenes Schmerzensgeld”.

¹⁴³ Zob. wyrok OGH z 30 września 1996 r., 6 Ob 2068/96b oraz wyrok OGH z 28 lipca 1998 r., 1 Ob 194/98f. W stanie faktycznym pierwszego z tych wyroków w przedszkolu do którego uczęszczała poszkodowana organizowano w dniu 27 czerwca 1994 r. grilla. Przedszkolanka próbowała rozpalić grill denaturatem. Spowodowało to wybuch i powstały płomień spowodował ciężkie oparzenia 6-letniej córki powoda, które zmarło 21 lipca 1994 r.

¹⁴⁴ Por. wyrok OGH z 30 września 1996 r., 6 Ob 2068/96b. Por. też W. Jelinek, *Die Persönlichkeit des Verletzten und das Entstehen des Schmerzensgeldanspruchs*, JBl 1977, z. 1, s. 3 i n.

¹⁴⁵ Pogląd ten wyraził W. Jelinek, *Die Persönlichkeit des Verletzten und das Entstehen des Schmerzensgeldanspruchs*, JBl 1977, z. 1, s. 3–5. Podzielił go OGH w wyroku z 30 września 1996 r., 6 Ob 2068/96b.

¹⁴⁶ Wyrok OGH z 30 września 1996 r., 6 Ob 2068/96b.

¹⁴⁷ Szerokie rozważania w tym zakresie zawiera wyrok OGH z 30 września 1996 r., 6 Ob 2068/96b.

¹⁴⁸ Wyrok OGH z 30 września 1996 r., 6 Ob 2068/96b.

¹⁴⁹ Zob. uwagi, które w tym zakresie czyni – wskazując zarazem na inne możliwe uzasadnienie dziedziczenia roszczeń o zadośćuczynienie – R. Reischauer, [w:] *Kommentar zum ABGB, 2. Band, §§ 1175 bis 1502 ABGB; Nebengesetze. Teil 2 b. §§ 1313 bis 1341 ABGB*, red. P. Rummel, Wien 2004, § 1325, nb 51, s. 336. Por. też jednak K.-H. Danzl, K. Gutiérrez-Lobos, O.F. Müller, *Das Schmerzensgeld in medizinischer und juristischer Sicht*, Wien 2013, s. 231–232, którzy wskazują liczne argumenty mające przemawiać za dziedzicznością takiego roszczenia.

¹⁵⁰ R. Welser, B. Zöchling-Jud, *Grundriss des bürgerlichen Rechts, Band II, Schuldrecht-Allgemeiner Teil, Schuldrecht-Besonderer Teil, Erbrecht*, Wien 2015, s. 411, nb 1485 oraz s. 511, nb 1852; tak też R. Reischauer, [w:] *Kommentar zum ABGB, 2. Band, §§ 1175 bis 1502 ABGB; Nebengesetze. Teil 2 b. §§ 1313 bis 1341 ABGB*, red. P. Rummel,

ich przez sprawcę szkody¹⁵¹. Pogląd taki dominuje też w literaturze¹⁵². Za wykładnią tą przemawiać ma ponadto majątkowy charakter roszczeń o zadośćuczynienie¹⁵³ oraz fakt, że roszczenie takie powstaje już w chwili wystąpienia krzywdy będącej skutkiem zdarzenia wyrządzającego szkodę¹⁵⁴. Podkreśla się również, że przeciwko dziedziczności wskazanego roszczenia nie powinna przemawiać kompensacyjna funkcja zadośćuczynienia, a więc fakt, że zasądzana suma nie będzie mogła być wydatkowana przez samego poszkodowanego na swoje potrzeby¹⁵⁵.

Dziedziczne są również roszczenia o zadośćuczynienie przyznawane na podstawie § 12 EKHG¹⁵⁶ w wypadku nastąpienia śmierci poszkodowanego w wypadkach objętych hipotezą tej ustawy¹⁵⁷.

Wien 2004, § 1325, nb 51, s. 336; C. Werkusch, [w:] *ABGB-ON. Kommentar*, red. A. Kletečka, M. Schauer, Wien 2010, § 531, nb 6, s. 1057 oraz K.-H. Danzl, [w:] *Kurzkomentar zum ABGB*, red. H. Koziol, P. Bydlinski, R. Bollenberger, Wien-New York 2014, § 1325, nb 35, s. 1593.

¹⁵¹ R. Welser, B. Zöchling-Jud, *Grundriss des bürgerlichen Rechts, Band II, Schuldrecht-Allgemeiner Teil, Schuldrecht-Besonderer Teil, Erbrecht*, Wien 2015, s. 411, nb 1485 oraz s. 511, nb 1852; C. Werkusch, [w:] *ABGB-ON. Kommentar*, red. A. Kletečka, M. Schauer, Wien 2010, § 531, nb 6, s. 1057; K.-H. Danzl, [w:] *Kurzkomentar zum ABGB*, red. H. Koziol, P. Bydlinski, R. Bollenberger, Wien-New York 2014, § 1325, nb 35, s. 1593; B. Eccher, [w:] *ABGB Praxiskommentar. Band 3. §§ 531-858, AnerbG, Kärntner ErbhöfeG, Tiroler HöfeG*, red. H. Schwimann, G. Kodek, Wien 2013, § 531, nb 23, s. 6.

¹⁵² E. Karner, H. Koziol, *Non-Pecuniary Loss Under Austrian Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien-New York 2001, s. 10, nb 39 oraz s. 11, nb 47; B.A. Koch, H. Koziol, *Schadenersatz für Körperverletzung in Österreich*, [w:] *Compensation for Personal Injury in a Comparative Perspective*, red. B.A. Koch, H. Koziol, Wien-New York 2003, s. 24, nb 83; K.-H. Danzl, K. Gutiérrez-Lobos, O.F. Müller, *Das Schmerzensgeld in medizinischer und juristischer Sicht*, Wien 2013, s. 229-231; R. Welser, B. Zöchling-Jud, *Grundriss des bürgerlichen Rechts, Band II, Schuldrecht-Allgemeiner Teil, Schuldrecht-Besonderer Teil, Erbrecht*, Wien 2015, s. 411, nb 1485 oraz s. 511, nb 1852; H. Koziol, *Österreichisches Haftpflichtrecht Band II. Haftung für eigenes und fremdes Fehlverhalten*, Wien 2018, s. 383, nb 99 i s. 401, nb 131; R. Reischauer, [w:] *Kommentar zum ABGB, 2. Band, §§ 1175 bis 1502 ABGB; Nebengesetze. Teil 2 b. §§ 1313 bis 1341 ABGB*, red. P. Rummel, Wien 2004, § 1325, nb 51, s. 336; P. Apathy, [w:] *Kurzkomentar zum ABGB*, red. H. Koziol, P. Bydlinski, R. Bollenberger, Wien-New York 2010, § 531, nb 1, s. 512; C. Werkusch, [w:] *ABGB-ON. Kommentar*, red. A. Kletečka, M. Schauer, Wien 2010, § 531, nb 6, s. 1057; B. Eccher, [w:] *ABGB Praxiskommentar. Band 3. §§ 531-858, AnerbG, Kärntner ErbhöfeG, Tiroler HöfeG*, red. H. Schwimann, G. Kodek, Wien 2013, § 531, nb 23, s. 6; K.-H. Danzl, [w:] *Kurzkomentar zum ABGB*, red. H. Koziol, P. Bydlinski, R. Bollenberger, Wien-New York 2014, § 1325, nb 35, s. 1593; F. Harrer, E. Wagner, [w:] *ABGB Praxiskommentar. Band 6. §§ 1293-1503 ABGB*, red. H. Schwimann, G. Kodek, Wien 2016, § 1325, nb 91, s. 727; M. Schauer, [w:] *Klang Kommentar. ABGB §§ 531 bis 651*, red. A. Fenyves, F. Kerschner, A. Vonkilch, Wien 2016, § 531, nb 57, s. 73.

¹⁵³ H. Koziol, *Wrongful Death – Basic Questions*, [w:] *European Tort Law 2006*, red. H. Koziol, B.C. Steininger, Wien-New York 2008, s. 29.

¹⁵⁴ H. Koziol, *Österreichisches Haftpflichtrecht Band II. Haftung für eigenes und fremdes Fehlverhalten*, Wien 2018, s. 383, nb 99; R. Reischauer, [w:] *Kommentar zum ABGB, 2. Band, §§ 1175 bis 1502 ABGB; Nebengesetze. Teil 2 b. §§ 1313 bis 1341 ABGB*, red. P. Rummel, Wien 2004, § 1325, nb 51, s. 336.

¹⁵⁵ H. Koziol, *Österreichisches Haftpflichtrecht Band II. Haftung für eigenes und fremdes Fehlverhalten*, Wien 2018, s. 383, nb 99. Autor ten wskazuje, że również w przypadku szkód majątkowych suma odszkodowania może nie być wydatkowana na cel związany z naprawą uszkodzonej lub zniszczonej rzeczy.

¹⁵⁶ Ustawa z 21 stycznia 1959 r. o odpowiedzialności odszkodowawczej za szkody powstałe w wyniku wypadków przy eksploatacji pojazdów kolejowych oraz mechanicznych (*Gesetz über die Haftung für den Ersatz von Schäden aus Unfällen beim Betrieb von Eisenbahnen und beim Betrieb von Kraftfahrzeugen*, określana jako *Eisenbahn- und Kraftfahrzeughaftpflichtgesetz – EKHG*), BGBl. z 1959 r., nr 48.

¹⁵⁷ R. Welser, B. Zöchling-Jud, *Grundriss des bürgerlichen Rechts, Band II, Schuldrecht-Allgemeiner Teil, Schuldrecht-Besonderer Teil, Erbrecht*, Wien 2015, s. 511, nb 1852; B. Eccher, [w:] *ABGB Praxiskommentar. Band 3. §§ 531-858, AnerbG, Kärntner ErbhöfeG, Tiroler HöfeG*, red. H. Schwimann, G. Kodek, Wien 2013, § 531, nb 23, s. 6; F. Harrer, E. Wagner, [w:] *ABGB Praxiskommentar. Band 6. §§ 1293-1503 ABGB*, red. H. Schwimann, G. Kodek, Wien 2016, § 1325, nb 91, s. 727.

W wypadku natychmiastowej śmierci poszkodowanego na skutek zdarzenia szkodzącego roszczenie o zadośćuczynienie za krzywdę (w tym krzywdę w postaci „skrócenia życia”) nie powstaje i w związku z tym żadne roszczenie nie może przejść na spadkobierców zmarłego¹⁵⁸. Zadośćuczynienie przyznaje się również wówczas, gdy spadkobierca zmarł w niedługim czasie od zdarzenia, które spowodowało jego śmierć¹⁵⁹. Sam jednak fakt, że spadkodawca odczuwał strach przed zbliżającą się śmiercią, bez powstania po jego stronie uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia, nie powoduje powstania po jego stronie zadośćuczynienia¹⁶⁰.

5. Szwajcaria

W prawie szwajcarskim przyjmowany jest system ograniczonego dziedziczenia roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej wynikającej z naruszenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia. Jest to wynikiem działania orzecznictwa oraz doktryny na tle szwajcarskich przepisów przewidujących podstawę do przyznania zadośćuczynienia (art. 47 OR¹⁶¹ oraz art. 49 ust. 1 OR¹⁶²). Orzecznictwo szwajcarskie dopuściło bowiem dziedziczność roszczenia o naprawienie szkody niemajątkowej wynikającej z uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, **pod warunkiem że spadkodawca w jakikolwiek sposób wyraził wolę**

¹⁵⁸ Por. wyrok OGH z 1 marca 2005 r., 2 Ob 55/04h oraz wyrok OGH z 21 lipca 2005 r., 8 Ob 64/05b. W doktrynie: E. Karner, H. Koziol, *Non-Pecuniary Loss Under Austrian Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien-New York 2001, s. 10, nb 41; R. Welser, B. Zöchling-Jud, *Grundriss des bürgerlichen Rechts, Band II, Schuldrecht-Allgemeiner Teil, Schuldrecht-Besonderer Teil, Erbrecht*, Wien 2015, s. 411, nb 1486.

¹⁵⁹ Co do różnych sytuacji powstających na tym tle por. H. Koziol, *Österreichisches Haftpflichtrecht Band II. Haftung für eigenes und fremdes Fehlverhalten*, Wien 2018, s. 383, nb 100.

¹⁶⁰ Kwestia ta jest jednak sporna w prawie austriackim por. E. Karner, H. Koziol, *Non-Pecuniary Loss Under Austrian Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien-New York 2001, s. 10-11, nb 40, 45-46.

¹⁶¹ Przepis ten brzmi w oryginale niemieckim: „Bei Tötung eines Menschen oder Körperverletzung kann der Richter unter Würdigung der besonderen Umstände dem Verletzten oder den Angehörigen des Getöteten eine angemessene Geldsumme als Genugtuung zusprechen”. W oryginale francuskim: „Le juge peut, en tenant compte de circonstances particulières, allouer à la victime de lésions corporelles ou, en cas de mort d’homme, à la famille une indemnité équitable à titre de réparation morale”. W oryginale włoskim: „Nel caso di morte di un uomo o di lesione corporale, il giudice, tenuto conto delle particolari circostanze, potrà attribuire al danneggiato o ai congiunti dell’ucciso un’equa indennità pecuniaria a titolo di riparazione”.

¹⁶² Przepis ten brzmi w oryginale niemieckim: „Wer in seiner Persönlichkeit widerrechtlich verletzt wird, hat Anspruch auf Leistung einer Geldsumme als Genugtuung, sofern die Schwere der Verletzung es rechtfertigt und diese nicht anders wiedergutmacht worden ist”. W oryginale francuskim: „Celui qui subit une atteinte illicite à sa personnalité a droit à une somme d’argent à titre de réparation morale, pour autant que la gravité de l’atteinte le justifie et que l’auteur ne lui ait pas donné satisfaction autrement”. W oryginale włoskim: „Chi è illecitamente leso nella sua personalità può chiedere, quando la gravità dell’offesa lo giustifichi e questa non sia stata riparata in altro modo, il pagamento di una somma a titolo di riparazione morale”.

ich dochodzenia przed swoją śmiercią¹⁶³. Pogląd ten jest także generalnie podzielany w doktrynie¹⁶⁴.

Obojętne jest to, w jaki sposób osoba pokrzywdzona zgłosiła zamiar dochodzenia roszczenia. W oczywisty sposób obejmuje to przypadki, w których za swojego życia pokrzywdzony wytoczył powództwo przeciwko sprawcy¹⁶⁵. Oprócz wytoczenia powództwa uwzględnia się w tym zakresie choćby nawet zaangażowanie przez poszkodowanego adwokata, któremu przekazał on w sposób wyraźny informację o chęci dochodzenia roszczenia¹⁶⁶. Wyrażenie woli dochodzenia roszczenia może przy tym polegać na samym **zawiadomieniu sprawcy szkody o zamiarze wytoczenia powództwa**¹⁶⁷. Możliwe jest również przejście tego roszczenia na spadkobierców, jeżeli zostało ono uznane przez osoby odpowiedzialne za szkodę na osobie¹⁶⁸. W procesie ze spadkobiercami możliwe jest jednak także wykazywanie na zasadach ogólnych przez osoby odpowiedzialne, że spadkodawca zrzekł się za swojego życia ewentualnego roszczenia przeciwko nim¹⁶⁹.

Pogląd o dziedziczności roszczenia o naprawienie szkody niemajątkowej wynikającej z uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia wyrażany jest w doktrynie i orzecznictwie szwajcarskim, mimo że generalnie roszczenie o zapłatę zadośćuczynienia traktuje się w nich jako roszczenie ściśle osobiste¹⁷⁰. Konsekwentne przyjęcie tej ostatniej tezy

¹⁶³ Zob. orzeczenie szwajcarskiego TFS z 21 maja 1953 r., BGE rocznik 79 (1953 r.), t. IV, poz. 25, s. 106, „[...] la reparation du tort moral est cessible [...] et passe aux heritiers de la victime pour autant que celle-ci a manifeste sa volonte d'en faire usage”; orzeczenie szwajcarskiego TFS z 12 października 1955 r., BGE rocznik 81 (1955 r.), t. II, poz. 59, s. 389–390; orzeczenie szwajcarskiego TFS z 13 listopada 1962 r., BGE rocznik 88 (1962 r.), t. II, poz. 64, s. 462; wyrok szwajcarskiego TFS z 27 października 1992 r., BGE rocznik 118 (1992 r.), t. II, poz. 80, s. 407.

¹⁶⁴ W doktrynie F. Werro, *La responsabilité civile*, Bern 2011, s. 412–413, nb 1478; F. Werro, [w:] *Commentaire Romand. Code des obligations I. Art. 1–529 CO*, red. L. Thévenoz, F. Werro, Bâle 2012, wprowadzenie do art. 47–49, nb 8, s. 453; R. Brehm, *Berner Kommentar. Das Obligationenrecht. Band VI, 1. Abteilung. Allgemeine Bestimmungen. 3 Teilband, 1. Unterteilband. Die Entstehung durch unerlaubte Handlungen. Artikel 41–61 OR*, Bern 2013, art. 47, nb 123–125, s. 553–554; T. Göksu, [w:] *Präjudizienbuch OR. Die Rechtsprechung des Bundesgerichts (1875–2015)*, red. P. Gauch, V. Aepli, H. Stöckli, Zürich 2016, s. 251. Za sporne uważa to zagadnienie V. Roberto, *Haftpflichtrecht*, Bern 2013, s. 54, nb 05.29. Dziedziczność roszczeń o zadośćuczynienie przyjmują również – niezależnie od stanowiska co do warunków, pod jakimi do takiej dziedziczności dochodzi – A.K. Schnyder, [w:] *Basler Kommentar. Obligationenrecht I (Art. 1–529)*, red. H. Honsell, N.P. Vogt, W. Wiegand, Basel–Stuttgart 2007, art. 47, nb 7, s. 383 oraz art. 49, nb 9, s. 389; H. Rey, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, Zürich–Basel–Genf 2008, s. 101–102, nb 446.

¹⁶⁵ Orzeczenie szwajcarskiego TFS z 13 listopada 1962 r., BGE rocznik 88 (1962 r.), t. II, poz. 64, s. 462 („avait fait valoir”). Zob. też uzasadnienie orzeczenia szwajcarskiego TFS z 12 października 1955 r., BGE rocznik 81 (1955 r.), t. II, poz. 59, s. 389–390.

¹⁶⁶ R. Brehm, *Berner Kommentar. Das Obligationenrecht. Band VI, 1. Abteilung. Allgemeine Bestimmungen. 3 Teilband, 1. Unterteilband. Die Entstehung durch unerlaubte Handlungen. Artikel 41–61 OR*, Bern 2013, art. 47, nb 125, s. 553.

¹⁶⁷ Por. orzeczenie szwajcarskiego TFS z 12 października 1955 r., BGE rocznik 81 (1955 r.), t. II, poz. 59, s. 389–390.

¹⁶⁸ R. Brehm, *Berner Kommentar. Das Obligationenrecht. Band VI, 1. Abteilung. Allgemeine Bestimmungen. 3 Teilband, 1. Unterteilband. Die Entstehung durch unerlaubte Handlungen. Artikel 41–61 OR*, Bern 2013, art. 47, nb 125, s. 554.

¹⁶⁹ H. Landolt, [w:] *Zürcher Kommentar zum schweizerischen Zivilrecht. Band V/1c/ 2. Die Entstehung durch unerlaubte Handlungen. Zweite Lieferung. Art. 45–49 OR*, Zürich 2007, wprowadzenie przed art. 47–49, nb 291, s. 645–646.

¹⁷⁰ Orzeczenie szwajcarskiego TFS z 5 grudnia 1939 r., BGE rocznik 65 (1939 r.), t. II, poz. 42, s. 198 („L'indemnité pour tort moral est quelque chose d'éminemment personnel”) oraz orzeczenie szwajcarskiego TFS

oznaczałoby, że skoro suma zadośćuczynienia (która miałaby być wypłacana dopiero po śmierci pokrzywdzonego innym osobom) nie mogłaby już zapewnić właściwej satysfakcji pokrzywdzonemu, to roszczenie takie powinno wygasać w chwili śmierci poszkodowanego¹⁷¹. Przeciwno przyjęciu takiego stanowiska podnosi się jednak, że jeżeli pokrzywdzony wystąpił już z roszczeniem o zadośćuczynienie, to trudno byłoby podważać to, iż nie miało ono dla niego istotnej wartości majątkowej i w rezultacie powinno być dziedziczone pod tymi samymi warunkami, jak każde inne roszczenie pieniężne¹⁷².

Niektórzy przedstawiciele doktryny szwajcarskiej przyjmują jednak pogląd o dziedziczności opisywanych roszczeń bez zaistnienia żadnych dodatkowych warunków¹⁷³. Przeciwno temu ostatniemu pogładowi podnoszone jest jednak to, że nawet istnienie obiektywnych przesłanek przyznania zadośćuczynienia nie umożliwia jeszcze jego przyznania ze względu na fakt, iż musi jeszcze wystąpić krzywda po stronie pokrzywdzonego. W teorii taką krzywdę można zaś wykazać wyłącznie na podstawie żądań pokrzywdzonego, gdyż proces jej wykształcania się ma charakter subiektywny i nie następuje u każdej osoby fizycznej w taki sam sposób¹⁷⁴. Wskazuje się przy tym, że chodzi tu nie o ograniczenie dziedziczności roszczeń

z 12 października 1955 r., BGE rocznik 81 (1955 r.), t. II, poz. 59, s. 389–390. Zob. też orzeczenie szwajcarskiego TFS z 21 marca 1969 r., BGE rocznik 95 (1969 r.), t. II, poz. 66, s. 481, w którym stwierdzono, że „[...] die Persönlichkeitsrechte grundsätzlich untrennbar mit der Person ihres Trägers verbunden”. Tak też w doktrynie F. Werro, *La responsabilité civile*, Bern 2011, s. 412, nb 1475 i 1478; F. Werro, [w:] *Commentaire Romand. Code des obligations I. Art. 1–529 CO*, red. L. Thévenoz, F. Werro, Bâle 2012, wprowadzenie do art. 47–49, nb 8, s. 453. Odmienne H. Rey, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, Zürich-Basel-Genf 2008, s. 101, nb 446 („Beim Genugtuungsanspruch handelt es sich nicht um einen höchstpersönlichen Anspruch”); A.K. Schnyder, [w:] *Basler Kommentar. Obligationenrecht I (Art. 1–529)*, red. H. Honsell, N.P. Vogt, W. Wiegand, Basel-Stuttgart 2007, art. 47, nb 7, s. 383; M.A. Kessler, [w:] *Basler Kommentar Obligationenrecht. Art. 1–529 OR*, red. H. Honsell, N. Vogt, W. Wiegand, Basel 2015, art. 47, nb 7, s. 381 oraz Ch. Müller, [w:] *CHK – Handkommentar zum Schweizer Privatrecht. Obligationenrecht. Allgemeine Bestimmungen, Art. 1–183*, red. A. Furrer, A.K. Schnyder, Zürich-Basel-Genf 2016, art. 47, nb 5, s. 334 („Der Genugtuungsanspruch ist kein höchstpersönlicher Anspruch”).

¹⁷¹ Zob. argumentację, którą przytacza w prawie szwajcarskim R. Brehm, *Berner Kommentar. Das Obligationenrecht. Band VI, 1. Abteilung. Allgemeine Bestimmungen. 3 Teilband, 1. Unterteilband. Die Entstehung durch unerlaubte Handlungen. Artikel 41–61 OR*, Bern 2013, art. 47, nb 121, s. 553.

¹⁷² R. Brehm, *Berner Kommentar. Das Obligationenrecht. Band VI, 1. Abteilung. Allgemeine Bestimmungen. 3 Teilband, 1. Unterteilband. Die Entstehung durch unerlaubte Handlungen. Artikel 41–61 OR*, Bern 2013, art. 47, nb 122, s. 553. Jak zauważa F. Werro, *La responsabilité civile*, Bern 2011, s. 412, nb 1478, przekształca to roszczenie o zadośćuczynienie w zwykłą wierzytelność („une créance ordinaire”). Tak też wcześniej orzeczenie szwajcarskiego TFS z 12 października 1955 r., BGE rocznik 81 (1955 r.), t. II, poz. 59, s. 389–390 („gewöhnlichen Forderungen”). Por. też stan faktyczny orzeczenia szwajcarskiego TFS z 13 listopada 1962 r., BGE rocznik 88 (1962 r.), t. II, poz. 64, s. 462.

¹⁷³ Zob. H. Landolt, [w:] *Zürcher Kommentar zum schweizerischen Zivilrecht. Band V/1c/2. Die Entstehung durch unerlaubte Handlungen. Zweite Lieferung. Art. 45–49 OR*, Zürich 2007, wprowadzenie przed art. 47–49, nb 288 i 290, s. 645 („Genugtuungsansprüche sind insoweit sowohl abtretbar als auch aktiv und passiv vererblich”). Tak też A.K. Schnyder, [w:] *Basler Kommentar. Obligationenrecht I (Art. 1–529)*, red. H. Honsell, N.P. Vogt, W. Wiegand, Basel-Stuttgart 2007, art. 47, nb 7, s. 383 oraz M.A. Kessler, [w:] *Basler Kommentar Obligationenrecht. Art. 1–529 OR*, red. H. Honsell, N. Vogt, W. Wiegand, Basel 2015, art. 47, nb 7, s. 381. Autorzy ci wskazują na majątkowy charakter roszczenia oraz brak osobistego związku z osobą zmarłego, czego świadectwem jest możliwość zbycia roszczenia w drodze przelewu. W tym też kierunku Ch. Müller, [w:] *CHK – Handkommentar zum Schweizer Privatrecht. Obligationenrecht. Allgemeine Bestimmungen, Art. 1–183*, red. A. Furrer, A.K. Schnyder, Zürich-Basel-Genf 2016, art. 47, nb 5, s. 334. Por. też literaturę, którą wskazuje H. Rey, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, Zürich-Basel-Genf 2008, s. 101–102, nb 446.

¹⁷⁴ Zob. R. Brehm, *Berner Kommentar. Das Obligationenrecht. Band VI, 1. Abteilung. Allgemeine Bestimmungen. 3 Teilband, 1. Unterteilband. Die Entstehung durch unerlaubte Handlungen. Artikel 41–61 OR*, Bern 2013, art. 47, nb 123, s. 553. W tym też kierunku F. Werro, *La responsabilité civile*, Bern 2011, s. 413, nb 1478; F. Werro, [w:]

o zadośćuczynienie, lecz o to, aby pokrzywdzony wykazał, że przysługuje mu prawo do uzyskania zadośćuczynienia, które może potem podlegać dziedziczeniu na zasadach ogólnych¹⁷⁵.

Niekiedy w doktrynie i orzecznictwie szwajcarskim można spotkać pogląd, zgodnie z którym kwota zadośćuczynienia przyznawanego spadkobiercom powinna być mniejsza niż w sytuacjach, gdy zasądzana jest ona na rzecz żyjącego pokrzywdzonego, gdyż skrócenie życia poszkodowanego konsekwentnie skraca również czas trwania jego krzywdy, a więc i wysokość roszczenia przechodzącego na spadkobierców¹⁷⁶.

6. Holandia

Zgodnie z art. 6:106 ust. 2 w zw. z art. 6:106 ust. 1 lit. (b) BW roszczenie o naprawienie krzywdy wynikającej z naruszenia integralności fizycznej może być przeniesione¹⁷⁷ na inne podmioty, jeżeli zostało **umownie uznane** lub jeżeli **pokrzywdzony wytoczył o nie powództwo**. Zdanie drugie art. 6:106 ust. 2 BW wskazuje natomiast, że wystarczające do przejścia takiego roszczenia na następców prawnych pod tytułem ogólnym, a więc i spadkobierców, jest to, aby osoba pokrzywdzona poinformowała osobę odpowiedzialną o chęci dochodzenia roszczenia o naprawienie takiej szkody¹⁷⁸.

Roszczenie o zadośćuczynienie z tytułu uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia podlega więc przejściu na spadkobierców pod warunkiem poinformowania sprawcy szkody

Commentaire Romand. Code des obligations I. Art. 1–529 CO, red. L. Thévenoz, F. Werro, Bâle 2012, wprowadzenie do art. 47–49, nb 8, s. 453, którego zdaniem nie do przyjęcia byłoby to, aby spadkobiercy wytaczali roszczenia o zadośćuczynienie, którego nie zamierzał dochodzić sam spadkodawca.

¹⁷⁵ R. Brehm, *Berner Kommentar. Das Obligationenrecht. Band VI, 1. Abteilung. Allgemeine Bestimmungen. 3 Teilband, 1. Unterteilband. Die Entstehung durch unerlaubte Handlungen. Artikel 41–61 OR*, Bern 2013, art. 47, nb 124, s. 553.

¹⁷⁶ Por. odpowiednio orzeczenie TFS z 24 września 2008 r., BGer 1C_106/2008, pkt E. 5.3 (dostępne na: https://www.bger.ch/ext/eurospider/live/de/php/aza/http/index.php?highlight_docid=aza%3A%2F%2F24-09-2008-1C_106-2008&lang=de&type=show_document&zoom=YES&); a w doktrynie R. Brehm, *Berner Kommentar. Das Obligationenrecht. Band VI, 1. Abteilung. Allgemeine Bestimmungen. 3 Teilband, 1. Unterteilband. Die Entstehung durch unerlaubte Handlungen. Artikel 41–61 OR*, Bern 2013, art. 47, nb 125, s. 554 z powołaniem się na K. Oftingera i E.W. Starka.

¹⁷⁷ W różnych tłumaczeniach na język angielski „transmitted and attached” (za: H.C.S. Warendorf, R. Thomas, I. Curry-Sumner, *The Civil Code of the Netherlands*, Alphen aan den Rijn 2009, s. 663) lub „alienated (conveyed) or seized” (za stroną internetową: <http://www.dutchcivillaw.com/legislation/dcctitle6611bb.htm>).

¹⁷⁸ Przepis ten w tłumaczeniu na język angielski brzmi: „The right to damages referred to in the preceding paragraph cannot be transmitted and attached, unless agreed upon by contract or unless an action for such damages has been instituted. For transmission by universal title, it is sufficient that the person entitled has notified the other party that he claims damages” (za: H.C.S. Warendorf, R. Thomas, I. Curry-Sumner, *The Civil Code of the Netherlands*, Alphen aan den Rijn 2009, s. 663). Alternatywne tłumaczenie brzmi: „A debt-claim for compensatory damages as mentioned in the previous paragraph (immaterial damage) cannot be alienated (conveyed) or seized, unless the existence of the debt-claim has been acknowledged by agreement or unless a legal claim (right of action) has been filed in respect thereof. For an acquisition under universal title of such a debt-claim it is, however, sufficient that the entitled person has notified the liable person that he lays a claim to such a compensation” (za stroną internetową: <http://www.dutchcivillaw.com/legislation/dcctitle6611bb.htm>).

o chęci dochodzenia roszczenia¹⁷⁹. W wypadku braku przekazania przez pokrzywdzonego sprawcy szkody takiej informacji, roszczenie o zadośćuczynienie, jako prawo ściśle związane z osobą zmarłego, wygasa¹⁸⁰.

Na inne podmioty niż spadkobiercy (np. zapisobierców) roszczenie to może przejść teoretycznie jedynie przy spełnieniu jednego z dwóch warunków określonych prawem. Są nimi: wytoczenie przed śmiercią powództwa przez pokrzywdzonego lub uznanie danego roszczenia przez sprawcę szkody w zawartej z pokrzywdzonym umowie. Umowne uznanie roszczenia prowadzi do nadania mu charakteru „własnościowego” (majątkowego – *law of property*), czego skutkiem jest jego dziedziczenie, tak jak w wypadku innych roszczeń tego typu¹⁸¹.

W wypadku natychmiastowej śmierci poszkodowanego na skutek zdarzenia szkodzącego roszczenie o zadośćuczynienie o naprawienie szkody niemajątkowej nie powstaje i w związku z tym nie może przejść na spadkobierców zmarłego¹⁸².

7. Grecja

Prawo greckie przyjmuje rozwiązanie oparte na dawnym brzmieniu § 847 BGB. Dopuszcza ono dziedziczenie roszczenia o zadośćuczynienie pod warunkiem wytoczenia o nie powództwa przez pokrzywdzonego przed swoją śmiercią lub w wypadku uznania go w umowie przez sprawcę szkody (§ 933 greckiego kodeksu cywilnego)¹⁸³.

Przepis ten dotyczy wszystkich roszczeń o naprawienie krzywdy mających swoją podstawę w przepisach reżimu deliktowego. Nie czyni więc dystynkcji między tym, czy takie zadośćuczynienie miałoby następować za naruszenie ciała lub wywołanie rozstroju zdrowia, naruszenie innych dóbr osobistych, czy też za naruszenie interesów członków rodziny zmarłego pośrednio poszkodowanych na skutek jego śmierci¹⁸⁴.

¹⁷⁹ M.H. Wissink, W.H. van Boom, *Non-Pecuniary Loss Under Dutch Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien–New York 2001, s. 160, nb 27.

¹⁸⁰ M.H. Wissink, W.H. van Boom, *Non-Pecuniary Loss Under Dutch Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien–New York 2001, s. 160, nb 27.

¹⁸¹ Tak Ch. von Bar, E. Clive (red.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, Munich 2009, s. 3239 („Contractual recognition leads to a claim under the law of property, which is inheritable, like any other claim under property law”).

¹⁸² Jak zauważają M.H. Wissink, W.H. van Boom, *Non-Pecuniary Loss Under Dutch Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien–New York 2001, s. 160, nb 27, przypis 23: „Moreover, it may well be argued that in case of instantaneous death no loss was suffer anyway”.

¹⁸³ K.D. Kerameus, *Non-Pecuniary Loss Under Greek Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien–New York 2001, s. 131, nb 11; Ch. von Bar, *The Common European Law of Torts. Volume Two*, Oxford 2005, s. 66, nb 52, przypis 323 oraz tam podane orzecznictwo.

¹⁸⁴ Zob. K.D. Kerameus, *Non-Pecuniary Loss Under Greek Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien–New York 2001, s. 131, nb 10–11. Por. też Ch. von Bar, *The Common European Law of Torts. Volume Two*, Oxford 2005, s. 66, nb 52, przypis 323 oraz s. 67, nb 53, przypis 329.

8. Słowenia

W prawie słoweńskim dziedziczenie roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej jest ograniczone. Zgodnie z art. 176 ust. 1 kodeksu zobowiązań Słowenii z 2001 r. nie jest możliwe przeniesienie prawa do odszkodowania w postaci renty pieniężnej za śmierć osoby bliskiej¹⁸⁵ lub za uszkodzenie ciała lub uszczerbek na zdrowiu¹⁸⁶ na inną osobę. Przepis art. 176 ust. 2 tego kodeksu przewiduje z kolei, że kwoty należnego odszkodowania przewidziane w ust. 1 mogą zostać przeniesione na inną osobę, jeżeli kwota odszkodowania została ustalona w **pisemnym porozumieniu stron** lub w **prawomocnym orzeczeniu sądu**¹⁸⁷.

W literaturze zwraca się uwagę na fakt, że przypadki, w których powód umiera przed uprawomocnieniem się orzeczenia (*res iudicata*), w którym miałyby być zasądzone na jego rzecz zadośćuczynienie za wyrządzoną mu krzywdę, nie są niczym nietypowym w praktyce, ze względu na fakt, że postępowania odszkodowawcze trwają na ogół kilka lat¹⁸⁸. Stąd wskazane rozwiązanie ustawowe, zgodnie z którym roszczenie o naprawienie szkody niemajątkowej wchodzi w skład spadku tylko wtedy, gdy zostanie przyznane prawomocnym orzeczeniem sądu (lub uznane w drodze pisemnej umowy), jest uznawane zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie za zbyt restrykcyjne¹⁸⁹. W doktrynie słoweńskiej podkreśla się, że dziedziczność takiego roszczenia nie powinna zależeć od czasu trwania postępowania sądowego, zwłaszcza, że nie tylko może być ono długotrwałe, ale też w jego toku może dojść do „nadużyć” ze strony sprawcy szkody (np. w postaci przewleknięcia przez niego postępowania lub zwodzenia drugiej strony co do zawarcia ugody)¹⁹⁰. Postuluje się ponadto, aby do przejścia

¹⁸⁵ Chodzi w tym miejscu o roszczenia określone w art. 167 kodeksu zobowiązań Słowenii z 2001 r.

¹⁸⁶ Chodzi w tym miejscu o roszczenia określone w art. 174 Kodeksu zobowiązań Słowenii z 2001 r.

¹⁸⁷ W oficjalnym tłumaczeniu: „(1) It shall not be possible to transfer a right to compensation in the form of a monetary annuity for the death of a close associate or for physical injury or damage to health to another person. (2) Sums of compensation that have fallen due may be transferred to another person if the compensation sum was set by a written agreement between the parties or by a final court ruling”.

¹⁸⁸ B. Novak, *Slovenia*, [w:] *European Tort Law 2012*, red. K. Oliphant, B.C. Steininger, Berlin-Boston 2013, s. 620.

¹⁸⁹ B. Novak, *Slovenia*, [w:] *European Tort Law 2012*, red. K. Oliphant, B.C. Steininger, Berlin-Boston 2013, s. 620–621. Autorka wskazuje liczne wypowiedzi doktryny i orzecznictwa krytykujące to rozwiązanie, jak też streszcza następnie (tamże s. 652–653) artykuł O. Kosa zatytułowany *Dedovanje terjatve za povrnitev nepremoženjske škode in procesnopravne dileme s posebnim poudarkom na procesnih situacijah, ko upravičenec do odškodnine umre po izdaji sodbe sodišča prve stopnje, a pred njeno pravnomočnostjo* [Inheritance claims for compensation of non-pecuniary damage and dilemmas in procedural law in procedural situations where a claimant entitled to compensation dies after the issue of a judgment of a court of first instance but before it becomes *res iudicata*] (opublikowany w czasopiśmie *Pravnik* 2012, nr 11–12, vol. 67, s. 877–888), zawierający szeroką krytykę rozwiązania słoweńskiego kodeksu zobowiązań.

¹⁹⁰ O. Kos, *Dedovanje terjatve za povrnitev nepremoženjske škode in procesnopravne dileme s posebnim poudarkom na procesnih situacijah, ko upravičenec do odškodnine umre po izdaji sodbe sodišča prve stopnje, a pred njeno pravnomočnostjo* [Inheritance claims for compensation of non-pecuniary damage and dilemmas in procedural law in procedural situations where a claimant entitled to compensation dies after the issue of a judgment of a court of first instance but before it becomes *res iudicata*], *Pravnik* 2012, nr 11–12, vol. 67, s. 877–888: „[...] the transferability of a claim should not depend on the duration of the judicial proceedings; especially because proceedings are often lengthy and because abuses of rights can occur (for example, procrastination by the opposing party or their disinclination to reach a settlement)”: pogląd przytaczany za B. Novak, *Slovenia*, [w:] *European Tort Law 2012*, red. K. Oliphant, B.C. Steininger, Berlin-Boston 2013, s. 653.

roszczenia o zadośćuczynienie na spadkobierców wystarczało to, że zmarły wytoczył o nie powództwo za swojego życia¹⁹¹ lub zgłosił je na piśmie sprawcy szkody¹⁹². B. Novak uznaje nawet za zaskakujące to, że mimo częstej krytyki opisywanego rozwiązania¹⁹³ ustawodawca słoweński nie zdecydował się na jego usunięcie przy okazji uchwalania w 2001 r. kodeksu zobowiązań¹⁹⁴.

9. Anglia i Walia

Początkowo w systemie prawnym *common law* przyjmowano zasadę, że roszczenia osobiste z tytułu zadośćuczynienia wygasają wraz ze śmiercią osoby uprawnionej (*actio personalis moritur cum persona*)¹⁹⁵. Wraz z postępem industrializacji w XIX wieku i związanym z tym wzrostem liczby wypadków kolejowych, a następnie samochodowych rozwiązanie to zostało zarzucone przez ustawodawcę¹⁹⁶. Obecnie w systemie prawa angielskiego na podstawie art. 1 ust. 1 *Law Reform (Miscellaneous Provisions) Act 1934* wszelkie roszczenia odszkodowawcze, które mogłyby podnieść poszkodowany względem osób trzecich, wchodzi do spadku po nim¹⁹⁷. Obejmuje to również roszczenia o zadośćuczynienie z tytułu naruszenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia¹⁹⁸. Wyłączone z tego zakresu są jedynie roszczenia o charakterze karnym

¹⁹¹ B. Novak, *Slovenia*, [w:] *European Tort Law 2012*, red. K. Oliphant, B.C. Steininger, Berlin–Boston 2013, s. 620–621.

¹⁹² Tak O. Kos, *Dedovanje terjatve za povrnitev nepremoženjske škode in procesnopravne dileme s posebnim poudarkom na procesnih situacijah, ko upravičenec do odškodnine umre po izdaji sodbe sodišča prve stopnje, a pred njeno pravomočnostjo* [Inheritance claims for compensation of non-pecuniary damage and dilemmas in procedural law in procedural situations where a claimant entitled to compensation dies after the issue of a judgment of a court of first instance but before it becomes *res judicata*], *Pravnik* 2012, nr 11–12, vol. 67, s. 877–888; pogląd przytaczany za B. Novak, *Slovenia*, [w:] *European Tort Law 2012*, red. K. Oliphant, B.C. Steininger, Berlin–Boston 2013, s. 653.

¹⁹³ Rozwiązanie to ma swoje źródło jeszcze w art. 197 jugosłowiańskiego kodeksu zobowiązań z 30 marca 1978 r., którego treść była praktycznie identyczna z treścią art. 176 słoweńskiego kodeksu zobowiązań z 2001 r. Przepis ten brzmiał w ustępie pierwszym: „Prawo do naprawienia szkody w postaci renty pieniężnej, przyznanej na skutek śmierci osoby bliskiej lub na skutek uszkodzenia ciała albo rozstroju zdrowia, nie może być przeniesione na inną osobę”. W ustępie drugim zaś: „Suma odszkodowania może być przeniesiona na inną osobę, jeżeli wysokość odszkodowania została określona w porozumieniu stron na piśmie lub w prawomocnym orzeczeniu sądu” (tłumaczenie za: *Jugosłowiański kodeks zobowiązań*, red. E. Łętowska, Ossolineum 1983, s. 91).

¹⁹⁴ B. Novak, *Slovenia*, [w:] *European Tort Law 2012*, red. K. Oliphant, B.C. Steininger, Berlin–Boston 2013, s. 621.

¹⁹⁵ R. Deakin, A. Johnson, B. Markesinis, *Tort Law*, Oxford 2013, s. 854 oraz E. Peel, J. Goudkamp, *Winfield and Jolowicz on Tort*, London 2014, s. 741, nb 24-002.

¹⁹⁶ R. Deakin, A. Johnson, B. Markesinis, *Tort Law*, Oxford 2013, s. 854 oraz E. Peel, J. Goudkamp, *Winfield and Jolowicz on Tort*, London 2014, s. 741, nb 24-002.

¹⁹⁷ W oryginale: „Subject to the provisions of this section, on the death of any person after the commencement of this Act all causes of action subsisting against or vested in him shall survive against, or, as the case may be, for the benefit of, his estate. Provided that this subsection shall not apply to causes of action for defamation”.

¹⁹⁸ W.V.H. Rogers, *Non-Pecuniary Loss Under English Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien–New York 2001, s. 61, nb 19; W.V.H. Rogers, *Compensation for Personal Injury in England*, [w:] *Compensation for Personal Injury in a Comparative Perspective*, red. B.A. Koch, H. Koziol, Wien–New York 2003, s. 94–95, nb 67; M. Lunney, K. Oliphant, *Tort Law. Text and Materials*, Oxford 2008, s. 914;

(tzw. *exemplary damages* lub *punitive damages*)¹⁹⁹. Ustawodawca przyjmuje w art. 1 ust. 4 *Law Reform (Miscellaneous Provisions) Act 1934* założenie, że jeżeli sprawca szkody i poszkodowany zmarli w tym samym momencie, a drugi z tych podmiotów teoretycznie mógłby dochodzić swoich roszczeń za życia, wchodzi one w skład jego majątku spadkowego i mogą być podnoszone przeciwko osobie zarządzającej spadkiem sprawcy szkody²⁰⁰. Stąd faktyczne wytoczenia powództwa o zadośćuczynienie przed śmiercią spadkodawcy jest irrelewantne dla zakwalifikowania tego prawa jako składnika majątku spadkowego bądź nie²⁰¹.

Aby roszczenia poszkodowanego o zadośćuczynienie weszły w skład majątku spadkowego, pomiędzy zdarzeniem sprawczym a śmiercią pokrzywdzonego powinien istnieć znaczący okres (*significant interval*)²⁰². Jeśli na skutek zdarzenia szkodzącego śmierć poszkodowanego następuje natychmiast, zadośćuczynienie za ból, cierpienie i obniżenie jakości życia nie wchodzi w skład spadku²⁰³. Podstawą takiego roszczenia nie mogą być też ból i cierpienie będące naturalnym elementem procesu umierania²⁰⁴.

Możliwe jest kumulowanie roszczenia o zadośćuczynienie nabytego w drodze objęcia spadku przez jego beneficjentów z roszczeniem, które samoistnie przysługuje spadkobiercom, jako osobom najbliższym poszkodowanego, z powodu jego śmierci²⁰⁵. Niemniej jednak to drugie roszczenie jest zależne od istnienia roszczeń samego poszkodowanego²⁰⁶, co oznacza, że jeżeli nie przysługiwałyby one z jakichś przyczyn samemu poszkodowanemu (np. uzyskał zaspokojenie swoich roszczeń przed śmiercią w drodze świadczenia z umowy,

R. Deakin, A. Johnson, B. Markesinis, *Tort Law*, Oxford 2013, s. 854; E. Peel, J. Goudkamp, *Winfield and Jolowicz on Tort*, London 2014, s. 742, nb 24-004.

¹⁹⁹ Kwestia ta jest w systemie prawa angielskiego kontrowersyjna – por. E. Peel, J. Goudkamp, *Winfield and Jolowicz on Tort*, London 2014, s. 743, nb 24-006, przypis 5. Zagadnienie dziedziczenia skarg o charakterze penalnym, właściwych w praktyce jedynie tradycji *common law*, przekracza jednak ramy niniejszego opracowania.

²⁰⁰ Por. R. Deakin, A. Johnson, B. Markesinis, *Tort Law*, Oxford 2013, s. 854 oraz E. Peel, J. Goudkamp, *Winfield and Jolowicz on Tort*, London 2014, s. 742, nb 24-005.

²⁰¹ W.V.H. Rogers, *Non-Pecuniary Loss Under English Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien–New York 2001, s. 61, nb 19.

²⁰² Tak W.V.H. Rogers, *Compensation for Personal Injury in England*, [w:] *Compensation for Personal Injury in a Comparative Perspective*, red. B.A. Koch, H. Koziol, Wien–New York 2003, s. 95, nb 67 oraz E. Peel, J. Goudkamp, *Winfield and Jolowicz on Tort*, London 2014, s. 743, nb 24-006. Zob. też orzecznictwo i poglądy doktryny, które przytaczają M. Lunney, K. Oliphant, *Tort Law. Text and Materials*, Oxford 2008, s. 914, wskazując, że czas ten powinien być wystarczająco długi („sufficiently long”). Tak też R. Deakin, A. Johnson, B. Markesinis, *Tort Law*, Oxford 2013, s. 855, przypis 341: [„If there is an interval between accident and death, then the estate will be able to claim all pecuniary and (appropriate) non-pecuniary items of damage for that period”].

²⁰³ W.V.H. Rogers, *Compensation for Personal Injury in England*, [w:] *Compensation for Personal Injury in a Comparative Perspective*, red. B.A. Koch, H. Koziol, Wien–New York 2003, s. 95, nb 67.

²⁰⁴ Zob. wyrok Izby Lordów *Hicks v Chief Constable of South Yorkshire* [1992] All E.R. vol. 2, s. 65 i n. W doktrynie E. Peel, J. Goudkamp, *Winfield and Jolowicz on Tort*, London 2014, s. 743, nb 24-006 („Not momentary pain which is a effectively part of the process of death itself”).

²⁰⁵ Por. M. Lunney, K. Oliphant, *Tort Law. Text and Materials*, Oxford 2008, s. 921 oraz wskazane tam orzecznictwo.

²⁰⁶ Stąd jego charakter określany jest nawet jako „pasożytniczy” („parasitic nature”) – E. Peel, J. Goudkamp, *Winfield and Jolowicz on Tort*, London 2014, s. 745–746, nb 24-013 i nb 24-014. Wskazują oni, że takie samoistne roszczenie beneficjentów spadku istniałoby jedynie wówczas, gdyby to sam spadkodawca, gdyby przeżył dane zdarzenie, mógł kierować swoje własne roszczenia względem sprawcy szkody.

w drodze ugody lub wyroku sądowego albo zrzekł się przed tą chwilą swoich roszczeń²⁰⁷), wykluczone jest podnoszenie własnych roszczeń o zadośćuczynienie przez osoby bliskie zmarłemu²⁰⁸. Podnoszenie własnych roszczeń przez spadkobierców związanych z utratą osoby im najbliższej (oraz ewentualna ich kumulacja z roszczeniami poszkodowanego) jest więc „uwarunkowane” istnieniem roszczenia o zadośćuczynienie przysługującego takiej osobie najbliższej, gdyby ta przeżyła dane zdarzenie.

10. Irlandia

Generalną regułą przewidzianą w prawie irlandzkim jest to, że po śmierci poszkodowanego wszystkie przysługujące mu roszczenia (z wyjątkiem roszczeń ustawowo wyłączonych) wchodzi w skład jego majątku (art. 7 ust. 1 *Civil Liability Act 1961*). Zgodnie jednak z art. 7 ust. 2 w zw. z art. 7 ust. 1 irlandzkiego *Civil Liability Act 1961* z roszczeń, które wchodzi do spadku po śmierci poszkodowanego, wyłączono odszkodowanie za ból, cierpienie lub obrażenia ciała albo za utratę lub zmniejszenie oczekiwań na życie lub szczęście spadkodawcy²⁰⁹. Oznacza to, że nie wchodzi one do majątku spadkodawcy po jego śmierci i wygasają z tym momentem²¹⁰.

11. Szkocja

Prawo szkockie w art. 2 ust. 1 lit. (a) *Damages (Scotland) Act 2011* (zatytułowanym: „*Transmission of deceased's rights to executor*”) przewiduje w sposób wyraźny dziedziczenie roszczeń z tytułu uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia (*personal injury claims*)²¹¹. Wykonywanie tych praw przechodzi na egzekutora spadku (osobę, która przeprowadza jego

²⁰⁷ Por. przykłady, które podają R. Deakin, A. Johnson, B. Markesinis, *Tort Law*, Oxford 2013, s. 856 oraz wskazane tam orzecznictwo.

²⁰⁸ Zob. szerzej R. Deakin, A. Johnson, B. Markesinis, *Tort Law*, Oxford 2013, s. 856 oraz E. Peel, J. Goudkamp, *Winfield and Jolowicz on Tort*, London 2014, s. 745–746, nb 24-014.

²⁰⁹ W oryginale: „[...] damages for any pain or suffering or personal injury or for loss or diminution of expectation of life or happiness”.

²¹⁰ Ch. von Bar, E. Clive (red.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, Munich 2009, s. 3240.

²¹¹ Przepis ten stanowi: „There are transmissible to a deceased person's executor (“E”) the like rights to damages, including a right to damages for non-patrimonial loss, in respect of injuries suffered by the deceased (“A”) and vested in A immediately before A's death, being (a) personal injuries [...]”.

likwidację po śmierci spadkodawcy²¹²). Rozmiar zadośćuczynienia zależy jest od długości i rozmiaru cierpień poszkodowanego przed śmiercią²¹³.

Przepis ten został zaczerpnięty z wcześniejszego art. 2 ust. 1 *Damages (Scotland) Act 1976* w brzmieniu ustalonym przez art. 3 *Damages (Scotland) Act 1993*, który także przewidywał, że roszczenie takie jest dziedziczne²¹⁴.

Określając rozmiar szkody niemajątkowej, do której naprawienia zobowiązany będzie sprawca szkody, sąd musi wziąć pod uwagę jedynie czas kończący się w chwili śmierci poszkodowanego [por. art. 2 ust. 2 *Damages (Scotland) Act 2011*²¹⁵]. Jest to pogląd przyjęty za wcześniejszym orzecznictwem, w którym przyjmowano, że wysokość przyznanego roszczenia o zadośćuczynienie, w sytuacji, w której ból i cierpienie trwały kilka minut, nie powinna być wysoka²¹⁶.

12. Kraje nordyckie

12.1. Dania

Prawo duńskie początkowo przyjmowało rozwiązanie oparte na dawnym brzmieniu § 847 BGB. Dopuszczało ono dziedziczenie roszczenia o zadośćuczynienie pod warunkiem wytoczenia go przez pokrzywdzonego przed swoją śmiercią lub w wypadku uznania go w umowie²¹⁷. Kilkanaście lat temu ograniczenia te zostały jednak zniesione²¹⁸.

²¹² Prawo szkockie, śladem prawa angielskiego, nie opiera bowiem konstrukcji dziedziczenia na sukcesji uniwersalnej, a spadkiem zarządzają egzekutor (powołany w testamencie) albo administrator (powołany przez sąd) – zob. szerzej W. Borysiak, *Dziedziczenie. Konstrukcja prawna i ochrona*, Warszawa 2013, s. 119–122.

²¹³ Por. orzecznictwo, które przytaczają F. McManus, E. Russell, J. Bisacre, *Delict: A Comprehensive Guide to the Law in Scotland*, Dundee 2011, s. 414–415.

²¹⁴ Co do stanu prawnego w prawie szkockim przed 2011 r. zob. F. McManus, E. Russell, J. Bisacre, *Delict: A Comprehensive Guide to the Law in Scotland*, Dundee 2011, s. 413–414; Ch. von Bar (red.), *Principles of European Law. Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another (PEL Liab. Dam.)*, Munich 2009, s. 405–406, nb 28. Zob. też w zakresie zmian w prawie szkockim: Scottish Law Commission, *Report on The Effect of Death on Damages (March 1992)*, Edinburgh 1992, s. 23 i n. (dostępny na stronie internetowej: https://www.scotlawcom.gov.uk/files/7012/8015/1987/26-07-2010_1446_875.pdf).

²¹⁵ Przepis ten stanowi: „[...] in determining the amount of damages for non-patrimonial loss payable to E by virtue of this section, the only period to which the court is to have regard is that ending immediately before A's death”.

²¹⁶ Zob. orzeczenie *Beggs v Motherwell Bridge Fabricators Ltd* 1998 S.L.T.1215; przytaczam za Scottish Law Commission, *Discussion Paper on Damages for Wrongful Death (August 2007)*, Edinburgh 2007, s. 22 [dostępny na stronie internetowej: <https://www.scotlawcom.gov.uk/files/1812/7892/7069/dp135.pdf>]. Orzeczenia to omawiają również F. McManus, E. Russell, J. Bisacre, *Delict: A Comprehensive Guide to the Law in Scotland*, Dundee 2011, s. 414–415.

²¹⁷ Ch. von Bar, *The common European Law of Torts. Volume Two*, Oxford 2005, s. 66, nb 52.

²¹⁸ Nastąpiło to ustawą nr 35 z 21 stycznia 2003 r. – za: Ch. von Bar (red.), *Principles of European Law. Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another (PEL Liab. Dam.)*, Munich 2009, s. 403, nb 21.

12.2. Finlandia

W prawie finlandzkim prawo do zadośćuczynienia z tytułu cierpień fizycznych i psychicznych oraz szczególnych niedogodności (*particular inconvenience*) wygasa, jeżeli poszkodowany nie wytoczył o nie przed swoją śmiercią powództwa (rozdział 7 § 3 fińskiej ustawy o odpowiedzialności deliktowej z 1974 r.)²¹⁹. Dla dziedziczności takiego uprawnienia nie jest zarazem konieczne, aby przed śmiercią poszkodowanego sąd określił w toku procesu wysokość takiego ewentualnego roszczenia²²⁰.

12.3. Szwecja

W prawie szwedzkim prawo do zadośćuczynienia z tytułu cierpień fizycznych i psychicznych, czasowego rozstroju zdrowia, stałej niepełnosprawności (kalectwa) lub cierpienia nie wygasa z chwilą śmierci poszkodowanego tylko wówczas, jeżeli poszkodowany wytoczył o nie przed swoją śmiercią powództwo (rozdział 6 § 3 szwedzkiej ustawy o odpowiedzialności deliktowej z 1972 r.)²²¹. Nie jest konieczne, aby zmarły wyraźnie określił w wytaczanym powództwie z tytułu czynu niedozwolonego to, że dochodzone roszczenie obejmuje szkody niematerialne ani sprecyzował ich dokładną wysokość²²².

13. Kraje romańskie

13.1. Belgia

W prawie belgijskim od wydania przez belgijski Sąd Najwyższy orzeczenia z 30 czerwca 1930 r. przyjmuje się dziedziczenie roszczeń o zadośćuczynienie za naruszenie ciała lub wywołanie rozstroju zdrowia bez konieczności zaistnienia dodatkowych warunków²²³. Takie

²¹⁹ Przepis ten w tłumaczeniu na język angielski stanowi: „The right to compensation for physical and mental suffering and particular inconvenience lapses if the injured party dies before claiming compensation for that” – tłumaczenie za S. Hakalehto, P. Korpisaari, [w:] *European Tort Law: Basic Texts*, red. E. Karner, K. Oliphant, B.C. Steininger, Wien 2018, s. 121.

²²⁰ Ch. von Bar, E. Clive (red.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, Munich 2009, s. 3239.

²²¹ Przepis ten w tłumaczeniu na język angielski brzmi: „The right to compensation for pain and suffering or other temporary disabilities, permanent disabilities and suffering lapses if the victim dies before the claim for such payment is made. The same applies to the right to compensation for a violation” – tłumaczenie za H. Andersson, [w:] *European Tort Law: Basic Texts*, red. E. Karner, K. Oliphant, B.C. Steininger, Wien 2018, s. 367.

²²² Tak Ch. von Bar, E. Clive (red.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, Munich 2009, s. 3239 („It is also not necessary for the deceased to have expressly stated that he wished to assert his claim in non-economic damages”).

²²³ Por. H. Cousy, D. Droshout, *Non-Pecuniary Loss Under Belgian Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien-New York 2001, s. 38–39, nb 25; Ch. von Bar (red.),

jest też obecnie jednolite stanowisko prezentowane w doktrynie²²⁴, choć można spotkać pogląd, że ze względu na ściśle osobisty charakter roszczenia o zadośćuczynienie spadkodawca – dla przejścia roszczenia na spadkobierców – powinien wytoczyć o nie powództwo przed swoją śmiercią²²⁵.

Przyjmuje się jednak, że brak jest krzywdy po stronie spadkodawcy, a związku z tym roszczenia, które mogłoby zostać przeniesione na spadkobierców, jeżeli pokrzywdzony w wyniku zdarzenia szkodzącego natychmiast zmarł albo natychmiast stracił świadomość i zmarł bez odzyskania jej²²⁶.

13.2. Hiszpania

W prawie hiszpańskim kwestia dziedziczenia roszczenia o zadośćuczynienie z tytułu uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia jest sporna²²⁷. Hiszpański Sąd Najwyższy przyjmuje generalnie, że roszczenie takie przechodzi na spadkobierców poszkodowanego tylko wówczas, jeżeli spadkodawca wytoczył o nie powództwo przed śmiercią²²⁸. Przyjmuje się bowiem w takiej sytuacji, że niewątpliwie jest, iż roszczenie o naprawienie krzywdy należało wówczas do majątku pokrzywdzonego, gdyż ten poprzez wytoczenie powództwa dał jasny sygnał istnienia swojej woli w zakresie chęci naprawienia wyrządzonej mu szkody²²⁹.

Principles of European Law. Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another (PEL Liab. Dam.), Munich 2009, s. 403, nb 21.

²²⁴ H. Cousy, D. Droshout, *Non-Pecuniary Loss Under Belgian Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien-New York 2001, s. 31, nb 8 oraz s. 38–39, nb 25; H. Cousy, D. Droshout, *Compensation for Personal Injury in Belgium*, [w:] *Compensation for Personal Injury in a Comparative Perspective*, red. B.A. Koch, H. Koziol, Wien-New York 2003, s. 70, nb 72; M. Kruithof, Belgium, [w:] *International Encyclopaedia of Laws. Tort Law*, red. B. Weyts, Alphen aan den Rijn 2018 (stan na lipiec 2017 r.), s. 151, nb 264. Zob. też Ch. von Bar, *The Common European Law of Torts. Volume Two*, Oxford 2005, s. 66, nb 52, przypis 322 oraz powołaną tam literaturę i orzecznictwo.

²²⁵ Pogląd przytaczany za: H. Cousy, D. Droshout, *Non-Pecuniary Loss Under Belgian Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien-New York 2001, s. 38–39, nb 25.

²²⁶ H. Cousy, D. Droshout, *Non-Pecuniary Loss Under Belgian Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien-New York 2001, s. 38, nb 25 oraz s. 39–40, nb 28; Ch. von Bar (red.), *Principles of European Law. Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another (PEL Liab. Dam.)*, Munich 2009, s. 403, nb 21. Jak wskazuje M. Kruithof, Belgium, [w:] *International Encyclopaedia of Laws. Tort Law*, red. B. Weyts, Alphen aan den Rijn 2018 (stan na lipiec 2017 r.), s. 151, nb 264 („Death is not considered recoverable harm for the person that has died. [...] The mere fact of dying, however, is not considered to constitute damage for the deceased, so just the fact that someone has died does not create a claim for compensation for his heirs”).

²²⁷ Zagadnienie to omawiają szeroko M. Martin-Casals, J. Ribot, J. Solé, *Non-Pecuniary Loss Under Spanish Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien-New York 2001, s. 200–202, nb 28–33.

²²⁸ Por. M. Martin-Casals, J. Ribot, J. Solé, *Non-Pecuniary Loss Under Spanish Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien-New York 2001, s. 200–201, nb 28–32; M. Martin-Casals, J. Ribot, J. Solé, *Compensation for Personal Injury in Spain*, [w:] *Compensation for Personal Injury in a Comparative Perspective*, red. B.A. Koch, H. Koziol, Wien-New York 2003, s. 273, nb 118 oraz wskazane tam orzecznictwo.

²²⁹ M. Martin-Casals, J. Ribot, J. Solé, *Non-Pecuniary Loss Under Spanish Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien-New York 2001, s. 200, nb 28; M. Martin-Casals,

Jeżeli jednak roszczenie nie zostało wytoczone za życia spadkodawcy, wygasa ono niezależnie od tego, czy poszkodowany zmarł na skutek zdarzenia szkodzącego natychmiast czy po jakimś czasie²³⁰.

13.3. Portugalia

Na swój sposób wyjątkowe w skali europejskiej rozwiązanie przewiduje prawo portugalskie. Zgodnie z art. 496 ust. 2–3 portugalskiego kodeksu cywilnego małżonek i zstępni spadkodawcy (a w razie ich braku wstępni oraz rodzeństwo) lub ewentualnie osoba pozostająca ze spadkodawcą we wspólnym pożyciu mają roszczenie o naprawienie krzywdy wynikającej z jego śmierci. Podstawą przyznania im zadośćuczynienia jest więc sam fakt „utruty życia” przez poszkodowanego. Ustęp 4 tego przepisu przewiduje, że dokonując odpowiedniej oceny sąd uwzględnia nie tylko rozmiar szkód niemajątkowych poniesionych przez zmarłego („*non pecuniary damage suffered by the victim*”²³¹), ale też szkody niemajątkowe osób mu najbliższych (wymienionych w ust. 2 i 3).

Zarazem art. 496 ust. 2 i 3 portugalskiego kodeksu cywilnego jest uważany w doktrynie portugalskiej za szczególną prawnospadkową podstawę przejścia roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej na osoby w nim wskazane²³². Roszczenia samego spadkodawcy „przechodzą” na określone osoby wskazane ustawą (niekoniecznie będące jego spadkobiercami) i kumulują się z roszczeniami osób mu najbliższych²³³. Stąd obojętna jest kwestia, czy spadkodawca wyraził w jakikolwiek sposób wolę dochodzenia naprawienia powstałej po jego stronie szkody niemajątkowej przed śmiercią. W świetle literalnego brzmienia art. 496 ust. 2–3 portugalskiego kodeksu cywilnego osoby uprawnione dochodzą jednak w procesie zadośćuczynienia należnego zmarłemu pokrzywdzonemu we własnym imieniu (jako osoby uprawnione do jego dochodzenia na mocy szczególnego wskazania ustawy), choć przy jego obliczaniu bierze się pod uwagę nie tylko rozmiar jego cierpień przed śmiercią, ale dodatkowo ich własną krzywdę. Jeżeli więc zmarły otrzymał już w całości lub części zadośćuczynienie za swoje cierpienia przed śmiercią, powinno wpływać to na możliwość dochodzenia ich przez

J. Ribot, J. Solé, *Compensation for Personal Injury in Spain*, [w:] *Compensation for Personal Injury in a Comparative Perspective*, red. B.A. Koch, H. Koziol, Wien-New York 2003, s. 273, nb 118.

²³⁰ Tak orzeczenie hiszpańskiego SN 14 grudnia 1996 r., RJ 8970: cytata za: M. Martin-Casals, J. Ribot, J. Solé, *Compensation for Personal Injury in Spain*, [w:] *Compensation for Personal Injury in a Comparative Perspective*, red. B.A. Koch, H. Koziol, Wien-New York 2003, s. 273, nb 118.

²³¹ Cytat za A. Pereira, [w:] *European Tort Law: Basic Texts*, red. E. Karner, K. Oliphant, B.C. Steininger, Wien 2018, s. 280.

²³² „From a systematic perspective, CC art. 496(2) is a special succession law rule for non-pecuniary claims [...] – Ch. von Bar (red.), *Principles of European Law. Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another (PEL Liab. Dam.)*, Munich 2009, s. 404, nb 25.

²³³ Ch. von Bar, *The Common European Law of Torts. Volume Two*, Oxford 2005, s. 67, nb 53, przypis 330; Ch. von Bar, E. Clive (red.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, Munich 2009, s. 3239.

osoby uprawnione wskazane w art. 496 ust. 2 i 3 portugalskiego kodeksu cywilnego. Sytuację taką można więc opisać jako połączenie polskiego art. 922 § 2 k.c. (prawo do zadośćuczynienia z chwilą śmierci pokrzywdzonego przechodzi na oznaczone osoby niezależnie od tego, czy są one spadkobiercami) z art. 446 § 4 k.c. (tym samym osobom przysługuje równocześnie prawo do zadośćuczynienia za ich własną krzywdę).

13.4. Włochy

Kwestia dziedziczności roszczeń o zadośćuczynienie była przez wiele lat sporna w prawie włoskim, ze względu na wyrażany przez niektóre składy orzekające pogląd o osobistym charakterze roszczeń o zadośćuczynienie (co miałyby wykluczać je z dziedziczenia)²³⁴. Od końca lat dziewięćdziesiątych XX wieku przyjmuje się generalnie, że dziedziczenie roszczenia o zadośćuczynienie z tytułu uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia²³⁵ przechodzi na spadkobierców poszkodowanego bez konieczności spełniania dodatkowych przesłanek²³⁶.

W orzecznictwie włoskim wątpliwości wzbudziła natomiast kwestia powstania, a następnie dziedziczenia roszczenia o zadośćuczynienie w przypadku natychmiastowej śmierci poszkodowanego na skutek zdarzenia szkodzącego. Powstanie i konsekwentnie dziedziczność takiego roszczenia przyjęto w orzeczeniu Sądu Najwyższego Włoch (*Corte di Cassazione*) z 23 stycznia 2014 r.²³⁷ Uznano w nim, że ponieważ życie człowieka podlega ochronie na podstawie przepisów prawa deliktowego, odszkodowanie za jego utratę powinno następować niezależnie od udowodnienia dalszej szkody wynikającej z tego faktu. Wskazał też, że śmierć danej osoby wywołuje dla społeczeństwa większą szkodę niż powstanie po jej stronie szkody

²³⁴ Por. F.D. Busnelli, G. Comandé, *Compensation for Personal Injury in Italy*, [w:] *Compensation for Personal Injury in a Comparative Perspective*, red. B.A. Koch, H. Koziol, Wien-New York 2003, s. 203, nb 151.

²³⁵ W literaturze włoskiej szkoda na osobie określana jest jako *danno biologico*.

²³⁶ Zob. uzasadnienie wyroku włoskiego Sądu Najwyższego z 23 stycznia 2014 r., nr 1361 (omówionego przez E. Bargelli, [w:] *European Tort Law 2014*, red. E. Karner, B.C. Steininger, Berlin-Boston 2015, s. 291-294); uzasadnienie wyroku połączonych Izb włoskiego Sądu Najwyższego z 22 lipca 2015 r., nr 15350 (omówionego przez E. Bargelli, [w:] *European Tort Law 2015*, red. E. Karner, B.C. Steininger, Berlin-Boston 2016, s. 314-317); w doktrynie F.D. Busnelli, G. Comandé, *Compensation for Personal Injury in Italy*, [w:] *Compensation for Personal Injury in a Comparative Perspective*, red. B.A. Koch, H. Koziol, Wien-New York 2003, s. 203, nb 151; Ch. von Bar (red.), *Principles of European Law. Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another (PEL Liab. Dam.)*, Munich 2009, s. 403, nb 22; Ch. von Bar, E. Clive (red.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, Munich 2009, s. 3238; E. Gallmetzer, [w:] *Hinterbliebenengeld. Anspruchsgrundlagen, Durchsetzung, Muster mit Länderteil: Österreich, Schweiz, Italien, England*, red. Ch. Huber, T. Kadner-Graziano, J. Luckey, Baden-Baden 2018, s. 219-220, nb 12.

²³⁷ Wyrok włoskiego Sądu Najwyższego z 23 stycznia 2014 r., nr 1361. Wyrok został omówiony przez E. Bargelli, [w:] *European Tort Law 2014*, red. E. Karner, B.C. Steininger, Berlin-Boston 2015, s. 291-294. W stanie faktycznym wyroku poszkodowana w wypadku samochodowym zmarła po trzech godzinach od zdarzenia. Jej małżonek popadł w depresję i po dwóch latach popełnił samobójstwo. Dzieci, matka i siostra zmarłego, jako jego spadkobiercy, zażądały m.in. zadośćuczynienia przysługującego poszkodowanej oraz zadośćuczynienia, jakie przysługiwało zmarłemu na skutek śmierci jego małżonki. Sąd uwzględnił w tym zakresie ich roszczenia. Co do dziedziczenia roszczenia o naprawienie szkody niemajątkowej wynikającej ze śmierci osoby bliskiej pokrzywdzonemu zob. też rozdział VI opracowania.

na osobie i stąd powinna być ona kompensowana przez wzgląd na „odstraszącą funkcję” prawa deliktów²³⁸. Pogląd ten odrzucono w orzeczeniu Połączonych Izb Sądu Najwyższego Włoch z 22 lipca 2015 r.²³⁹ W polemicznym wywodzie wskazano, że aby być podstawą roszczenia odszkodowawczego zdarzenie szkodzące wymaga negatywnych następstw, które nie występują w wypadku natychmiastowej śmierci poszkodowanego. Śmierć jest też „czymś innym” niż szkoda na osobie i nie powinna być traktowana jako „największa szkoda na osobie”²⁴⁰. Włoski Sąd Najwyższy odrzucił też pogląd, że brak obciążenia sprawcy szkody zadośćuczynieniem za spowodowanie śmierci osoby fizycznej spowoduje negatywne skutki społeczne, wskazując na istniejące we włoskim systemie prawnym w takich wypadkach zarówno sankcje karnoprawne, jak i roszczenia cywilnoprawne mogące być podnoszone przeciwko sprawcy szkody przez osoby bliskie zmarłemu. Podzielił stąd – prezentowany również wcześniej w doktrynie i orzecznictwie²⁴¹ – pogląd, że dla zaistnienia roszczenia o zadośćuczynienie poszkodowany musi przeżyć zdarzenie wyrządzające szkodę, choćby przez krótki moment (przez który zachowywał świadomość i mógł doznać krzywdy).

14. Rezolucja Komitetu Ministrów Rady Europy

Rezolucja nr (75) 7 przyjęta przez Komitet Ministrów Rady Europy w dniu 14 marca 1975 r. dotycząca odszkodowania z tytułu szkody na osobie lub śmierci²⁴² nie rozstrzyga samoistnie kwestii dziedziczności roszczeń o zadośćuczynienie z tytułu wyrządzenia szkody na osobie. W pkt 48 uzasadnienia (odnoszącego się do zasady nr 12 aneksu²⁴³) wskazano jedynie

²³⁸ Por. też krytyczne uwagi do wyroku wskazane przez E. Bargelli, [w:] *European Tort Law 2014*, red. E. Karner, B.C. Steininger, Berlin-Boston 2015, s. 294–295.

²³⁹ Wyrok połączonych Izb włoskiego Sądu Najwyższego z 22 lipca 2015 r., nr 15350. Wyrok został omówiony przez E. Bargelli, [w:] *European Tort Law 2015*, red. E. Karner, B.C. Steininger, Berlin-Boston 2016, s. 314–317.

²⁴⁰ Corte di Cassazione odwołał się tu do argumentacji filozoficznoprawnej w postaci cytatu z Epikura, zgodnie z którym „póki jesteśmy, nie ma śmierci, gdy jest śmierć, nie ma nas”, co zdaniem Sądu Najwyższego Włoch powoduje, że niemożliwość dochodzenia takiego roszczenia wynika z faktu, iż w chwili, kiedy powstaje omawiany uszczerbek, to nie ma już podmiotu, który byłby uprawniony do żądania jego naprawienia.

²⁴¹ Por. uzasadnienie wyroku połączonych Izb włoskiego Sądu Najwyższego z 22 lipca 2015 r., nr 15350 (omówionego przez E. Bargelli, [w:] *European Tort Law 2015*, red. E. Karner, B.C. Steininger, Berlin-Boston 2016, s. 314–317). Por. też wcześniejsze cztery wyroki włoskiego Sądu Najwyższego z 11 listopada 2008 r., nr 26972, nr 26973, nr 26974 oraz nr 26975 (omówione zbiorczo przez E. Navarrettę i E. Bargelli, [w:] *European Tort Law 2008*, red. H. Koziol, B.C. Steininger, Wien-New York 2009, s. 385–391). Zob. też F.D. Busnelli, G. Comandé, *Non-Pecuniary Loss Under Italian Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien-New York 2001, s. 143, nb 49; Ch. von Bar (red.), *Principles of European Law. Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another (PEL Liab. Dam.)*, Munich 2009, s. 403, nb 22; E. Gallmetzer, [w:] *Hinterbliebenengeld. Anspruchsgrundlagen, Durchsetzung, Muster mit Länderteil: Österreich, Schweiz, Italien, England*, red. Ch. Huber, T. Kadner-Graziano, J. Luckey, Baden-Baden 2018, s. 220, nb 12 oraz zawarte tam poglądy doktryny i orzecznictwo.

²⁴² Compensation for Physical Injury Or Death: Resolution (75) 7 Adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 14 March 1975.

²⁴³ Zasada 12 załącznika odnosi się sposobu obliczania wysokości odszkodowania należnego poszkodowanemu. Zgodnie z nią: „Compensation is to be paid for physical pain and mental suffering on the basis of their severity and duration. Compensation is to be calculated without regard to the victim’s financial situation”.

(w nawiązaniu do wcześniejszych rozważań – zawartych w pkt 45–47 – odnoszących się do także do zasady nr 12 aneksu), że nawet określenie w danym ustawodawstwie metody szacowania wysokości zadośćuczynienia nie rozwiązuje tego, czy dane roszczenie powinno być dziedziczne bez dodatkowych ograniczeń, czy wręcz przeciwnie, takie dziedziczenie powinno odbywać się tylko pod pewnymi warunkami (np. wszczęcia danego postępowania za życia poszkodowanego)²⁴⁴. W tym zakresie Rezolucja nie wprowadza więc żadnych szczególnych preferencji dla przyjęcia określonego rozwiązania²⁴⁵.

15. Draft Common Frame of Reference

Zgodnie z art. VI-2:202 ust. 2 lit. (a) DCFR²⁴⁶, gdy dana osoba poniosła śmierć na skutek odniesienia obrażeń, prawnie relewantna szkoda wyrządzona takiej osobie staje się prawnie istotną szkodą dla następców prawnych zmarłego²⁴⁷. Także w komentarzu do projektu DCFR wskazano wyraźnie, że roszczenia o zadośćuczynienie podlegają dziedziczeniu bez konieczności spełniania w tym zakresie przez poszkodowanego dodatkowych warunków²⁴⁸. Niemniej jednak, jeżeli zmarły za swojego życia w sposób wyraźny oświadczył, że nie będzie dochodził roszczeń od sprawców szkody, takie jego oświadczenie powinno być traktowane jako zrzeczenie się roszczenia i w wyniku tego nie przechodzi ono na jego spadkobierców²⁴⁹.

Roszczenia przechodzą na spadkobierców zmarłego tylko pod warunkiem, że rzeczywiście przysługiwały one poszkodowanemu. Jeżeli więc ten zmarł natychmiast po zdarzeniu szkodzącym i nie mógł odczuwać krzywdy, żadne roszczenia o jej naprawienie nie mogą przejść na spadkobierców²⁵⁰.

²⁴⁴ W oryginale: „This principle, while outlining a method for assessing compensation, does not resolve the question whether there should be unrestricted transmission on death or whether, on the contrary, this transmission should only take place subject to certain conditions. In a number of laws, it is, in fact, required that the action should have been commenced during the life of the victim”.

²⁴⁵ Por. też K.-H. Danzl, K. Gutiérrez-Lobos, O.F. Müller, *Das Schmerzensgeld in medizinischer und juristischer Sicht*, Wien 2013, s. 232–233.

²⁴⁶ Zatytułowanym „Loss suffered by third persons as a result of another’s personal injury or death” – szkoda wyrządzona osobie trzeciej jako rezultat uszkodzenia ciała lub krzywdy osoby trzeciej.

²⁴⁷ W oryginale: „Where a person has been fatally injured legally relevant damage caused to the deceased on account of the injury to the time of death becomes legally relevant damage to the deceased’s successors”.

²⁴⁸ Ch. von Bar, E. Clive (red.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, Munich 2009, s. 3227.

²⁴⁹ Ch. von Bar, E. Clive (red.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, Munich 2009, s. 3227.

²⁵⁰ Ch. von Bar, E. Clive (red.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, Munich 2009, s. 3227.

16. Podsumowanie

W odniesieniu do roszczeń zmierzających do naprawienia szkód o charakterze niemajątkowym wynikających u pokrzywdzonego z uszkodzenia jego ciała lub wywołania rozstroju zdrowia w perspektywie porównawczej można zasadniczo wyróżnić trzy systemy.

Pierwszy **dopuszcza dziedziczenie** roszczenia o zadośćuczynienie, jeżeli tylko powstało ono za życia uprawnionego, **niezależnie od spełnienia się jakichkolwiek dalszych dodatkowych przesłanek** (prawo niemieckie, francuskie, austriackie, angielskie, belgijskie, duńskie, szkockie, portugalskie). Do przejścia roszczenia na spadkobierców (ewentualnie – jak w prawie portugalskim – osoby wskazane z mocy ustawy) nie trzeba więc podejmować żadnych dodatkowych czynności. Przepisy przewidujące wyraźnie każdorazowe dziedziczenie roszczenia o zadośćuczynienie wynikające z uszkodzenia ciała poszkodowanego lub wywołania u niego rozstroju zdrowia są nieliczne (tak przewiduje np. prawo angielskie i prawo szkockie; pośrednio przewiduje to też prawo portugalskie). Częściej pogląd o dziedziczności tego typu roszczeń i uznaniu ich za składnik majątku spadkowego wynika z orzecznictwa (np. w prawie francuskim, austriackim, belgijskim czy włoskim). Niekiedy o dziedziczności opisywanych roszczeń można wprost wnioskować z celu zmian, które zostały przyjęte w danym ustawodawstwie (np. w prawie niemieckim, prawie duńskim).

Druga koncepcja **uzależnia dziedziczenie roszczeń o zadośćuczynienie od zaistnienia określonych przesłanek**. Przede wszystkim jest to **wytoczenie o nie przez pokrzywdzonego przed swoją śmiercią powództwa** (tak stanowi np. prawo polskie, finlandzkie, greckie, hiszpańskie czy szwedzkie) lub **uznanie ich w umowie** (tak stanowi np. prawo polskie oraz greckie). Wskazane rozwiązania ustawowe wzorowane są w tym zakresie na dawnym brzmieniu § 847 BGB.

Te dwie główne przesłanki przejścia roszczenia o zadośćuczynienie na spadkobierców są zarówno łagodzone, np. wystarcza, że spadkodawca w jakikolwiek sposób wyraził wolę dochodzenia roszczenia przed swoją śmiercią (prawo szwajcarskie) lub poinformował o tym zamiarze sprawcę szkody (prawo holenderskie), jak i **ograniczone**, np. zadośćuczynienie musi być przyznane prawomocnym orzeczeniem, a więc nie wystarcza samo wytoczenie o nie powództwa (prawo słoweńskie).

Przesłanki wpływające na dziedziczenie roszczenia o zadośćuczynienie określone są wprost w przepisach odpowiednich ustaw i kodeksów. Wyjątkami są tu prawo szwajcarskie i hiszpańskie, gdzie ograniczenia takie wynikają z orzecznictwa oraz są w zasadzie aprobowane w doktrynie (choć w prawie szwajcarskim kwestia ta uznawana jest za sporną²⁵¹).

²⁵¹ W prawie szwajcarskim szeroko reprezentowany jest również pogląd o dziedziczności takich roszczeń bez zaistnienia żadnych dodatkowych warunków (por. pkt IV.5 opracowania). Zwrócić należy uwagę na fakt, że pogląd przeciwny – opierający się na tym, że krzywdę da się wykazać wyłącznie na podstawie żądań pokrzywdzonego, gdyż proces wykształcania się krzywdy ma charakter subiektywny – pomija, niezależnie

Trzecia koncepcja **odrzuca dziedziczenie** roszczeń o zadośćuczynienie z tytułu bólu i cierpienia związanego z naruszeniem życia i zdrowia poszkodowanego (prawo irlandzkie). Na dziedziczność takiego roszczenia nie wpływa nawet wytoczenie o nie powództwa za życia pokrzywdzonego.

Generalnie wyklucza się istnienie roszczenia o zadośćuczynienie, a w związku z tym możliwość jego przejścia na spadkobierców poszkodowanego w sytuacjach, w których zmarł on natychmiast po zdarzeniu wyrządzającym szkodę (tzw. *instantaneous death*). Spadkobiercy nie nabywają wówczas żadnych roszczeń z tytułu dziedziczenia po spadkodawcy, a co najwyżej mogą dochodzić roszczeń związanych ze śmiercią osoby im bliskiej (por. prawo niemieckie, francuskie, austriackie, holenderskie, belgijskie czy włoskie; wyjątkiem wydaje się tu być prawo portugalskie).

W żadnym z analizowanych systemów prawnych (poza prawem szwajcarskim) ani w doktrynie, ani w orzecznictwie nie został wyrażony w sposób wyraźny pogląd, który ograniczałby wysokość zasądzanego przez sąd roszczenia o zadośćuczynienie już po wytoczeniu przez poszkodowanego powództwa tylko z tego powodu, że pokrzywdzony zmarł w toku trwania procesu.

Choć rozwiązania przyjęte w poszczególnych krajach Unii Europejskiej nie są jednolite, należy jednak podkreślić, że **w większości zagranicznych porządków prawnych można zauważyć tendencję do znoszenia w takich wypadkach ograniczeń w dziedziczeniu roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej**²⁵². W tych zaś systemach prawnych, w których ograniczenia takie występują, można spotkać głosy krytykujące taki stan (np. w prawie szwajcarskim czy hiszpańskim)²⁵³.

od jego trafności, możliwość zaistnienia sytuacji, w której pokrzywdzony nie ma możliwości faktycznego odniesienia się do istnienia takich roszczeń.

²⁵² Por. uwagi W.V.H. Rogers, *Comparative Report of a Project Carried Out by the European Centre for Tort and Insurance Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien-New York 2001, s. 260, nb 30.

²⁵³ W.V.H. Rogers, *Comparative Report of a Project Carried Out by the European Centre for Tort and Insurance Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien-New York 2001, s. 260, nb 30, wskazuje w tym zakresie również na poglądy wyrażane w prawie holenderskim.

V. Roszczenia o naprawienie szkody niemajątkowej wynikającej z naruszenia innych dóbr osobistych niż życie i zdrowie

1. Perspektywa polska

W prawie polskim roszczenie o zadośćuczynienie pieniężne za krzywdę doznaną wskutek naruszenia innych dóbr osobistych niż uszkodzenie ciała lub wywołanie rozstroju zdrowia (art. 445 § 2 k.c. oraz art. 448 k.c.) także jest zaliczane do kategorii praw majątkowych niepodlegających dziedziczeniu. Przyjmuje się, że jest to prawo ściśle związane z osobą zmarłego, ze względu na fakt, że ma ono zaspokajać indywidualny i ekonomiczny interes ściśle określonej jednostki (pokrzywdzonego będącego uprawnionym)²⁵⁴. Uzasadnieniem przyjęcia jako zasady niedziedziczności takiego roszczenia jest **osobisty charakter** cierpień fizycznych i psychicznych doznawanych przez pokrzywdzonego na skutek naruszenia jego dóbr osobistych oraz to, że roszczenie o zadośćuczynienie ma na celu ich złagodzenie²⁵⁵.

Z katalogu pozostałych dóbr osobistych innych niż życie i zdrowie ustawodawca wyróżnił również sytuacje pozbawienia wolności oraz wypadek skłonienia innej osoby za pomocą podstępów, gwałtu lub nadużycia stosunku zależności do poddania się czynowi nierządному. Prawo do uzyskania zadośćuczynienia pieniężnego za taką krzywdę podlega dziedziczeniu na zasadach opisanych w poprzednim rozdziale (por. art. 445 § 3 w zw. z art. 445 § 2 k.c.).

Ze względu na zawarte w art. 448 zd. 2 k.c. odesłanie do art. 445 § 3 k.c. wyjątkiem od zasady niedziedziczności roszczeń o zadośćuczynienie za krzywdę doznaną wskutek naruszenia innych niż wyżej wskazane dóbr osobistych jest sytuacja, w której takie roszczenie zostało **uznane na piśmie albo powództwo o nie zostało wytoczone za życia pokrzywdzonego**.

Na tle odesłania z art. 448 zd. 2 k.c. wyrażono pogląd, że w każdym przypadku – a więc także niezależnie od spełnienia się przesłanek z art. 445 § 3 k.c. – roszczenie o zapłatę określonej sumy na cel społeczny nie przechodzi na spadkobierców²⁵⁶. Argumentem na rzecz tej

²⁵⁴ Za wielu A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 192–193; W. Borysiak, *Dziedziczenie. Konstrukcja prawna i ochrona*, Warszawa 2013, s. 187; M. Safjan, [w:] *Kodeks cywilny – komentarz. Tom I. Komentarz do art. 1–449*¹⁰, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2018, art. 448, nb 33; E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom VI. Spadki*, red. J. Gudowski, Warszawa 2017, art. 922, pkt 41, s. 32; P. Sobolewski, [w:] *Komentarze Prawa Prywatnego. Tom IIIA. Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna*, red. K. Osajda, Warszawa 2017, art. 448, nb 29, s. 886.

²⁵⁵ Por. literaturę wskazaną w pkt III pkt 2 i pkt IV pkt 1 opracowania.

²⁵⁶ T. Pałdyna, *Próba wykładni art. 448 kodeksu cywilnego*, „Przegląd Sądowy” 2003, nr 7–8, s. 40. W tym też kierunku A. Śmieja, [w:] *System Prawa Prywatnego. Tom 6. Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2018, s. 798, nb 966.

tezy ma być wykładnia literalna obu tych artykułów oraz to, że w art. 445 § 3 k.c. mowa jest jedynie o dziedziczeniu roszczenia o zadośćuczynienie, a art. 448 k.c. wyraźnie odróżnia zadośćuczynienie od roszczenia o zapłatę sumy pieniężnej na określony cel społeczny²⁵⁷. Ponadto miałyby wynikać to w fakcie, że zapłata określonej sumy na cel społeczny nie ma dla uprawnionego charakteru majątkowego, a więc jest prawem niemajątkowym i stąd niedziedzicznym²⁵⁸.

Trafny jest jednak pogląd odmienny, odwołujący się po pierwsze do przyjętego w orzecznictwie założenia o majątkowym charakterze roszczenia o zapłatę sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny oraz po drugie, do charakteru roszczenia – identycznego z roszczeniem o zadośćuczynienie²⁵⁹. W sytuacji, w której poszkodowany dochodził przed sądem zapłaty zadośćuczynienia zarówno na swoją rzecz, jak i odpowiedniej sumy pieniężnej na określony cel społeczny²⁶⁰, a następnie zmarł, trudno byłoby aksjologicznie uzasadnić stanowisko, dla czego pierwsze z tych roszczeń musi zostać zaspokojone przez naruszydźcę, a drugie już nie. Za tą wykładnią przemawia również skrótowość odesłania („Przepis art. 445 § 3 stosuje się”), które byłoby zapewne doprecyzowane przez ustawodawcę, gdyby roszczenie o zasądzenie odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany przez pokrzywdzonego cel społeczny miało być niedziedziczne²⁶¹. Za przyjęciem tego stanowiska przemawia również wykładnia historyczna, gdyż art. 165 § 3 w zw. z art. 165 § 1 k.z. przewidywał przejście na spadkobierców również prawa do sumy pieniężnej mającej mieć charakter zadośćuczynienia wypłacanego na rzecz wskazanej przez pokrzywdzonego instytucji. W konsekwencji należy uznać, że spadkobiercy mogą domagać się od sprawcy naruszenia dobra osobistego zapłaty stosownej kwoty na cel społeczny, jeżeli został on wskazany za życia przez pokrzywdzonego, a jednocześnie

²⁵⁷ W tym też kierunku A. Śmieja, [w:] *System Prawa Prywatnego. Tom 6. Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2018, s. 798, nb 966, którego zdaniem: „[...] aby roszczenie o naprawienie szkody niemajątkowej przeszło na spadkobierców, jest niezbędne, aby we wniesionym za życia powództwie poszkodowany domagał się zadośćuczynienia dla siebie, nie zaś na wskazany cel społeczny. Na tym tle nasuwa się uwaga terminologiczna dotycząca potrzeby ścisłego odróżniania zadośćuczynienia za szkodę jako instytucji mającej na celu zwiększenie majątku samego poszkodowanego od żądania, aby osoba ponosząca odpowiedzialność za naruszenie dobra osobistego wpłaciła odpowiednią kwotę na wskazany cel społeczny. Rozróżnienie to ma duże znaczenie również w omawianej obecnie dziedzinie, zwłaszcza po wejściu w życie art. 448 KC w jego nowej postaci, gdyż art. 445 § 3 KC mówi wyraźnie o dziedziczności pierwszego ze wspomnianych żądań, z czego wyprowadzić można wniosek, że ustawodawca nie ma tu na myśli alternatywnego roszczenia przewidzianego w art. 448 KC [wyróżn. – W.B.]”.

²⁵⁸ T. Pałdyna, *Próba wykładni art. 448 kodeksu cywilnego*, „Przegląd Sądowy” 2003, nr 7–8, s. 40.

²⁵⁹ W tym też kierunku K. Mularski, [w:] *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, art. 448, nb 27, s. 923, który jednak powołuje się na to, że za takim dziedziczeniem roszczenia o zapłatę odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany przez pokrzywdzonego cel społeczny przemawia *analogia iuris*. Autor ten zauważa również, że przy przyjęciu, że roszczenie o zapłatę odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany przez zmarłego cel społeczny spełnia funkcje represyjne (ewentualnie stanowi rodzaj kary cywilnej), „teza o dziedziczności takiego roszczenia stałaby się nad wyraz wątpliwa”.

²⁶⁰ Możliwość taka jest dopuszczona powszechnie w orzecznictwie por. uchwałę SN (7) z 9 września 2008 r., III CZP 31/08, OSNC 2009, nr 3, poz. 36.

²⁶¹ Odmiennie A. Śmieja, [w:] *System Prawa Prywatnego. Tom 6. Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2018, s. 798, nb 966. Wątpliwości co do tego kierunku wykładni zgłasza też M. Wałachowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III, Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, red. M. Habdas, M. Frasz, Warszawa 2018, art. 448, nb 19.

spełnione są przesłanki z art. 445 § 3 k.c.²⁶² Spadkobiercy nie mogą jednak zmienić żądania spadkodawcy i żądać zamiast zapłaty określonej sumy pieniężnej na cel społeczny zapłaty na swoją rzecz²⁶³. Nie mogą oni także zmienić wskazanego przez spadkodawcę celu społecznego, na który ma zostać przeznaczona zasądzona kwota²⁶⁴.

Ściśle związane z osobą uprawnionego jest także prawo członka rodziny osoby zmarłej w związku z wystąpieniami wolnościowymi w okresie komunistycznym do zadośćuczynienia w postaci uzyskania odpowiedniego świadczenia pieniężnego (por. wyraźne literalne brzmienie art. 3 ust. 2 zd. 1 ustawy z 7 maja 2009 r. o zadośćuczynieniu rodzinom ofiar zbiorowych wystąpień wolnościowych w latach 1956–1989²⁶⁵). Jednocześnie art. 3 ust. 2 zd. 2 tej ustawy stanowi, że w przypadku śmierci członka rodziny po złożeniu do właściwego organu wniosku o takie zadośćuczynienie prawo do świadczenia pieniężnego należy do spadku po niej.

2. Niemcy

W prawie niemieckim dziedziczenie roszczenia o naprawienie szkody niemajątkowej wynikającej z naruszenia dóbr osobistych innych niż życie i zdrowie jest kwestią sporną. Dobra te

²⁶² Por. A. Szpunar, *O przejściu na spadkobierców roszczeń z tytułu zadośćuczynienia*, „Rejent” 2002, nr 9, s. 28–29; M. Wałachowska, *Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę*, Toruń 2007, s. 137; J. St. Piątkowski, H. Witczak, A. Kawałko, [w:] *System Prawa Prywatnego. Tom 10. Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2015, s. 96, nb 37, przyp. 123; M. Safjan, [w:] *Kodeks cywilny – komentarz. Tom I. Komentarz do art. 1–449*¹⁰, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2018, art. 448, nb 33; A. Olejniczak, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, red. A. Kidyba, Warszawa 2014, art. 448, nb 18; P. Sobolewski, [w:] *Komentarze Prawa Prywatnego. Tom IIIA. Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna*, red. K. Osajda, Warszawa 2017, art. 448, nb 29, s. 886, którego zdaniem: „Za stanowiskiem takim przemawia istotny argument dogmatyczny – naruszenie dobra osobistego zawinionym zachowaniem nie powoduje powstania roszczenia o zapłatę odpowiedniej kwoty na cel społeczny, ponieważ roszczenie takie nie może istnieć bez wskazania podmiotu, na rzecz którego zasądzona ma zostać określona kwota”; A. Cisek, W. Dubis, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2017, art. 448, nb 5, s. 954; J. Kuźmicka-Sulikowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2017, art. 922, nb 43, s. 1731; R. Strugała, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2019, art. 448, nb 9; W. Borysiak, [w:] *Komentarze Prawa Prywatnego. Tom IVA. Kodeks cywilny. Komentarz. Spadki*, red. K. Osajda, Warszawa 2019, art. 922, nt 400–400.2; zob. też K. Mularski, [w:] *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, art. 448, nb 27, s. 923, którego zdaniem za przyjęciem takiego stanowiska przemawia „tożsamość przesłanek istnienia i ustalania wysokości oraz tożsamość funkcji kompensacyjnej roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne oraz roszczenia o zapłatę odpowiedniej sumy na wskazany przez pokrzywdzonego cel społeczny”.

²⁶³ Tak A. Szpunar, *O przejściu na spadkobierców roszczeń z tytułu zadośćuczynienia*, „Rejent” 2002, nr 9, s. 29. Jak zauważa jednak M. Wałachowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2018, art. 448, nb 19: „W przypadku [...] zapłaty na cel społeczny, chodzi o dziedziczenie roszczenia o zapłatę na rzecz innego niż poszkodowany podmiotu. Dodatkowo art. 448 zd. 2 k.c. stanowi po prostu, że «art. 445 § 3 stosuje się», a więc wprost (nie tylko «odpowiednio»). Nie jest jasne, czy taki sposób odesłania należy rozumieć w ten sposób, że w istocie na spadkobierców przechodzi samo prawo żądania zapłaty na wskazany cel społeczny (bo przecież nie wierzytelność, skoro beneficjentem miał być nie spadkodawca, ale osoba trzecia). Przy takim wariancie interpretacyjnym należałoby uznać, że spadkobiercy nabywają tylko samo prawo, bez możliwości zmiany przede wszystkim beneficjenta ani tym bardziej żądanej kwoty [wyróżn. – W.B.]”.

²⁶⁴ Tak – choć z wątpliwościami – M. Wałachowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2018, art. 448, nb 19.

²⁶⁵ Tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 678.

chronione są przez koncepcję tzw. ogólnego prawa osobistości (tzw. *allgemeine Persönlichkeitsrecht*). Ze względu na ściśle osobisty charakter tego prawa przyjmuje się brak dziedziczenia roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej (określanej jako *Genugtuung*) wynikających z jego naruszenia²⁶⁶. Jest tak nawet wówczas, gdy dana osoba wytoczyła za swego życia powództwo o naprawienie szkody niemajątkowej wynikającej z naruszenia jej ogólnego prawa osobistości²⁶⁷.

Przykładem tego jest orzeczenie BGH z 1 sierpnia 2017 r., VI ZR 261/16, w sprawie Iwana Demjanjuka²⁶⁸. W sprawie tej dobra osobiste pokrzywdzonego, będącego w okresie wojny strażnikiem w obozie koncentracyjnym, miały zostać naruszone przez treść artykułów opublikowanych w prasie. W toku procesu pokrzywdzony zmarł, lecz jego powództwo było nadal popierane przez wdowę po nim. BGH orzekł, że śmierć pokrzywdzonego w toku wszczętego przez niego procesu o ochronę ogólnego prawa osobistości powinno powodować wygaśnięcie dochodzonego roszczenia o zapłatę zadośćuczynienia i w wyniku tego do umorzenia postępowania.

Pogląd ten był kontynuacją stanowiska wyrażonego w wyroku BGH z 29 kwietnia 2014 r., ZR VI 246/12²⁶⁹. W stanie faktycznym wyroku znany niemiecki artysta estradowy pozwał wydawcę kilku czasopism o zapłatę zadośćuczynienia za zamieszczenie w nich informacji o jego stanie zdrowia i sposobie przeżywania przez niego żałoby po stracie córki. Pozew wpłynął do sądu 11 lutego 2011 r., a 12 lutego 2011 r. powód zmarł. Pozew został doręczony wydawcy w marcu 2011 r. Dalsze postępowanie w sprawie chciał kontynuować jego spadkobierca. Sądy niższych instancji [*Landgericht Berlin* oraz *Kammergericht (KG)* w Berlinie] uznały,

²⁶⁶ Zob. w orzecznictwie wyrok BGH z 4 czerwca 1974 r., VI ZR 68/73, NJW 1974, z. 31, s. 1371 z glosą K. Storch, GRUR 1974, nr 12, s. 800–801; w literaturze por. szerzej M. Burmann, J. Jahnke, *Hinterbliebenengeld – viele Fragen und etliche Antworten*, NZV 2017, nr 9, s. 412–413; H. Lange, K. Kuchinke, *Erbrecht. Ein Lehrbuch*, München 2001, s. 105; W. Fikentscher, A. Heinemann, *Schuldrecht. Allgemeiner und Besonderer Teil*, Berlin–Boston 2017, s. 949, nb 1590; L. Kunz, [w:] J. von Staudingers *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 5, Erbrecht. Einleitung zum Erbrecht; §§ 1922–1966 (Erbfolge)*, red. G. Otte, Berlin 2017, § 1922, nb 308 i n., s. 184 i n.; T. Hoeren, [w:] *Bürgerliches Gesetzbuch. Handkommentar*, Baden–Baden 2019, § 1922, nb 8 oraz D. Looschelders, *Schuldrecht. Besonderer Teil*, München 2016, s. 471, nb 1243 (który zauważa: „[...] dem Verstorbenen weder Ausgleich noch Genugtuung für die Verletzung seines Persönlichkeitsrechts verschafft werden kann”). Wątpliwości w tym zakresie zgłasza R. Rixecker, [w:] *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Band 1. Allgemeiner Teil §§ 1–240. AllgPersönlR. ProstG. AGG*, red. C. Schubert, München 2018, Anhang zu § 12: Allgemeines Persönlichkeitsrecht (AllgPersönlR), nb 53.

²⁶⁷ M. Burmann, J. Jahnke, *Hinterbliebenengeld – viele Fragen und etliche Antworten*, NZV 2017, nr 9, s. 413; T. Hoeren, [w:] *Bürgerliches Gesetzbuch. Handkommentar*, Baden–Baden 2019, § 1922, nb 9.

²⁶⁸ Orzeczenie BGH z 1 sierpnia 2017 r., VI ZR 261/16, NJW 2017, z. 41, s. 3004–3006 (określane w literaturze niemieckiej jako „SS-Witwe”) z glosą P. Fölsinga, EWiR 2017, z. 19, s. 595–596. Wyrok został omówiony przez W. Wurmnesta i M. Gömanna, *Germany*, [w:] *European Tort Law 2017*, red. E. Karner, B.C. Steininger, Berlin–Boston 2018, s. 221–222.

²⁶⁹ Wyrok BGH z 29 kwietnia 2014 r., ZR VI 246/12, NJW 2014, z. 39, s. 2871–2874 z aprobowanymi uwagami w glosie G. Mäscha, JuS 2014, nr 11, s. 1037–1039 i C. Schubert, JZ 2014, nr 21, s. 1056–1060 oraz krytycznymi w glosie J. Hagera, JA 2014, nr 8, s. 627–629; por. też dotyczący go artykuł J. Stender-Vorwachs, *Vererblichkeit eines Geldentschädigungsanspruchs wegen Persönlichkeitsrechtsverletzung*, NJW 2014, z. 39, s. 2831–2833. Wyrok został omówiony przez J. Fedtke, *Germany*, [w:] *European Tort Law 2014*, red. E. Karner, B.C. Steininger, Berlin–Boston 2015, s. 222–224. Krytycznie odnieśli się również do niego H. Kötz, G. Wagner, *Deliktsrecht*, München 2016, s. 176, nb 428–429. Z tezie wyroku wskazano, że: „Der Anspruch auf Geldentschädigung wegen Persönlichkeitsrechtsverletzung ist grundsätzlich nicht vererblich”.

że roszczenia o odszkodowanie pieniężne (*Geldentschädigung*) oparte na naruszeniu ogólnego prawa do osobowości mają charakter ściśle osobisty, a zatem nie mogą być dziedziczone i dochodzone następnie w toku postępowania wszczętego przez powoda. Pogląd ten podzielił BGH²⁷⁰. Zdaniem BGH za przyjęciem takiego stanowiska przemawia różnica, która w niemieckiej literaturze jest czyniona między wynagrodzeniem szkody niemajątkowej (satisfakcją – *Genugtuung*) a zadośćuczynieniem (rekompensatą – *Schmerzensgeld*), jako odrębnymi środkami przewidzianymi przez regulacje odnoszące się do prawa odszkodowawczego²⁷¹. Takie zróżnicowanie jest formalnie uzasadniane tym, że roszczenie o zadośćuczynienie za naruszenie ogólnego prawa osobistości nie jest oparte na § 253 ust. 2 BGB, ale wynika bezpośrednio z przepisów niemieckiej Konstytucji²⁷². Służy ono więc przede wszystkim zapewnieniu osobistej satysfakcji pokrzywdzonemu co do tego, że w postępowaniu sądowym „przywrócono mu sprawiedliwość”. Nie jest to jednak możliwe wówczas, gdy pokrzywdzony zmarł. Roszczenie o uzyskanie wynagrodzenia takiej szkody niemajątkowej nie może więc przechodzić na spadkobierców zmarłego. Nie jest również objęte sukcesją uniwersalną na podstawie § 1922 ust. 1 BGB. W orzeczeniu tym podkreślono też, że uchylenie § 847 ust. 1 BGB (omówione w pkt IV.2 niniejszego opracowania) nie powinno być postrzegane jako argument za dziedzicznością roszczeń wynikających z naruszenia ogólnego prawa osobistości, przez wzgląd na ich charakter odmienny od „typowego” zadośćuczynienia²⁷³.

Pogląd ten odzwierciedlał stanowisko większości przedstawicieli doktryny niemieckiej, której zdaniem roszczenia pieniężne o naprawienie szkody niemajątkowej służą jedynie ochronie niematerialnych (niepieniężnych) aspektów ogólnego prawa osobistości i mają podobnie jak ono ściśle osobisty charakter²⁷⁴. W doktrynie niemieckiej można było jednak spotkać poglądy odmienne, zgodnie z którymi odmienne traktowanie roszczeń z tytułu zadośćuczynienia za ból i cierpienie od roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej z tytułu naruszenia ogólnego prawa osobistości narusza art. 3 ust. 1 niemieckiej Konstytucji (zasada równości wobec prawa), prowadzi do nieuzasadnionego polepszenia się sytuacji sprawcy szkody na skutek śmierci poszkodowanego przed wypłatą odszkodowania pieniężnego,

²⁷⁰ Rozstrzygnięcie sprawy w ten właśnie sposób ułatwiło sądowi także to, że pozew został doręczony pozwanemu dopiero po śmierci powoda, a więc – mimo formalnego wszczęcia postępowania – nie musiał on formalnie rozstrzygać dziedziczenia takiego roszczenia po chwili powstania stanu zawisłości sprawy (*lis pendens*), co budziło kontrowersje na tle dawnego § 847 ust. 1 zd. 2 BGB. Kwestia ta została zatem formalnie pozostawiona w uzasadnieniu orzeczenia BGH jako otwarta – por. D. Looschelders, *Schuldrecht. Besonderer Teil*, München 2016, s. 471, nb 1243a.

²⁷¹ Wyrok BGH z 29 kwietnia 2014 r., ZR VI 246/12, NJW 2014, s. 39, s. 2871–2874.

²⁷² Por. D. Looschelders, *Schuldrecht. Besonderer Teil*, München 2016, s. 471, nb 1243a.

²⁷³ Wyrok BGH z 29 kwietnia 2014 r., ZR VI 246/12, NJW 2014, s. 39, s. 2871–2874; J. Fedtke, *Germany*, [w:] *European Tort Law 2014*, red. E. Karner, B.C. Steininger, Berlin–Boston 2015, s. 223.

²⁷⁴ Por. U. Koebel, *Das Fortwirken des Persönlichkeitsrechts nach dem Tode*, NJW 1958, z. 25, s. 936–938; J. Fedtke, *Germany*, [w:] *European Tort Law 2014*, red. E. Karner, B.C. Steininger, Berlin–Boston 2015, s. 223–224; M. Burmann, J. Jahnke, *Hinterbliebenengeld – viele Fragen und etliche Antworten*, NZV 2017, nr 9, s. 413; D. Looschelders, *Schuldrecht. Besonderer Teil*, München 2016, s. 471, nb 1243a; T. Hoeren, [w:] *Bürgerliches Gesetzbuch. Handkommentar*, Baden–Baden 2019, art. 1922, nb 9. Krytycznie co do tego rozwiązania odnieśli się H. Kötz, G. Wagner, *Deliktsrecht*, München 2016, s. 176, nb 428–429.

a samo roszczenie o naprawienie szkody niemajątkowej z tytułu naruszenia ogólnego prawa osobistości odrywa się w chwili jego powstania od „niewymiernych” (*ideellen*) elementów tego prawa²⁷⁵. Ten pierwszy argument (odnoszący się do zasady równości wobec prawa) został jednak odrzucony w wyroku BGH z 29 kwietnia 2014 r., ZR VI 246/12, z odwołaniem się do tego, że zróżnicowanie jest obiektywnie uzasadnione różnym charakterem dochodzonych roszczeń.

Kwestia ta może być jednak uznana za sporną, gdyż w wydanym podobnym czasie orzeczeniu LG w Köln z 27 kwietnia 2017 r., 14 O 323/15²⁷⁶, przyjęto rozwiązanie idące *prima facie* w odmiennym kierunku. W sprawie tej pozwany opublikował książkę zawierającą wywiad z byłym kanclerzem RFN Helmutem Kohlem, który – jak się okazało – nigdy nie został przeprowadzony. Wytoczył on w związku z tym przeciwko wydawcy książki powództwo o ochronę jego ogólnego prawa osobistości. Wyrok sądu pierwszej instancji korzystny dla powoda zapadł 27 kwietnia 2017 r. Helmut Kohl zmarł 17 czerwca 2017 r. W apelacji pozwani powoływali się na fakt, że powinno prowadzić to do oddalenia powództwa z powodu niedziedziczności dochodzonego roszczenia.

Sąd drugiej instancji (OLG w Köln) wyrokiem z 29 maja 2018 r., 15 U 64/17²⁷⁷, oddalił roszczenie spadkobierców powoda. Uznał, że choć były kanclerz był uprawniony do uzyskania zadośćuczynienia, to ponieważ wyrok nie stał się prawomocny, prawo to nie przeszło na jego spadkobierców i wygasło w chwili jego śmierci. W wyroku tym wskazano, że roszczenie o zadośćuczynienie za naruszenie ogólnego prawa osobistości nie jest dziedziczne, gdyż jego celem (funkcją) jest zaspokojenie interesów niemajątkowych pokrzywdzonego i stąd od chwili jego śmierci cel ten nie może być zrealizowany. Dotyczy to również sytuacji, gdy spadkodawca umiera w toku postępowania w drugiej instancji. Nie może wpływać na to historyczny wymiar indywidualnego przypadku (*historische Dimension*), wiek poszkodowanego ani znaczące zafałszowanie jego dorobku życiowego. W tym samym czasie ten sam sąd podtrzymał w drugiej instancji zakaz dalszego rozpowszechniania książki, wskazując przede wszystkim na naruszenie postanowień zawartych w pierwotnie zawartej umowie wydawniczej (w tym zobowiązanie do zachowania poufności udostępnionych głównemu pozwanemu informacji, które obowiązywało także pozostałych pozwanych w relacji ze spadkobiercami powoda

²⁷⁵ Por. poglądy przytaczane w wyroku BGH z 29 kwietnia 2014 r., ZR VI 246/12, NJW 2014, z. 39, s. 2871–2874. Zob. też V. Beuthien, *Vereitelt der Tod die Genugtuung? Zur Unvererblichkeit des Anspruchs auf Geldentschädigung für Persönlichkeitsrechtsverletzung*, GRUR 2014, z. 10, s. 958–959.

²⁷⁶ Orzeczenie LG w Köln z 27 kwietnia 2017 r., 14 O 323/15, dostępne na stronie internetowej NRW: http://www.justiz.nrw.de/nrwe/lgs/koeln/lg_koeln/j2017/14_O_323_15_Urteil_20170427.html; dostęp (określany w literaturze niemieckiej jako „Vermächtnis: Die Kohl-Protokolle” od tytułu opublikowanej książki) omówione przez W. Wurmnesta i M. Gömanna, *Germany*, [w:] *European Tort Law 2017*, red. E. Karner, B.C. Steininger, Berlin–Boston 2018, s. 226–227.

²⁷⁷ Orzeczenie OLG w Köln z 29 maja 2018 r., 15 U 64/17, dostępne na stronie internetowej NRW: http://www.justiz.nrw.de/nrwe/olgs/koeln/j2018/15_U_64_17_Urteil_20180529.html – z glosami J. Neunera, FamRZ 2018, z. 16, s. 1273–1274 oraz O. Brexla, GRUR-Prax 2018, z. 20, s. 476 oraz omówione przez J. Kleinschmidta, *Germany*, [w:] *European Tort Law 2018*, red. E. Karner, B.C. Steininger, Berlin–Boston 2019, s. 253.

w takim samym zakresie, jak wcześniej istniało względem samego spadkodawcy)²⁷⁸. Stąd w doktrynie niemieckiej podkreśla się kontrowersyjność tego zagadnienia²⁷⁹. Wskazuje się, że możliwe było przyjęcie wykładni, zgodnie z którą wydane już orzeczenie sądu pierwszej instancji (choć nieprawomocne) powinno być uznane za formę satysfakcji niemajątkowej dla żyjącego jeszcze wówczas powoda i w związku z tym jego roszczenie – ponieważ zaspokoiło jego interesy niemajątkowe jeszcze przed śmiercią – nie powinno z tym momentem wygasać, lecz powinno podlegać przejściu na spadkobierców²⁸⁰.

3. Francja

W doktrynie francuskiej przyjmuje się, że roszczenie o naprawienie szkody niemajątkowej wynikającej z naruszenia praw osobistości poszkodowanego (tzw. *droits de la personnalité*)²⁸¹ innych niż jego życie i zdrowie, jest generalnie dziedziczne (*transmissible*), a więc wchodzi w skład majątku spadkowego²⁸². Z braku istnienia wyraźnej podstawy prawnej ku temu w przepisach Kodeksu Napoleona, pogląd taki generalnie wyrażany jest w orzecznictwie w oparciu o art. 1240 KN²⁸³ (przewidujący tzw. generalną klauzulę deliktową) oraz art. 731 KN (przewidujący przejście na spadkobierców majątku spadkodawcy)²⁸⁴. Wynika to z faktu, że ochrona praw osobistości realizowana jest w prawie francuskim poprzez przepisy prawa deliktów, a w nich przez pojęcie szkody podlegającej kompensacji (*dommage*) rozumie się zarówno szkodę materialną, jak i szkodę niematerialną (określaną w zakresie tego naruszenia jako „szkoda moralna” – *dommage moral*; a w zakresie jej kompensacji jako „odszkodowanie

²⁷⁸ Orzeczenie OLG w Köln z 29 maja 2018 r., 15 U 65/17, dostępne na stronie internetowej NRWE: http://www.justiz.nrw.de/nrwe/olgs/koeln/j2018/15_U_65_17_Urteil_20180529.html

²⁷⁹ V. Beuthien, *Statt Genußnahme für das Opfer Frohlocken des Täters? Zur rechtswidrigen Verwertung der Kohl-Protokolle*, GRUR 2018, z. 10, s. 1021–1025; J. Kleinschmidt, *Germany*, [w:] *European Tort Law 2018*, red. E. Karner, B.C. Steininger, Berlin–Boston 2019, s. 253. Jak zauważają W. Wurmnest, M. Gömann, *Germany*, [w:] *European Tort Law 2017*, red. E. Karner, B.C. Steininger, Berlin–Boston 2018, s. 228, na skutek oddalenia powództwa w sprawie H. Kohla jego spadkobiercy zamiast uzyskać rekordowe zadośćuczynienie, nie uzyskają obecnie niczego, a sprawcy szkody będą zwolnieni z odpowiedzialności („[...] would leave his heirs behind with nothing in hand, as opposed to a record-breaking entitlement during the lifetime of the claimant. The infringers, on the other hand, would get away with the profits made, at least partly at the expense of the victim”).

²⁸⁰ W tym kierunku W. Wurmnest, M. Gömann, *Germany*, [w:] *European Tort Law 2017*, red. E. Karner, B.C. Steininger, Berlin–Boston 2018, s. 228 („Therefore, the granted compensation did indeed provide some satisfaction to the plaintiff within his lifetime”).

²⁸¹ Na określenie „praw osobistości” – pojęcia stosowanego powszechnie w prawie francuskim – w dalszej części opracowania będzie używane również zamiennie pojęcie „dobra osobiste”.

²⁸² Zob. uzasadnienie wyroku *Cour de Cassation* z 31 marca 2016 r., w sprawie nr 15-10748. W doktrynie tak C. Bloch, [w:] *Droit de la responsabilité et des contrats. Régimes d'indemnisation*, red. P. le Tourneau, Paris 2017, s. 574, nr 2125.12.

²⁸³ Przed wejściem w życie 1 października 2016 r. ordonansu nr 2016-131 z dnia 10 lutego 2016 r. regulacja ta była umiejscowiona w art. 1382 KN. W wyniku wejścia w życie ordonansu uległa zmianie numeracja przepisów francuskiego kodeksu cywilnego i dotychczas obowiązujące art. 1382–1386 KN stały się art. 1240–1244 KN. Treść przepisów nie uległa jednak zmianom.

²⁸⁴ Por. uzasadnienie wyroku *Cour de Cassation* z 31 marca 2016 r., w sprawie nr 15-10748.

za szkodę moralną” – *prejudice moral*)²⁸⁵. Często zasądzając poszkodowanemu deliktem „jedno odszkodowanie”, uszczerbków tych się zresztą od siebie nie rozdziela w precyzyjny sposób (choć w orzecznictwie wyróżnia się i kataloguje różne rodzaje uszczerbków niemajątkowych)²⁸⁶.

Podkreślić należy jednak, że kwestia dziedziczności roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej wynikającej z naruszenia dóbr osobistych poszkodowanego innych niż życie i zdrowie ma w prawie francuskim skomplikowany charakter, gdyż samo pojęcie dóbr osobistych („praw osobistości”), ich charakter oraz ich katalog są w prawie francuskim przede wszystkim przedmiotem analizy orzeczniczej i doktrynalnej, którą trudno jest uznać za w pełni przejrzystą. Problemem jest także to, że prawo francuskie nie przewiduje ogólnego prawa osobistości, lecz różnorodne dobra osobiste, których źródłem są zarówno przepisy mające charakter publicznoprawny (w tym normy prawa konstytucyjnego²⁸⁷ mające bezpośrednie przełożenie na stosunki cywilnoprawne), jak i przepisy mające charakter *stricte* prywatnoprawny. Wśród tych ostatnich wyróżnić należy prawo do prywatności (*vie privée* – art. 9 KN)²⁸⁸ czy godność (*la dignité de la personne humaine* – art. 16 KN)²⁸⁹, ale także np. prawo do poszanowania domniemania niewinności (*a droit au respect de la présomption d’innocence* – art. 9-1 KN)²⁹⁰. Wśród praw osobistości wyodrębnia się także te decydujące o pozycji człowieka w społeczeństwie (tzw. *la partie sociale du patrimoine moral*), wśród których wyróżnia się część wewnętrzną, część zewnętrzną i prawo do nazwiska²⁹¹. Pojęcie szkody niemajątkowej kompensowanej na podstawie ogólnej klauzuli deliktowej obejmuje również uszczerbki, które trudno jest zakwalifikować jako dobra osobiste, mimo tego, że mają one charakter interesów niemajątkowych²⁹². Ponadto duża część praw osobistości (np. część, wolność seksualna)

²⁸⁵ Podstawowe znaczenie miał w tym zakresie wyrok połączonych Izb Cour de Cassation z 25 czerwca 1833 r. Co do jego omówienia por. J.S. Borghetti, [w:] *Digest of European Tort Law. Volume 2: Essential Cases on Damage*, red. B. Winiger, H. Koziol, B.A. Koch, R. Zimmermann, Berlin-Boston 2011, s. 521–522. Zob. w prawie francuskim szerzej za wielu C. Bloch, [w:] *Droit de la responsabilité et des contrats. Régimes d’indemnisation*, red. P. le Tourneau, Paris 2017, s. 574, nr 2125.12.

²⁸⁶ Por. C. Bloch, [w:] *Droit de la responsabilité et des contrats. Régimes d’indemnisation*, red. P. le Tourneau, Paris 2017, s. 572 i n., nr 2125.00 i n. Zagadnienie to opisują w prawie polskim szerzej M. Nesterowicz, *Zadośćuczynienie pieniężne ex contractu i przy zbiegu z odpowiedzialnością ex delicto*, „Państwo i Prawo” 2007, nr 1, s. 28 oraz U. Walczak, *Geneza problemu w prawie europejskim i pojęcie szkody niemajątkowej*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2007, nr 1, s. 137–138.

²⁸⁷ Podkreślić należy przy tym, że obejmuje to Deklarację praw człowieka i obywatela z 26 sierpnia 1789 r., która na podstawie wstępu do obecnie obowiązującej Konstytucji Republiki Francuskiej z 1958 r. traktowana jest jako immanentna część francuskiego porządku prawnego.

²⁸⁸ Artykuł ten stanowi w ustępie 1, że każdy ma prawo do poszanowania jego życia prywatnego („*Chacun a droit au respect de sa vie privée*”).

²⁸⁹ Artykuł ten wskazuje, że prawo zapewnia prymat osobie ludzkiej, zabrania jakiegokolwiek naruszenia jej godności oraz gwarantuje poszanowanie dla istoty ludzkiej od początku jego życia („*La loi assure la primauté de la personne, interdit toute atteinte à la dignité de celle-ci et garantit le respect de l’être humain dès le commencement de sa vie*”).

²⁹⁰ Por. szerzej C. Bloch, [w:] *Droit de la responsabilité et des contrats. Régimes d’indemnisation*, red. P. le Tourneau, Paris 2017, s. 614–615, nr 2125.351–2125.352.

²⁹¹ Por. szerzej C. Bloch, [w:] *Droit de la responsabilité et des contrats. Régimes d’indemnisation*, red. P. le Tourneau, Paris 2017, s. 590 i n., nr 2125.190 i n.

²⁹² Przykładowo interesy niemajątkowe objęte prawem kontraktów np. do dostarczenia kosztownego mięsa w związku z uroczystościami religijnymi (por. wyrok Tribunal de commerce de Lyon z 18 września 1936 r.

chroniona jest przez przepisy prawa karnego, a sąd karny rozstrzygając daną sprawę, może przyznać w procesie karnym zadośćuczynienie za naruszenie takiego dobra²⁹³.

Podkreśla się przy tym, że prawa osobistości nie są generalnie dziedziczne²⁹⁴. Dotyczy to zwłaszcza prawa do prywatności, gdyż w doktrynie i orzecznictwie francuskim ugruntowany jest pogląd, który przyjmuje, że takie prawo wygasa wraz ze śmiercią poszkodowanego²⁹⁵. Kwestia ta jest jednak w innych przypadkach przedmiotem rozbieżności w orzecznictwie i doktrynie, np. w odniesieniu do prawa do wizerunku, w którym niekiedy wyróżnia się jego majątkowe aspekty mające podlegać dziedziczeniu²⁹⁶. Sporne jest przykładowo to, czy można przyznać zadośćuczynienie za jego naruszenie po śmierci spadkodawcy²⁹⁷, choć przyjmuje się, że powinno to nastąpić, jeżeli sam wytoczył on z tego tytułu powództwo przed śmiercią²⁹⁸.

4. Austria

W prawie austriackim roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne za krzywdę doznaną wskutek naruszenia innych dóbr osobistych niż życie i zdrowie podlegają dziedziczeniu na tych samych zasadach, które zostały omówione powyżej w pkt IV.4 opracowania²⁹⁹. Wyjątkiem są jedynie roszczenia objęte tzw. *Mediengesetz*³⁰⁰ (a uregulowane głównie w jego rozdziale trzecim), które dotyczą m.in. pomówienia (*Nachrede*), zniesławienia (*Beschimpfung*), celowego wyszydzienia (*Verspottung*), oszczerstwa (*Verleumdung*), ujawnienia informacji intymnych

dostępny na stronie internetowej: <https://law.utexas.edu/transnational/foreign-law-translations/french/case.php?id=1192>).

²⁹³ Por. szerzej S. Galand-Carval, *Non-Pecuniary Loss Under French Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien-New York 2001, s. 103, nb 65. Por. też C. Bloch, [w:] *Droit de la responsabilité et des contrats. Régimes d'indemnisation*, red. P. le Tourneau, Paris 2017, s. 613–614, nr 2125.342.

²⁹⁴ Ch. Bigot, *La protection de l'image des personnes et les droits des héritiers*, Legicom 1999, nr 4, s. 29; D. Guével, *Droit des successions et des libéralités*, Paris 2009, s. 58, nb 116 („Mais le principe est que le droit au respect de la vie privée n'appartient qu'aux vivants et n'est pas transmissible”). Zob. też wyrok Cour de Cassation z 8 lipca 2004 r., w sprawie nr 03-13260 oraz wyrok Cour de Cassation z 15 lutego 2005 r., w sprawie nr 03-18302. Poglądy literatury francuskiej w tym zakresie wskazuje G. Brüggemeier, [w:] *Personality Rights in European Tort Law*, red. G. Brüggemeier, A. Colombi Ciacchi, P. O'Callaghan, Cambridge 2010, s. 14.

²⁹⁵ Zob. wyrok Cour de Cassation z 14 grudnia 1999 r., w sprawie nr 97-15756 opublikowany „Recueil Dalloz” 2000, s. 372 z notą B. Beignier tamże („[...] le droit d'agir pour le respect de la vie privée s'éteint au décès de la personne concernée, seule titulaire de ce droit ; que le moyen ne peut donc être accueilli en aucune de ses branches”).

²⁹⁶ Por. G. Loiseau, *L'autonomie du droit à l'image*, Legicom 1999, nr 4, s. 75; G. Brüggemeier, [w:] *Personality Rights in European Tort Law*, red. G. Brüggemeier, A. Colombi Ciacchi, P. O'Callaghan, Cambridge 2010, s. 17.

²⁹⁷ Zob. wyrok Cour de Cassation z 15 lutego 2005 r., w sprawie nr 03-18302. W doktrynie por. szerzej Ch. Bigot, *La protection de l'image des personnes et les droits des héritiers*, Legicom 1999, nr 4, s. 29–32.

²⁹⁸ Por. kazus, który rozważa A. Lucas-Schlötter, [w:] *Personality Rights in European Tort Law*, red. G. Brüggemeier, A. Colombi Ciacchi, P. O'Callaghan, Cambridge 2010, s. 389–390 oraz podane tam orzecznictwo francuskie. Por. też Ch. Bigot, *La protection de l'image des personnes et les droits des héritiers*, Legicom 1999, nr 4, s. 30.

²⁹⁹ Por. R. Welsch, B. Zöchling-Jud, *Grundriss des bürgerlichen Rechts, Band II, Schuldrecht-Allgemeiner Teil, Schuldrecht-Besonderer Teil, Erbrecht*, Wien 2015, s. 511, nb 1852. Zob. też wyrok OGH z 28 lipca 1998 r., 1 Ob 194/98f.

³⁰⁰ Ustawa z 12 czerwca 1981 r. o prasie i innych publicystycznych środkach masowego przekazu (*Gesetz über die Presse und andere publizistische Medien*, określana jako *Mediengesetz – MedienG*), BGBl. z 1981 r., nr 314.

ze sfery życia prywatnego (*höchstpersönlichen Lebensbereiches*) lub ujawnienia tożsamości danej osoby, w sytuacji gdy jest to prawem zakazane. Roszczenia te traktuje się jako roszczenia ściśle osobiste, gdyż wzorowane są one na prawie karnym i mają częściowo charakter penalny³⁰¹.

5. Szwajcaria

W prawie szwajcarskim podstawą dochodzenia roszczenia o zadośćuczynienie (*der Genugtuungsanspruch*) za naruszenie innych dóbr osobistych niż życie i zdrowie jest art. 49 OR³⁰². Do przyznania zadośćuczynienia za naruszenie takich innych dóbr osobistych niż życie i zdrowie znajdują zastosowanie te same zasady jak powyżej opisane w pkt IV.5 opracowania³⁰³. Jeżeli więc tylko spadkodawca w jakikolwiek sposób zgłosił chęć dochodzenia swojego roszczenia przed śmiercią, przechodzi ono na jego spadkobierców.

6. Holandia

Zgodnie z art. 6:106 ust. 2 w zw. z art. 6:106 ust. 1 lit. (a), (b) oraz (c) BW roszczenie o naprawienie szkody niemajątkowej wynikającej z naruszenia innych niż integralność fizyczna dóbr osobistych zmarłego może być przeniesione na inne podmioty, jeżeli zostało **umownie uznane** lub jeżeli **pokrzywdzony wytoczył o nie powództwo**³⁰⁴.

Przejęcie roszczenia o zadośćuczynienie obejmuje przy tym szkody niemajątkowe wynikające z naruszenia dóbr osobistych wskazanych w ust. 1 art. 6:106 BW³⁰⁵, a więc czci lub

³⁰¹ C. Werkusch, [w:] *ABGB-ON. Kommentar*, red. A. Kletečka, M. Schauer, Wien 2010, § 531, nb 6, s. 1057. Por. też uzasadnienie wyroku OGH z 28 lipca 1998 r., 1 Ob 194/98f.

³⁰² Przepis ten w oryginale niemieckim brzmi: „(1) Wer in seiner Persönlichkeit widerrechtlich verletzt wird, hat Anspruch auf Leistung einer Geldsumme als Genugtuung, sofern die Schwere der Verletzung es rechtfertigt und diese nicht anders wiedergutmacht worden ist. (2) Anstatt oder neben dieser Leistung kann der Richter auch auf eine andere Art der Genugtuung erkennen”. W oryginale francuskim: „(1) Celui qui subit une atteinte illicite à sa personnalité a droit à une somme d’argent à titre de réparation morale, pour autant que la gravité de l’atteinte le justifie et que l’auteur ne lui ait pas donné satisfaction autrement. (2) Le juge peut substituer ou ajouter à l’allocation de cette indemnité un autre mode de réparation”. W oryginale włoskim: „(1) Chi è illecitamente leso nella sua personalità può chiedere, quando la gravità dell’offesa lo giustifica e questa non sia stata riparata in altro modo, il pagamento di una somma a titolo di riparazione morale. (2) Il giudice può anche sostituire o aggiungere a questa indennità un altro modo di riparazione”.

³⁰³ F. Werro, *La responsabilité civile*, Bern 2011, s. 414, nb 1485; R. Brehm, *Berner Kommentar. Das Obligationenrecht. Band VI, 1. Abteilung. Allgemeine Bestimmungen. 3 Teilband, 1. Unterteilband. Die Entstehung durch unerlaubte Handlungen. Artikel 41–61 OR*, Bern 2013, art. 49, nb 87, s. 615.

³⁰⁴ Wskazane rozwiązanie ustawowe wzorowane jest w opisywanym zakresie na pierwotnym brzmieniu § 847 ust. 1 zd. 2 BGB. Jest to o tyle interesujące, gdyż w chwili wejścia w życie regulacji holenderskiego kodeksu cywilnego, będący jej pierwowzorem przepis § 847 ust. 1 zd. 2 BGB został już przez ustawodawcę niemieckiego uchylony.

³⁰⁵ Zgodnie z tym przepisem: „1. The injured person has a right of compensation for damage that does not consist of material loss, assessed in conformity with the standards of reasonableness and fairness: (a) if the

dobrej reputacji (*honour or reputation*) albo też wynikające z naruszenia dobrego imienia osoby zmarłej (w sytuacji, w której miałyby ona własne roszczenia z tytułu takiego zdarzenia za swojego życia)³⁰⁶. Odnosi się to również do szkód wyrządzonych umyślnie – na co wskazuje art. 6:106 ust. 1 lit. (a) BW.

7. Grecja

Prawo greckie dopuszcza dziedziczenie roszczenia o zadośćuczynienie za naruszenie innych dóbr osobistych niż życie i zdrowie pod warunkiem wytoczenia przez pokrzywdzonego powództwa o nie przed swoją śmiercią lub w wypadku uznania go w umowie przed tą chwilą przez sprawcę szkody (§ 933 greckiego kodeksu cywilnego)³⁰⁷. Tak jak zostało to wskazywane w pkt IV.7 opracowania, przepis ten jednakowo dotyczy wszystkich roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej opartych o przepisy reżimu deliktowego.

8. Słowenia

W prawie słoweńskim do roszczeń zmierzających do naprawienia szkód o charakterze niemajątkowym wynikających z faktu naruszenia innych dóbr osobistych lub interesów prawnie chronionych pokrzywdzonego niż jego życie i zdrowie znajduje również zastosowanie art. 176 ust. 2 w zw. z art. 176 ust. 1 kodeksu zobowiązań Słowenii z 2001 r. Kwota należnego zadośćuczynienia może więc przejść na spadkobierców, jeżeli została ustalona w pisemnym porozumieniu stron lub w prawomocnym orzeczeniu sądu.

Pogląd ten znajduje również uzasadnienie w orzecznictwie. W stanie faktycznym wyroku słoweńskiego Sądu Najwyższego z 19 marca 2012 r., II Ips 634/2008³⁰⁸, powód zmarł w toku procesu apelacyjnego w drugiej instancji po tym, gdy sąd pierwszej instancji przyznał mu zadośćuczynienie za naruszenie jego czci. Sąd drugiej instancji podtrzymał wyrok sądu pierwszej instancji, uznając, że wystarczające dla przyznania zadośćuczynienia w takim

liable person had the intention to inflict such damage; (b) if the injured person sustained physical injuries or if his honour or reputation is injured or if he is harmed otherwise in person; (c) if the damage consists of harming the memory of a deceased and is inflicted to the not legally separated spouse, the registered partner or a blood relative up until the second degree of the deceased, provided that the memory of the deceased is harmed in such a way that the deceased himself, if he would still be alive, could have claimed damages for injuring his honour or reputation.” (za stroną internetową: <http://www.dutchcivillaw.com/legislation/dcctitle6611bb.htm>).

³⁰⁶ W tym ostatnim przypadku o zadośćuczynienie mogą występować małżonek, zarejestrowany partner lub najbliżsi krewni do drugiego stopnia.

³⁰⁷ Por. K.D. Kerameus, *Non-Pecuniary Loss Under Greek Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien–New York 2001, s. 131, nb 10–11.

³⁰⁸ Wyrok słoweńskiego Sądu Najwyższego z 19 marca 2012 r., II Ips 634/2008 omówiony przez B. Novak, *Slovenia*, [w:] *European Tort Law 2012*, red. K. Oliphant, B.C. Steininger, Berlin–Boston 2013, s. 619–621.

przypadku jest to, iż spadkodawca żył w chwili wydawania wyroku przez sąd pierwszej instancji. Sąd Najwyższy Słowenii zmienił zaskarżony wyrok oraz uznał, że roszczenie o zadośćuczynienie ma charakter osobisty i niedziedziczny. Od decyzji ustawodawcy zależy więc to, kiedy prawo to traci swój osobisty charakter i podlega dziedziczeniu. Nie przechodzi więc ono w prawie słoweńskim na spadkobierców nawet w sytuacji, gdy zostało przyznane orzeczeniem sądu pierwszej instancji, które się jednak nie uprawomocniło na skutek wniesienia apelacji. Śmierć spadkodawcy podczas trwania procesu w drugiej instancji wpływa więc na dalsze istnienie takiego roszczenia. Prawo to wygasa przy tym również wówczas, gdy następcy prawni zmarłego mogą wstąpić do toczącego się już procesu. Zdaniem Sądu Najwyższego Słowenii następstwo procesowe jest bowiem konsekwencją następstwa materialnoprawnego, a w opisywanym przypadku w prawie materialnym prawo do zadośćuczynienia wygasa przez śmierć spadkodawcy.

Tak jak wskazano powyżej w pkt IV.8 opracowania, rozwiązanie przyjęte w art. 176 ust. 2 w zw. z art. 176 ust. 1 kodeksu zobowiązań Słowenii z 2001 r. jest krytykowane w literaturze.

9. Anglia i Walia

Tak jak wskazano w pkt IV.9 opracowania, art. 1 ust. 1 *Law Reform (Miscellaneous Provisions) Act 1934* wskazuje, że wszelkie roszczenia odszkodowawcze, które mógłby podnieść poszkodowany względem osób trzecich, wchodzi do spadku po nim. W skład spadku mogą więc wchodzić roszczenia o zadośćuczynienie uregulowane w takich aktach prawnych jak np. *Sex Discrimination Act 1975* czy *Disability Discrimination Act 1995*³⁰⁹. Niemniej jednak przepis ten wyłącza z tego zakresu w sposób wyraźny roszczenia związane z naruszeniem czci (zniesławieniem – *defamation*)³¹⁰. Roszczenia z tego tytułu nie podlegają więc dziedziczeniu³¹¹. Jako uzasadnienie tego rozwiązania wskazuje się na fakt, że delikt *defamation* chronić ma przede wszystkim interes niemajątkowy poszkodowanego w postaci jego czci i reputacji³¹². Jest to więc inny interes niż ten, który przysługiwałby spadkobiercom poszkodowanego.

³⁰⁹ Wyraźnie wskazano to w wyroku Izby Lordów z 23 marca 2000 r. *Harris v. Lewisham and Guy's Mental Health Trust* [2000] All E.R., vol. 3, s. 769 i n. (dostępny na stronie internetowej <http://www.bailii.org/ew/cases/EWCA/Civ/2000/87.html>). W doktrynie por. R. Deakin, A. Johnson, B. Markesinis, *Tort Law*, Oxford 2013, s. 854.

³¹⁰ W oryginale: „[...] this subsection shall not apply to causes of action for defamation”.

³¹¹ Co do uzasadnienia tego rozwiązania zob. M. Lunney, K. Oliphant, *Tort Law. Text and Materials*, Oxford 2008, s. 914.

³¹² R. Deakin, A. Johnson, B. Markesinis, *Tort Law*, Oxford 2013, s. 854: „The disappearance of the cause of action with the death of the defamed person is understandable once it is accepted that the tort action in defamation primarily protects a non-pecuniary interest (the defamed person's reputation)”.

10. Irlandia

Tak jak to było wspomniane, generalną regułą przewidzianą w prawie irlandzkim jest to, że po śmierci poszkodowanego wszystkie przysługujące mu roszczenia (z wyjątkiem roszczeń ustawowo wyłączonych) wchodzi w skład jego majątku (art. 7 ust. 1 *Civil Liability Act 1961*). Jednakże zgodnie z art. 7 w zw. z art. 6 lit. (a) irlandzkiego *Civil Liability Act 1961* wyłączone z dziedziczenia są tzw. *excepted cause of actions*, które obejmują roszczenia o zadośćuczynienie m.in. z tytułu naruszenia przyrzeczenia zawarcia małżeństwa, zniesławienia (*defamation*), uwiedzenia lub nakłonienia jednego z małżonków do odejścia lub pozostania z dala od drugiego lub do prowadzenia rozmowy o charakterze przestępczym. Roszczenia takie wygasają w chwili śmierci spadkodawcy.

11. Szkocja

Prawo szkockie w art. 2 ust. 1 lit. (b) *Damages (Scotland) Act 2011* (zatytułowanym: „*Transmission of deceased's rights to executor*”)³¹³ przewiduje w sposób wyraźny dziedziczenie innych roszczeń o zadośćuczynienie (określanych jako *solatium*). Ograniczone są one do roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej wynikającej z naruszenia czci i dobrego imienia (*name or reputation*), a także wolności seksualnej w wypadku wystąpienia molestowania seksualnego (po spełnieniu przesłanek określonych w odrębnej ustawie³¹⁴).

Jednocześnie w odniesieniu do naprawienia krzywdy wynikającej z tytułu naruszenia czci i dobrego imienia art. 2 ust. 3 *Damages (Scotland) Act 2011* przewiduje, że roszczenie o zadośćuczynienie może wejść w skład majątku spadkowego tylko wtedy, gdy odpowiednie powództwo zostało wniesione przez poszkodowanego przed jego śmiercią, a postępowanie sądowe nie zostało przed tym momentem zakończone³¹⁵.

³¹³ Przepis ten stanowi: „There are transmissible to a deceased person's executor (‘E’) the like rights to damages, including a right to damages for non-patrimonial loss, in respect of injuries suffered by the deceased (‘A’) and vested in A immediately before A's death, being [...] (b) injuries which, though not personal injuries, are (i) injuries to name or reputation, or (ii) injuries resulting from harassment actionable under section 8 of the Protection from Harassment Act 1997”.

³¹⁴ Ustawą tą jest Protection from Harassment Act 1997.

³¹⁵ W oryginale: „In so far as a right to damages vested in A comprises a right to damages for non-patrimonial loss in respect of such injuries as are mentioned in sub-paragraph (i) of subsection (1) (b), that right is transmissible to E only if an action to enforce the right is brought by A and is not concluded before A's death”. Zgodnie z art. 2 ust. 4 w zw. z art. 2 ust. 3 *Damages (Scotland) Act 2011* postępowanie nie jest uznawane za zakończone, jeżeli w danej sprawie możliwe jest wniesienie środka odwoławczego lub jeżeli wniesiony środek odwoławczy nie został rozstrzygnięty; w oryginale: „For the purposes of subsection (3) an action is not to be taken to be concluded – (a) while an appeal is competent, or (b) before any appeal taken is disposed of”. W doktrynie szkockiej por. F. McManus, E. Russell, J. Bisacre, *Delict: A Comprehensive Guide to the Law in Scotland*, Dundee 2011, s. 415.

Określając rozmiar szkody niemajątkowej, do której naprawienia zobowiązany będzie sprawca szkody, sąd musi wziąć pod uwagę jedynie czas kończący się w chwili śmierci poszkodowanego [por. art. 2 ust. 2 *Damages (Scotland) Act 2011*³¹⁶].

12. Podsumowanie

W odniesieniu do roszczeń zmierzających do naprawienia szkód o charakterze niemajątkowym wynikających u pokrzywdzonego z naruszenia innych dóbr osobistych niż uszkodzenie ciała lub wywołanie rozstroju zdrowia w perspektywie porównawczej można zasadniczo wyróżnić trzy systemy.

Pierwszy **dopuszcza dziedziczenie** roszczenia o zadośćuczynienie, jeżeli tylko powstało ono za życia uprawnionego, **niezależnie od spełnienia się jakichkolwiek dalszych dodatkowych przesłanek** (prawo francuskie, austriackie, angielskie – w zakresie innych roszczeń niż objętych deliktem zniesławienia, prawo szkockie – w zakresie roszczeń z tytułu naruszenia wolności seksualnej). Do przejścia roszczenia na spadkobierców nie trzeba więc podejmować żadnych dodatkowych czynności. Przepisy przewidujące wyraźnie każdorazowe dziedziczenie roszczenia o zadośćuczynienie są jednak nieliczne i zazwyczaj ograniczone jedynie do pewnej kategorii dóbr osobistych (tak przewiduje np. prawo angielskie czy prawo szkockie). Pogląd o dziedziczności tego typu roszczeń i uznaniu ich za składnik majątku spadkowego wynika z orzecznictwa (np. w prawie francuskim oraz austriackim).

Druga koncepcja **uzależnia dziedziczenie roszczeń o zadośćuczynienie od zaistnienia określonych przesłanek**. Przede wszystkim jest to **wytoczenie o nie przez pokrzywdzonego przed swoją śmiercią powództwa** (tak stanowi np. prawo polskie, holenderskie, greckie czy prawo szkockie w zakresie roszczeń z tytułu naruszenia czci i dobrego imienia) lub **uznanie ich w umowie** (tak stanowi np. prawo polskie, holenderskie oraz greckie).

Te dwie główne przesłanki przejścia roszczenia o zadośćuczynienie na spadkobierców są zarówno łagodzone, np. wystarcza, że spadkodawca w jakikolwiek sposób wyraził wolę dochodzenia roszczenia przed swoją śmiercią (prawo szwajcarskie), jak i **ograniczone**, np. zadośćuczynienie musi być przyznane prawomocnym orzeczeniem, a więc nie wystarcza samo wytoczenie o nie powództwa (prawo słoweńskie).

Przesłanki wpływające na dziedziczenie roszczenia o zadośćuczynienie określone są wprost w przepisach odpowiednich ustaw i kodeksów. Wyjątkiem jest tu prawo szwajcarskie, gdzie ograniczenia takie wynikają z orzecznictwa.

Trzecia koncepcja **odrzuca dziedziczenie** roszczeń o zadośćuczynienie z tytułu naruszenia dóbr osobistych innych niż życie i zdrowie (prawo niemieckie, prawo angielskie, w zakresie

³¹⁶ Por. również pkt IV.11 opracowania.

roszczeń objętych deliktem zniesławienia). Na dziedziczność takiego roszczenia nie wpływa nawet wytoczenie o nie powództwa za życia pokrzywdzonego.

W podsumowaniu należy zauważyć jednak również to, że analiza tej kategorii roszczeń jest o tyle utrudniona, gdyż poszczególne systemy prawne różnią się znacznie co do tego, jakie wartości niemajątkowe w danym systemie prawnym podlegają ochronie, a ich naruszenie umożliwia przyznanie zadośćuczynienia. Różnorodnie ujmują też przedmiot ochrony (jedno ogólne dobro osobiste; wiele szczególnych dóbr osobistych, chronionych w identyczny sposób; wiele szczególnych dóbr osobistych i interesów niemajątkowych, chronionych w różny sposób). Na dziedziczność takich roszczeń wpływa również charakter prawa podlegającego w danej sytuacji ochronie, gdyż ustawodawca naruszenie różnych dóbr może traktować – w zakresie ich dziedziczności – w różny sposób (np. w prawie angielskim czy szkockim; sytuacja w tym zakresie jest niejasna w prawie francuskim). Ponadto w niektórych systemach prawnych ochrona dóbr osobistych osoby zmarłej, innych niż jej życie i zdrowie, odbywa się za pomocą konstrukcji ochrony dobrego imienia osoby zmarłej, do czego uprawniony może być bądź sam spadkodawca (w drodze fikcji „dalszego istnienia” jego prawa osobistości) lub osoby mu najbliższe³¹⁷.

³¹⁷ Por. T. Vansweevelt, L. Bubalo, *Post-Mortal Protection of the Right to Reputation – A Comparative View*, „Journal of European Tort Law” 2019, nr 1, s. 18 i n. Szersze omawianie tego zagadnienia przekracza ramy opracowania.

VI. Roszczenia o naprawienie szkody niemajątkowej wynikającej ze śmierci osoby bliskiej pokrzywdzonemu lub ciężkiego uszkodzenia jej ciała

1. Perspektywa polska

Roszczenia o naprawienie krzywdy osób bliskich zmarłemu regulował w kodeksie zobowiązań art. 166. Stanowił on, że: „W razie śmierci poszkodowanego wskutek uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, sąd może przyznać najbliższym członkom rodziny zmarłego lub instytucji, przez nich wskazanej, stosowną sumę pieniężną, jako zadośćuczynienie za doznaną przez nich krzywdę moralną”. Na tle tego przepisu przyjmowano, że roszczenia o zadośćuczynienie przysługujące osobom bliskim zmarłego nie podlegają dziedziczeniu³¹⁸. W judykaturze wskazano bowiem, że prawo takie miało charakter ściśle osobisty, a zastosowania do niego nie miał – w braku właściwego odesłania – art. 165 § 3 k.z. Pogląd ten był również podzielany w doktrynie³¹⁹.

Obecnie zagadnienie to reguluje wprowadzony w 2008 r. art. 446 § 4 k.c. Zgodnie z nim, jeżeli wskutek uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia nastąpiła śmierć poszkodowanego, sąd może przyznać najbliższym członkom rodziny zmarłego odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę³²⁰.

Prima facie uzasadniony wydaje się pogląd, że roszczenie z art. 446 § 4 k.c., mimo że ma charakter majątkowy, jest ściśle związane z osobą uprawnionego i stąd nie podlega

³¹⁸ Tak orzeczenie SN z 31 maja 1938 r., C II 3142/37, Zbiór Orzecznictwa SN 1939, z. 2, poz. 100; orzeczenie SN z 10 listopada 1948 r., C. 768/48, „Przegląd Notarialny” 1949, nr 5–6, s. 485; wyrok SN z 15 marca 1962 r., 2 CR 685/61, OSP 1962, nr 12, poz. 328; orzeczenie SN z 13–17 lipca 1964 r., I CR 370/63, OSPiKA 1965, nr 9, poz. 198, z notką W.Ś. i wyrok SN z 14 lutego 1968 r., I PR 441/67, OSNCP 1968, nr 11, poz. 192.

³¹⁹ Zob. np. J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe*, Warszawa 1959, wskazujący, że prawo najbliższych członków rodziny zmarłego do żądania zadośćuczynienia „jest ich własnym prawem, powstałym w ich własnej sferze prawnej, które zmarłemu nigdy nie służyło”. Zob. też omówienie orzecznictwa dokonane przez A. Szpunara, *Przejście roszczenia z art. 446 § 3 k.c. na spadkobierców uprawnionego*, NP 1972, nr 1, s. 16–17.

³²⁰ Poza zakresem niniejszych rozważań pozostawiać będą kwestie związane z dziedziczeniem roszczenia z art. 446 § 3 k.c., zgodnie z którym: „Sąd może ponadto przyznać najbliższym członkom rodziny zmarłego stosowne odszkodowanie, jeżeli wskutek jego śmierci nastąpiło znaczne pogorszenie ich sytuacji życiowej”. Roszczenie to ma bowiem na celu kompensację uszczerbków mających przede wszystkim charakter majątkowy. Zob. szerzej w tym zakresie W. Borysiak, *Dziedziczenie. Konstrukcja prawna i ochrona*, Warszawa 2013, s. 190–191; W. Borysiak, [w:] *Komentarze Prawa Prywatnego. Tom IVA. Kodeks cywilny. Komentarz. Spadki*, red. K. Osajda, Warszawa 2019, art. 922, nt 401–403, s. 89–90 oraz wskazane tam orzecznictwo i poglądy literatury idące w odmiennym kierunku.

dziedziczeniu. W braku odesłania w art. 446 § 4 do art. 445 § 3 k.c. określone w tym drugim przepisie przesłanki mogące uzasadniać dziedziczenie tego roszczenia nie znajdują zastosowania do roszczenia o zadośćuczynienie z art. 446 § 4 k.c. nawet przez analogię³²¹. Przemawia za tym także porównanie wskazanego przepisu z art. 448 k.c. Do art. 446 § 4 k.c. nie może więc także konsekwentnie znaleźć zastosowania art. 448 zd. 2 k.c.³²²

Odmienne przyjęto jednak w uchwale SN z 12 grudnia 2013 r., III CZP 74/13³²³. Sąd Najwyższy przyjął w niej, że w sprawie o zadośćuczynienie pieniężne za krzywdę doznaną wskutek śmierci najbliższego członka rodziny (art. 446 § 4 k.c.) ma zastosowanie art. 445 § 3 k.c. W glosach do wskazanego orzeczenia pogląd ten został zarówno zaaprobowany³²⁴, jak i poddany przekonującej krytyce³²⁵.

Pogląd wyrażony we wskazanej uchwale przyjęto także w kolejnych orzeczeniach³²⁶. W doktrynie kwestia ta jest przedmiotem kontrowersji. Można spotkać głosy aprobujące uchwałę i przyjętą w niej argumentację³²⁷. Wskazuje się, że choć art. 446 § 4 k.c. w odróżnieniu od art. 448 k.c. nie odsyła do art. 445 § 3 k.c., należy jednak „stanąć na stanowisku, że wierzytelność o zadośćuczynienie z art. 446 § 4 k.c. przechodzi na spadkobierców według reguł przewidzianych w art. 445 § 3, gdyż nie ma jakichkolwiek podstaw, aby w omawianym wypadku faworyzować osobę odpowiedzialną za szkodę w razie śmierci uprawnionego do

³²¹ Co ciekawe jeszcze na tle problematyki dziedziczności roszczenia z art. 446 § 3 k.c. w doktrynie rozważano możliwość zastosowania do niego analogii lub wykładni *a minori ad maius* art. 445 § 3 k.c. Jak wskazywał J. Gwiazdomorski, *Dziedziczność roszczenia z art. 446 § 3 k.c.*, NP 1972, nr 6, s. 872: „Próba ta [...] nie ma jednak wystarczającej podstawy ustawowej. Zresztą także i ze względu na naturę roszczeń z art. 446 § 3 k.c. nawet ograniczona ich dziedziczność – przy ich typowym ukształtowaniu – nie dałaby się uzasadnić. Uznanie roszczeń tych za dziedziczne prowadziłoby bowiem do tego, że spadkobierca otrzymywałby naprawienie szkody, której ani on sam, ani spadkodawca nie poniósł [...]”.

³²² Zob. szerzej B. Lackoroński, *Zadośćuczynienie pieniężne za krzywdy wynikłe ze śmierci najbliższego członka rodziny na podstawie art. 446 § 4 k.c. (cz. 2)*, „Palestra” 2009, nr 9–10, s. 46; W. Borysiak, *Dziedziczenie. Konstrukcja prawna i ochrona*, Warszawa 2013, s. 191–192; M. Wałachowska, *Glosa do uchwały SN z 12 grudnia 2013 r., III CZP 74/13*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2014, nr 2, s. 168–169; W. Borysiak, [w:] *Komentarze Prawa Prywatnego. Tom IVA. Kodeks cywilny. Komentarz. Spadki*, red. K. Osajda, Warszawa 2019, art. 922, nt 404, s. 90.

³²³ OSNC 2014, nr 9, poz. 88.

³²⁴ Pogląd ten zaaprobowali A. Krawczyk, w glosie opublikowanej: „Palestra” 2014, nr 11–12, s. 101–108 oraz M. Stanik, *Przegląd orzecznictwa – prawo prywatne*, „Forum Prawnicze” 2014, nr 1, s. 99.

³²⁵ Co do uwag krytycznych por. glosy M. Wałachowskiej, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2014, nr 2, s. 165–174; A. Falkiewicz, „Palestra” 2014, nr 10, s. 64–67; M. Nesterowicz, OSP 2015, nr 2, poz. 15, s. 217–221 oraz B. Lackorońskiego, OSP 2015, nr 2, poz. 15, s. 221–226.

³²⁶ Por. postanowienie SN z 26 lutego 2014 r., V CZ 20/14, LEX nr 1444630; wyrok SA w Katowicach z 13 grudnia 2013 r., V ACa 556/13, LEX nr 1409134 oraz wyrok SA w Białymstoku z 16 maja 2014 r., I ACa 93/14, LEX nr 1466737.

³²⁷ W doktrynie tak też nietrafnie G. Wolak, *Zadośćuczynienie pieniężne za krzywdę doznaną wskutek śmierci najbliższego członka rodziny (art. 446 § 4 k.c.) a art. 445 § 3 k.c.*, „Prawo Asekuracyjne” 2014, nr 1, s. 25–32; P. Księżak, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2017, nb 70, s. 71–72; A. Cisek, W. Dubis, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2017, art. 445, nb 16, s. 944 oraz art. 446, nb 8, s. 949; R. Strugała, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2019, art. 446, nb 14; M. Zelek, [w:] *Kodeks cywilny. Tom III. Komentarz. Art. 627–1088*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, art. 922, nb 17; K. Mularski, [w:] *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, art. 445, nb 26, s. 875; G. Karaszewski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. J. Ciszewski, P. Nazaruk, Warszawa 2019, art. 446, nb 12, s. 803.

zadośćuczynienia”³²⁸. Pogląd ten może być jednak rozważany jedynie jako postulat co do ewentualnych przyszłych zmian w prawie polskim.

Wyrażono też pogląd, że za dziedziczeniem roszczenia o zadośćuczynienie przemawia użycie w art. 445 § 3 k.c. pojęcia zadośćuczynienia, co ma zakładać, że dziedziczone są wszelkie powstające na rzecz pokrzywdzonego roszczenia o zadośćuczynienie, w tym te mające podstawę w art. 446 § 4 k.c. albo przepisach pozakodeksowych³²⁹. Wyrażający to stanowisko K. Mularski rozważa też inny wariant interpretacyjny, zgodnie z którym art. 445 § 3 k.c. miałby być przepisem ograniczającym możliwość dziedziczenia roszczeń, które wobec jego braku przechodziłyby na spadkobierców na zasadach ogólnych i stąd „dyrektywa *exceptiones non sunt extendendae* kazałaby przyjąć dziedziczenie roszczeń o zadośćuczynienie wynikających z innych podstaw prawnych właśnie na ogólnych zasadach”³³⁰. Pogląd taki należy jednak odrzucić, gdyż (jak wskazano w pkt IV.1) wychodzi on z błędnego założenia, że art. 445 § 3 k.c. ogranicza dziedziczność roszczeń w innym przypadku podlegających w pełni dziedziczeniu, a nie jest regulacją rozszerzającą dziedziczność praw w innym przypadku niedziedzicznych.

Stąd też większość doktryny trafnie podważa pogląd przyjęty w uchwale SN z 12 grudnia 2013 r., III CZP 74/13³³¹. Jest tak nawet mimo tego, że brak odesłania w art. 446 § 4 k.c. do art. 445 § 3 k.c. uważa się za przeoczenie ustawodawcy, wymagające *de lege ferenda* korekty ustawowej³³².

Na wysokość zadośćuczynienia zasądzanego najbliższym członkom rodziny na podstawie art. 446 § 4 k.c. nie wpływa *per se* sam fakt przejścia na nich w drodze dziedziczenia po spadkodawcy zadośćuczynienia, które ten miałby otrzymać na podstawie art. 445 § 1 k.c. (por. też uwagi w pkt IV.1). W doktrynie postuluje się jednak, aby *de lege ferenda* przejście na spadkobierców zmarłego poszkodowanego zadośćuczynienia z art. 445 § 3 k.c. eliminowało

³²⁸ G. Karaszewski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. J. Ciszewski, P. Nazaruk, Warszawa 2019, art. 446, nb 12, s. 803.

³²⁹ K. Mularski, [w:] *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, art. 445, nb 26, s. 875.

³³⁰ K. Mularski, [w:] *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, art. 445, nb 26, s. 875–876.

³³¹ Tak M. Wałachowska, *Wynagrodzenie szkód deliktowych doznanych przez pośrednio poszkodowanych na skutek śmierci albo uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia osoby bliskiej*, Warszawa 2014, s. 289–296; M. Wałachowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III, Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2018, art. 446, nb 126–127, s. 703–704; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2018, s. 290, nb 668; M. Kaliński, [w:] A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska-Bocian, *Zobowiązania. Część ogólna*, Warszawa 2019, s. 258, nb 421; J. Kuźmicka-Sulikowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2017, art. 922, nb 45, s. 1732. Zob. też B. Lackoroński, *Glosa do uchwały SN z 12 grudnia 2013 r., III CZP 74/13*, OSP 2015, nr 2, poz. 15, s. 221–222 i tam wskazaną literaturę. A. Śmieja, [w:] *System Prawa Prywatnego. Tom 6. Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2018, s. 798, nb 967, wskazuje nawet, że: „Nie powinno [...] ulegać wątpliwości, że nie przechodzi na spadkobierców przysługujące najbliższym członkom rodziny poszkodowanego, który zmarł, roszczenie o zadośćuczynienie z art. 446 § 4 k.c. Roszczenie takie z natury swej jest ściśle związane z osobą tego, kto doznał szkody niemajątkowej, i stąd – co do zasady – nie powinno wchodzić w skład spadku (por. art. 922 § 2 KC). Aby stało się inaczej, musi zatem istnieć przepis szczególny, który wprowadza od tej zasady wyjątek”.

³³² M. Wałachowska, *Glosa do uchwały SN z 12 grudnia 2013 r., III CZP 74/13*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2014, nr 2, s. 169 i 171–172.

możliwość dochodzenia przez takich spadkobierców (będących zarazem osobami bliskimi spadkodawcy) zadośćuczynienia na podstawie art. 446 § 4 k.c. albo przynajmniej miało być zaliczane na poczet drugiego z tych zadośćuczynień³³³. Pogląd ten może być jednak uznany za kontrowersyjny z aksjologicznego punktu widzenia. Właściwsze wydaje się dokonywanie przez sąd każdorazowo oceny, czy nabycie przez spadkobierców roszczeń z tytułu zadośćuczynienia przysługujących spadkodawcy ma znaczenie przy ocenie, czy i w jakim zakresie występuje nadal po ich stronie krzywda.

2. Niemcy

Niemiecki system prawny przez wiele lat wykluczał możliwość podnoszenia roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej przez osoby bliskie zmarłemu³³⁴. Zostały one uregulowane obecnie w ustawie z 17 lipca 2017 r. o roszczeniach osób najbliższych pokrzywdzonemu (*Gesetz zur Einführung eines Anspruchs auf Hinterbliebenengeld*³³⁵)³³⁶.

Ustawa z 17 lipca 2017 r. nie przewiduje wprost dziedziczenia roszczeń o zadośćuczynienie przysługujących osobom bliskim zmarłemu. Niemniej za ich dopuszczalnością zdaje się przemawiać uzasadnienie ustawy³³⁷. Wskazuje ono, że roszczenie osób najbliższych nie ma charakteru osobistego, ale jest zbywalne i podlega dziedziczeniu³³⁸. Stąd też w doktrynie niemieckiej wyrażany jest pogląd o dziedziczności tego typu roszczeń³³⁹. Wskazuje się,

³³³ M. Nesterowicz, *Glosa do wyroku SA w Warszawie z 22 sierpnia 2012 r., I ACa 178/12*, PS 2015, nr 1, s. 145. Odmienne jednak autor ten przyjmował wcześniej – por. M. Nesterowicz, *Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę w „procesach lekarskich”*, „Państwo i Prawo” 2005, nr 3, s. 10, który wskazał: „Roszczenie o zadośćuczynienie pieniężne [...] Nie może być zależne od tego, że spadkobiercy jako osoby bliskie mają na skutek śmierci poszkodowanego własne roszczenia odszkodowawcze o rentę i jednorazowe odszkodowanie (art. 446 § 2 i 3 k.c.)”.

³³⁴ Por. m.in. w doktrynie T. Kadner-Graziano, *Comparative Tort Law – Cases, Materials, and Exercises*, London–New York 2018, s. 359–361 i 387; W. Marotzke, [w:] J. von Staudingers *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 5, Erbrecht. Einleitung zum Erbrecht; §§ 1922–1966 (Erbfolge)*, red. G. Otte, Berlin 2008, § 1922, nb 134, s. 127. Stąd też w oczywisty sposób nie mogły one przejść na spadkobierców.

³³⁵ BGBl. 2017, część I nr 48, s. 2421–2423.

³³⁶ Bezpośrednim powodem przygotowania tej ustawy była katastrofa samolotu linii Germanwings należącej do niemieckiej grupy Lufthansy. Na skutek tej katastrofy doszło do sytuacji, w której możliwości żądania zadośćuczynienia przez osoby bliskie zmarłym różniły się znacznie w zależności od obywatelstwa tych osób oraz takich czynników jak np. miejsce wniesienia pozwu związanego z zakupem biletu. Zob. artykuły prasowe opisujące to zagadnienie: <https://www.dw.com/pl/szansa-na-milionowe-odszkodowania-w-usa/a-19096271> oraz <https://www.dw.com/pl/ekspert-o-katastrofie-germanwings-b%C4%99d%C4%85-du%C5%BCe-r%C3%B3%C5%BCnice-w-wysoko%C5%9Bci-odszkodowa%C5%84/a-18374767>.

³³⁷ Uzasadnienie dostępne na stronie internetowej: https://www.bmjv.de/SharedDocs/Gesetzgebungsverfahren/Dokumente/RegE_Hinterbliebenengeld.pdf;jsessionid=B823C8B692193D2F812BoB73E68FDA6E.2_cid324?__blob=publicationFile&v=3.

³³⁸ W oryginale: „Der Anspruch ist nicht höchstpersönlich, sondern übertragbar und vererbbar” (s. 13 uzasadnienia).

³³⁹ Tak G. Wagner, *Schadenersatz in Todesfällen – Das neue Hinterbliebenengeld*, NJW 2017, z. 37, s. 2646; Ch. Huber, [w:] *Hinterbliebenengeld. Anspruchsgrundlagen, Durchsetzung, Muster mit Länderteil: Österreich, Schweiz, Italien, England*, red. Ch. Huber, T. Kadner-Graziano, J. Luckey, Baden-Baden 2018, s. 76, nb 203 oraz D. Leipold,

że roszczenie takie nie powinno być traktowane jako satysfakcja (*Genugtuung*), lecz jako zadośćuczynienie za negatywne przeżycia psychiczne związane ze śmiercią osoby bliskiej, i stąd też nie znajduje do niego zastosowania orzecznictwo BGH dotyczące dziedziczenia roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej wynikającej z naruszenia ogólnego prawa osobistości (por. pkt V.2 opracowania)³⁴⁰. Ponadto za taką jego kwalifikacją i stąd jego dziedzicznością przemawiać ma również możliwość jego przyznania w wypadkach odpowiedzialności sprawcy opartej na zasadzie ryzyka³⁴¹.

Prezentowany jest jednak również pogląd, że roszczenia te nie podlegają dziedziczeniu, gdyż ustawodawca kwestii tej wyraźnie nie unormował, a z ich istoty wynika, iż mają one taki sam osobisty charakter jak roszczenia o naprawienie szkody niemajątkowej wynikającej z naruszenia ogólnego prawa osobistości³⁴². Za brakiem ich dziedziczności przemawiać ma też ich kompensacyjny (a nie penalny lub prewencyjny) charakter³⁴³. Kwestia ta³⁴⁴ najprawdopodobniej będzie musiała być więc w sposób wiążący rozstrzygnięta przez orzecznictwo³⁴⁵.

Jako argument przeciwko ewentualnemu dziedziczeniu takich roszczeń wskazuje się stan faktyczny, w którym dziecko utraciłoby oboje rodziców w wyniku wypadku. Zdaniem A. Slizyka, gdyby przyjąć, że roszczenie o zadośćuczynienie z tytułu śmierci osoby bliskiej podlega dziedziczeniu, można sobie wyobrazić, że dziecko nie tylko dochodziłoby własnego prawa do zadośćuczynienia w odniesieniu do obojga swoich rodziców, ale także roszczenia o zadośćuczynienie z powodu śmierci osoby bliskiej odziedziczzonego po tym z rodziców, które przeżyło drugiego³⁴⁶.

[w:] *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 11. Erbrecht, §§ 1922–2385, §§ 27–35 BeurkG*, red. S. Kessal-Wulf, München 2020, § 1922, nb 76, s. 117.

³⁴⁰ Ch. Huber, [w:] *Hinterbliebenengeld. Anspruchsgrundlagen, Durchsetzung, Muster mit Länderteil: Österreich, Schweiz, Italien, England*, red. Ch. Huber, T. Kadner-Graziano, J. Luckey, Baden-Baden 2018, s. 76, nb 203; D. Leipold, [w:] *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 11. Erbrecht, §§ 1922–2385, §§ 27–35 BeurkG*, red. S. Kessal-Wulf, München 2020, § 1922, nb 76, s. 117 oraz G. Wagner, *Schadensersatz in Todesfällen – Das neue Hinterbliebenengeld*, NJW 2017, z. 37, s. 2646, który wskazuje wyraźnie, że jest to roszczenie o zadośćuczynienie a nie o „satysfakcję” (*Genugtuung*), jak w przypadku ogólnego prawa osobistości. Odmienne D. Bredemeyer, *Hinterbliebenengeld und Schockschadensersatz: Lösungen für die Praxis*, ZEV 2017, nr 12, s. 693.

³⁴¹ Ch. Huber, [w:] *Hinterbliebenengeld. Anspruchsgrundlagen, Durchsetzung, Muster mit Länderteil: Österreich, Schweiz, Italien, England*, red. Ch. Huber, T. Kadner-Graziano, J. Luckey, Baden-Baden 2018, s. 76, nb 202.

³⁴² D. Bredemeyer, *Hinterbliebenengeld und Schockschadensersatz: Lösungen für die Praxis*, ZEV 2017, nr 12, s. 693 oraz M. Burmann, J. Jahnke, *Hinterbliebenengeld – viele Fragen und etliche Antworten*, NZV 2017, nr 9, s. 412–413. W tym też kierunku, jak się wydaje, A. Slizyk, *Schmerzensgeld 2020. Handbuch und Tabellen*, München 2020, nb 342.

³⁴³ D. Bredemeyer, *Hinterbliebenengeld und Schockschadensersatz: Lösungen für die Praxis*, ZEV 2017, nr 12, s. 693.

³⁴⁴ Określana w doktrynie niemieckiej jako „*Vereblichkeit des Anspruchs auf Hinterbliebenengeld*”.

³⁴⁵ Tak D. Bredemeyer, *Hinterbliebenengeld und Schockschadensersatz: Lösungen für die Praxis*, (ZEV) 2017, nr 12, s. 693 oraz A. Slizyk, *Schmerzensgeld 2020. Handbuch und Tabellen*, München 2020, nb 342.

³⁴⁶ Przykład ten podaje A. Slizyk, *Schmerzensgeld 2020. Handbuch und Tabellen*, München 2020, nb 342. Podobny przykład podaje Ch. Huber, [w:] *Hinterbliebenengeld. Anspruchsgrundlagen, Durchsetzung, Muster mit Länderteil: Österreich, Schweiz, Italien, England*, red. Ch. Huber, T. Kadner-Graziano, J. Luckey, Baden-Baden 2018, s. 76–77, nb 205, który wskazuje jednak, że w takiej sytuacji ocena tego, czy roszczenie po małżonku, który zmarł później, zostanie nabyte przez jego spadkobiercę, mającego własne roszczenia o zadośćuczynienie z powodu śmierci takiej osoby, powinno być oceniane na zasadach ogólnych.

Wskazuje się też, że jeśli w wyniku jednego zdarzenia (np. wypadku samochodowego) ginie kilku członków rodziny, należy unikać „kumulacji roszczeń”. Jeśli na przykład w takiej sytuacji rodzice umrą, ich dzieci mogą ubiegać się o zadośćuczynienie zarówno za śmierć ojca, jak i za śmierć matki, ale nie dodatkowo prawa do zadośćuczynienia odziedziczonego po ojcu i matce za śmierć ich współmałżonka³⁴⁷. W opozycji do tego poglądu wskazuje się jednak, że ocena takiej sytuacji powinna następować na zasadach ogólnych, a więc być zależna od tego, czy po stronie małżonka, który zmarł później, mogło w ogóle powstać roszczenie z tytułu krzywdy spowodowanej przez śmierć jego współmałżonka³⁴⁸.

Jedynie na marginesie głównych rozważań zauważyć można również, że w przeszłości przedmiotem sporu w doktrynie niemieckiej była także kwestia dziedziczenia roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne przysługujące osobom najbliższym osoby skazanej przez sąd karny NRD, a następnie zrehabilitowanej³⁴⁹. Zagadnienie to ma obecnie znaczenie jedynie historyczne.

3. Francja

W prawie francuskim brak jest wyraźnej podstawy prawnej przesądzającej dziedziczenie roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej wynikającej dla danego podmiotu ze śmierci osoby jej bliskiej. Pogląd o dziedziczności takich roszczeń został przyjęty w orzecznictwie francuskiego *Cour de Cassation*. Decydujące w tym zakresie były omówione już w pkt IV.3 opracowania dwa orzeczenia połączonych Izb Cywilnej i Karnej *Cour de Cassation*³⁵⁰. W stanie faktycznym jednej z tych spraw (tzw. sprawa *Consorts Goubeaux c/Alizan*)³⁵¹, poszkodowany doznał obrażeń w wypadku samochodowym, a po pewnym czasie zmarł. Jego roszczenie o zadośćuczynienie (*prejudice affection*) przeszło na jego ojca, który rok później również zmarł. Żaden z nich nie wniósł do sądu powództwa o przyznanie mu zadośćuczynienia. Mimo to połączone Izby *Cour de Cassation* uznały, że roszczenie ojca o zadośćuczynienie weszło do spadku po nim.

³⁴⁷ G. Wagner, *Schadensersatz in Todesfällen – Das neue Hinterbliebenengeld*, NJW 2017, z. 37, s. 2646.

³⁴⁸ Ch. Huber, [w:] *Hinterbliebenengeld. Anspruchsgrundlagen, Durchsetzung, Muster mit Länderteil: Österreich, Schweiz, Italien, England*, red. Ch. Huber, T. Kadner-Graziano, J. Luckey, Baden-Baden 2018, s. 77, nb 205. Autor ten wskazuje, że opisywane roszczenie nie powstanie i stąd nie będzie mogło przejść na spadkobierców, jeżeli taki małżonek umrze w krótkim czasie po śmierci swojego współmałżonka albo na skutek wypadku sam popadnie w stan wegetatywny.

³⁴⁹ W. Marotzke, [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 5, Erbrecht. Einleitung zum Erbrecht; §§ 1922–1966 (Erbfolge)*, red. G. Otte, Berlin 2008, § 1922, nb 346, s. 236–237.

³⁵⁰ Zob. dwa orzeczenia połączonych Izb Cywilnej i Karnej *Cour de Cassation* z 30 kwietnia 1976 r., w sprawach nr 74-90280 oraz nr 73-93014, „Recueil Dalloz” 1977, s. 185–186 z notą M. Contamine-Raynaud tamże s. 186–190; z notą G. Durry, „Revue trimestrielle de droit civil” 1976, s. 556–557 oraz notą J.-L. Auberta, „Répertoire du notariat Defrénois” 1977, cz. 1, nr 31441, s. 856–857.

³⁵¹ Orzeczenie połączonych Izb Cywilnej i Karnej *Cour de Cassation* z 30 kwietnia 1976 r., w sprawie nr 73-93014.

Pogląd taki konsekwentnie też przeważa w doktrynie³⁵². Jako jego podsumowanie można wskazać trafne stwierdzenie wyrażane w literaturze francuskiej, że dziedziczenie roszczeń o zadośćuczynienie nie następuje jedynie po bezpośrednio poszkodowanym, który doznał szkody na osobie (*la victime directe*), lecz także po jego bliskich (*les victimes par ricochet*)³⁵³.

W doktrynie francuskiej przyjmuje się też, że jeżeli na spadkobierców przeszły roszczenia z tytułu bólu i cierpienia poniesionego przez spadkodawcę oraz po ich stronie powstały jednocześnie roszczenia o naprawienie ich własnej krzywdy niemajątkowej wynikającej z jego śmierci, oba roszczenia mogą podlegać swobodnej kumulacji³⁵⁴.

4. Austria

W Austrii roszczenia osób najbliższych poszkodowanemu o zadośćuczynienie podlegają dziedziczeniu na tych samych zasadach, które zostały omówione w pkt IV.4 opracowania. Roszczenia te kwalifikowane są bowiem tak samo jak pozostałe roszczenia, których celem jest naprawienie krzywdy poszkodowanego³⁵⁵.

W doktrynie prezentowany jest jednak pogląd, że spadkobierca, który wstępuje do trwającego procesu w miejsce zmarłego dochodzącego w nim zadośćuczynienia, nie może łączyć tego roszczenia z własnym roszczeniem o zadośćuczynienie na skutek śmierci osoby bliskiej, gdyż nie może otrzymać „dwóch kompensat”³⁵⁶.

5. Szwajcaria

Prawo szwajcarskie przyjmuje, że krzywda osób najbliższych zmarłego ma charakter szkody podlegającej kompensacji, która jest realizowana w ramach zastosowania konstrukcji

³⁵² S. Galand-Carval, *Non-Pecuniary Loss Under French Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien-New York 2001, s. 96–97, nb 40; P. Malaurie, *Les successions. Les libéralités*, Paris 2008, s. 27. Por. też J. Flour, J.-L. Aubert, E. Savaux, *Droit civil. Les obligations 2. Le fait juridique*, Paris 2007, s. 146, nb 147.

³⁵³ S. Galand-Carval, *Non-Pecuniary Loss Under French Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien-New York 2001, s. 96–97, nb 40.

³⁵⁴ Tak A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 49–50, a za nim E. Bagińska, *Modele regulacji zadośćuczynienia za śmierć osoby bliskiej w wybranych krajach europejskich*, [w:] *Zadośćuczynienie po nowelizacji art. 446 Kodeksu cywilnego na tle doświadczeń europejskich*, red. Z. Strus, K. Ortyński, J. Pokrzywniak, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2010, nr 2 (numer specjalny), s. 52.

³⁵⁵ Por. K.-H. Danzl, [w:] *Kurzkomentar zum ABGB*, red. H. Koziol, P. Bydlinski, R. Bollenberger, Wien-New York 2014, § 1325, nb 29, s. 1591.

³⁵⁶ H. Koziol, *Wrongful Death – Basic Questions*, [w:] *European Tort Law 2006*, red. H. Koziol, B.C. Steininger, Wien-New York 2008, s. 34: „It has to be mentioned that the two solutions – claim of the surviving successor and inheritable claim of the deceased victim – cannot be combined, because then relatives would receive double compensation, once for their own grief due to the victim’s death and once as an heir of the claim for compensation of the victim’s loss of life. Therefore, I feel the legal system has to decide whether the surviving dependants shall have a claim in their own right or inherit a claim of the deceased victim”.

zadośćuczynienia³⁵⁷. Pojawiające się na tym tle pytanie o dziedziczenie roszczenia o zadośćuczynienie (określane jako *Genugtuung*) rozwiązywane jest w taki sam sposób, jak zostało to opisane w pkt IV.5 niniejszego opracowania. Roszczenia takie przechodzą na spadkobierców członka rodziny zmarłego pod warunkiem, że osoby te zgłosiły w jakikolwiek sposób chęć dochodzenia ich przed swoją śmiercią³⁵⁸.

W doktrynie podkreśla się, że jeżeli dany członek rodziny spadkodawcy nie otrzymał informacji o jego śmierci, ponieważ np. zerwał kontakt ze zmarłym, to nie odczuwa cierpienia psychicznego i stąd nie przysługuje mu zadośćuczynienie, które mogłoby z kolei przejść na jego własnych spadkobierców³⁵⁹.

W prawie szwajcarskim przyjmuje się, że fakt, iż członkowie najbliższej rodziny zmarłego dziedziczą po swoim spadkodawcy roszczenie o zadośćuczynienie (zarówno już zasądzone, jak i takie będące dopiero przedmiotem rozpoznania), może być wzięty pod uwagę przy określaniu należnego im zadośćuczynienia za późniejszą śmierć osoby poszkodowanej³⁶⁰. Nabyte przez nich w drodze spadkobrania środki pieniężne mogą bowiem kompensować częściowo istniejący po ich stronie uszczerbek niemajątkowy³⁶¹. Istnienie jednego z tych roszczeń nie wyłącza jednak *per se* możliwości podnoszenia drugiego z nich, gdyż opierają się one na różnych podstawach³⁶².

³⁵⁷ Zob. za wielu wyrok szwajcarskiego TFS z 22 kwietnia 1986 r., BGE rocznik 112 (1986 r.), t. II, poz. 37, s. 220–226; wyrok szwajcarskiego TFS z 27 października 1992 r., BGE rocznik 118 (1992 r.), t. II, poz. 80, s. 407; T. Kadner-Graziano, *Comparative Tort Law – Cases, Materials, and Exercises*, London–New York 2018, s. 362–365 oraz 385–387; M.A. Kessler, [w:] *Basler Kommentar Obligationenrecht. Art. 1–529 OR*, red. H. Honsell, N. Vogt, W. Wiegand, Basel 2015, art. 47, nb 9, s. 381.

³⁵⁸ Tak w orzecznictwie uzasadnienie wyroku szwajcarskiego TFS z 27 października 1992 r., BGE rocznik 118 (1992 r.), t. II, poz. 80, s. 407; w doktrynie F. Werro, *La responsabilité civile*, Bern 2011, s. 413, nb 1480; R. Brehm, *Berner Kommentar. Das Obligationenrecht. Band VI, 1. Abteilung. Allgemeine Bestimmungen. 3 Teilband, 1. Unterteilband. Die Entstehung durch unerlaubte Handlungen. Artikel 41–61 OR*, Bern 2013, art. 47, nb 120–125, s. 552–554.

³⁵⁹ R. Brehm, *Berner Kommentar. Das Obligationenrecht. Band VI, 1. Abteilung. Allgemeine Bestimmungen. 3 Teilband, 1. Unterteilband. Die Entstehung durch unerlaubte Handlungen. Artikel 41–61 OR*, Bern 2013, art. 47, nb 31, s. 520.

³⁶⁰ F. Werro, *La responsabilité civile*, Bern 2011, s. 413, nb 1481; F. Werro, [w:] *Commentaire Romand. Code des obligations I. Art. 1–529 CO*, red. L. Thévenoz, F. Werro, Bâle 2012, wprowadzenie do art. 47–49, nb 8, s. 454; R. Brehm, *Berner Kommentar. Das Obligationenrecht. Band VI, 1. Abteilung. Allgemeine Bestimmungen. 3 Teilband, 1. Unterteilband. Die Entstehung durch unerlaubte Handlungen. Artikel 41–61 OR*, Bern 2013, art. 47, nb 119, s. 552; Ch. Müller, [w:] *CHK – Handkommentar zum Schweizer Privatrecht. Obligationenrecht. Allgemeine Bestimmungen, Art. 1–183*, red. A. Furrer, A.K. Schnyder, Zürich–Basel–Genf 2016, art. 47, nb 5, s. 334 („Der Umstand, dass Angehörige die Genugtuung erben, die eine verletzte Person für ihre Verletzungen erhalten hat, kann bei der Feststellung der Genugtuung der Angehörigen für den späteren Tod der verletzten Person mitberücksichtigt werden”). Tak też P. Tercier, *Short Comments Concerning Non-Pecuniary Loss Under Swiss Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien–New York 2001, s. 306, nb 21 („A reduced indemnity is in practice warranted here, but only in respect of such persons”). Por. też rozważania zawarte w uzasadnieniu wyroku szwajcarskiego TFS z 27 października 1992 r., BGE rocznik 118 (1992 r.), t. II, poz. 80, s. 407–408.

³⁶¹ Por. R. Brehm, *Berner Kommentar. Das Obligationenrecht. Band VI, 1. Abteilung. Allgemeine Bestimmungen. 3 Teilband, 1. Unterteilband. Die Entstehung durch unerlaubte Handlungen. Artikel 41–61 OR*, Bern 2013, art. 47, nb 119, s. 552.

³⁶² Por. uzasadnienie wyroku szwajcarskiego TFS z 27 października 1992 r., BGE rocznik 118 (1992 r.), t. II, poz. 80, s. 407–408 oraz zawartą tam krytykę odmiennych poglądów wyrażanych w doktrynie. Zob. też P. Tercier, *Short Comments Concerning Non-Pecuniary Loss Under Swiss Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien–New York 2001, s. 306, nb 21; F. Werro, *La responsabilité*

6. Holandia

Prawo holenderskie nie przewidywało do 2019 r. możliwości podnoszenia przez osoby najbliższe zmarłemu roszczeń o naprawienie krzywdy wywołanej śmiercią takiej osoby (*bereavement claims*)³⁶³. Nie mogły one więc w konsekwencji podlegać dziedziczeniu. Wprowadzono je dopiero ustawą z 2016 r., która weszła w życie 1 stycznia 2019 r. Stąd też brak jest obecnie wypowiedzi orzecznictwa mogących przesądzać o dziedziczeniu tych roszczeń.

7. Grecja

Prawo greckie dopuszcza dziedziczenie roszczenia o zadośćuczynienie za krzywdę poniesioną przez osobę najbliższą poszkodowanemu³⁶⁴ pod warunkiem wytoczenia powództwa o takie zadośćuczynienie przez osobę bliską przed swoją śmiercią lub w wypadku uznania go w umowie przez sprawcę szkody (§ 933 greckiego kodeksu cywilnego)³⁶⁵. Tak jak wskazano w pkt IV.7. opracowania, przepis ten jednakowo dotyczy wszystkich roszczeń o naprawienie szkody niemajątkowej opartych o przepisy reżimu deliktowego³⁶⁶.

8. Słowenia

W prawie słoweńskim podstawą prawa osób najbliższych poszkodowanemu do żądania zadośćuczynienia za jego śmierć jest art. 180 kodeksu zobowiązań Słowenii z 2001 r. Brak jest jednak dostępnego orzecznictwa, z którego wynikałoby, czy takie roszczenia podlegają dziedziczeniu.

civile, Bern 2011, s. 413, nb 1481; F. Werro, [w:] *Commentaire Romand. Code des obligations I. Art. 1-529 CO*, red. L. Thévenoz, F. Werro, Bâle 2012, wprowadzenie do art. 47-49, nb 8, s. 454; R. Brehm, *Berner Kommentar. Das Obligationenrecht. Band VI, 1. Abteilung. Allgemeine Bestimmungen. 3 Teilband, 1. Unterteilband. Die Entstehung durch unerlaubte Handlungen. Artikel 41-61 OR*, Bern 2013, art. 47, nb 118-119, s. 551-552.

³⁶³ M.H. Wissink, W.H. van Boom, *Non-Pecuniary Loss Under Dutch Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien-New York 2001, s. 161, nb 29; W.H. van Boom, *Compensation for Personal Injury in the Netherlands*, [w:] *Compensation for Personal Injury in a Comparative Perspective*, red. B.A. Koch, H. Koziol, Wien-New York 2003, s. 232, nb 74-75.

³⁶⁴ Co do szerokości osób uprawnionych por. w literaturze polskiej E. Bagińska, *Roszczenie o zadośćuczynienie na podstawie art 446 § 4 kodeksu cywilnego na tle doświadczeń europejskich*, [w:] *Kompensacja szkód komunikacyjnych. Nowoczesne rozwiązania ubezpieczeniowe. Traffic Accident Compensation. Modern Insurance Solutions*, red. K. Ludwichowska, Warszawa 2011, s. 157-159.

³⁶⁵ Por. K.D. Kerameus, *Non-Pecuniary Loss Under Greek Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien-New York 2001, s. 131, nb 10-11.

³⁶⁶ Por. Ch. von Bar, *The Common European Law of Torts. Volume Two*, Oxford 2005, s. 66, nb 52, przypis 323 oraz s. 67, nb 53, przypis 329.

9. Anglia i Walia

W prawie angielskim podstawą roszczeń osób najbliższych poszkodowanemu o zadośćuczynienie jest art. 1A *Fatal Accidents Act 1976*. Zgodnie z art. 1 ust. 1A *Law Reform (Miscellaneous Provisions) Act 1934* prawo osoby bliskiej zmarłego do dochodzenia przysługującego mu roszczenia o zadośćuczynienie na podstawie art. 1A *Fatal Accidents Act 1976* nie staje się składnikiem majątku spadkowego³⁶⁷. Oznacza to, że prawo to wygasa w chwili śmierci osoby uprawnionej³⁶⁸.

Jako uzasadnienie tego rozwiązania wskazuje się, że niewłaściwe byłoby rozważanie tego, w jakim zakresie osoba potencjalnie uprawniona z tytułu takich roszczeń odniosła przed swoją śmiercią krzywdę na skutek śmierci osoby jej bliskiej oraz decydowanie, jaka część wystandardyzowanej kwoty przyznawanej z tego tytułu powinna zostać przyznana jej spadkobiercom, aby zrekompensować to cierpienie³⁶⁹. Kwestia trafności tego rozwiązania budzi jednak kontrowersje w doktrynie³⁷⁰.

10. Irlandia

W prawie irlandzkim podstawą roszczenia o zadośćuczynienie z tytułu śmierci osoby bliskiej jest art. 49 ust. 1 lit. (a) pkt (ii) w zw. z art. 48 *Civil Liability Act 1961*³⁷¹. Przy obliczaniu dochodzonej kwoty nie uwzględnia się świadczeń z ubezpieczenia renty, świadczenia wypadkowego czy podobnych świadczeń wypłacanych na podstawie ustawy (art. 50 *Civil Liability Act 1961*). Jednocześnie, tak jak to było wspomniane (por. pkt IV.10), choć generalnie w prawie irlandzkim po śmierci poszkodowanego wszystkie przysługujące mu roszczenia wchodzą w skład jego majątku (art. 7 ust. 1 *Civil Liability Act 1961*), to zgodnie z art. 7 ust. 2 w zw. z art. 7 ust. 1 irlandzkiego *Civil Liability Act 1961* z roszczeń, które wchodzą do spadku po śmierci poszkodowanego, wyłączono odszkodowanie za ból, cierpienie lub szkodę na

³⁶⁷ W oryginale: „The right of a person to claim under section 1A of the *M1 Fatal Accidents Act 1976* (bereavement) shall not survive for the benefit of his estate on his death”.

³⁶⁸ Por. R. Deakin, A. Johnson, B. Markesinis, *Tort Law*, Oxford 2013, s. 854; W.V.H. Rogers, *Non-Pecuniary Loss Under English Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien–New York 2001, s. 62, nb 20 („This claim for bereavement does not survive the death of the eligible relative”).

³⁶⁹ Jak wskazano w raporcie: *The Law Commission, Claims for Wrongful Death. Item 1 of the Seventh Programme of Law Reform: Damages* (November 1999), s. 107–108: „[...] it would be inappropriate to consider the extent to which the potential claimant had suffered grief before his or her death, and to decide what fraction of the fixed amount should be awarded to compensate that suffering” (raport dostępny na stronie internetowej http://www.lawcom.gov.uk/app/uploads/2015/03/lc263_Claims_for_Wrongful_Death.pdf).

³⁷⁰ Por. R. Deakin, A. Johnson, B. Markesinis, *Tort Law*, Oxford 2013, s. 854.

³⁷¹ Przepis ten wskazuje, że: „subject to paragraph (b) of this subsection, the total of such amounts (if any) as the judge shall consider reasonable compensation for mental distress resulting from the death to each of such dependants”.

osobie³⁷². Oznacza to, że ewentualne własne roszczenia osób bliskich pokrzywdzonemu, jako wynikające z ich własnych cierpień psychicznych spowodowanych śmiercią pokrzywdzonego (*mental distress resulting from the death*), nie będą przechodziły na spadkobierców po ich śmierci i wygasać będą z tym momentem.

11. Szkocja

Dziedziczenie roszczenia o zadośćuczynienie z tytułu śmierci osoby bliskiej wyraźnie przewiduje prawo szkockie³⁷³. Zgodnie z art. 9 ust. 1 *Damages (Scotland) Act 2011* (zatytułowanym: „*Transmission of relative's rights to executor*”) w zw. z art. 4 ust. 1 oraz art. 4 ust. 3 lit. (b) *Damages (Scotland) Act 2011* roszczenie o naprawienie szkody niemajątkowej wynikające ze śmierci osoby bliskiej, które określone jest w art. 4 ust. 3 lit. (b) *Damages (Scotland) Act 2011*³⁷⁴, przechodzi na osobę będącą egzekutorem majątku po spadkodawcy. W wypadku, jeżeli roszczenie po stronie osoby bliskiej zmarłemu uprawnionej do uzyskania zadośćuczynienia powstało w niewielkim odstępie czasu przed jego śmiercią, oceniając rozmiar przyznawanego zadośćuczynienia, sąd musi uwzględnić rzeczywisty czas trwania krzywdy [por. art. 9 ust. 1 *Damages (Scotland) Act 2011*³⁷⁵].

12. Podsumowanie

W odniesieniu do roszczeń zmierzających do naprawienia szkód o charakterze niemajątkowym wynikających u pokrzywdzonego z tytułu śmierci osoby jej bliskiej lub ciężkiego uszkodzenia jej ciała w perspektywie porównawczej można zasadniczo wyróżnić trzy systemy.

Pierwszy **dopuszcza dziedziczenie** roszczenia o zadośćuczynienie, jeżeli tylko powstało ono za życia uprawnionego, **niezależnie od spełnienia się jakichkolwiek dalszych dodatkowych przesłanek** (prawo francuskie, austriackie, szkockie, włoskie³⁷⁶, taki jest też pogląd

³⁷² W oryginale: „[...] the damages recoverable for the benefit of the estate of that person shall not include [...] damages for any pain or suffering or personal injury”.

³⁷³ Co do uzasadnienia tego stanowiska zob. F. McManus, E. Russell, J. Bisacre, *Delict: A Comprehensive Guide to the Law in Scotland*, Dundee 2011, s. 416–417.

³⁷⁴ Artykuł ten przewiduje, że: „The sums of damages are [...] such sum, if any, as the court thinks just by way of compensation for all or any of the following (i) distress and anxiety endured by the relative in contemplation of the suffering of A before A's death, (ii) grief and sorrow of the relative caused by A's death, (iii) the loss of such non-patrimonial benefit as the relative might have been expected to derive from A's society and guidance if A had not died”.

³⁷⁵ Zgodnie z tym przepisem: „If the right to damages is vested in R [skrót ten wzięty jest od sformułowania relative – dop. W.B.] immediately before R's death that right is transmissible to R's executor (“E”); but in determining the amount of damages payable to E by virtue of this section, the only period to which the court is to have regard is the period ending immediately before R's death”.

³⁷⁶ Por. w tym zakresie rozdział IV.13.4 opracowania oraz wskazany tam wyrok włoskiego Sądu Najwyższego z 23 stycznia 2014 r., nr 1361 (omówiony przez E. Bargelli, [w:] *European Tort Law 2014*, red. E. Karner,

większości przedstawicieli doktryny niemieckiej w oparciu o uzasadnienie ustawy wprowadzającej takie roszczenia do tego systemu prawnego). Do przejścia roszczenia na spadkobierców nie trzeba więc podejmować żadnych dodatkowych czynności. Przepisy przewidujące wyrażnie każdorazowe dziedziczenie takiego roszczenia o zadośćuczynienie występują jedynie w prawie szkockim. Pogląd o dziedziczności tego typu roszczeń i uznaniu ich za składnik majątku spadkowego wynika w pozostałych krajach z orzecznictwa (np. w prawie francuskim, austriackim i włoskim).

Druga koncepcja **uzależnia dziedziczenie roszczeń o zadośćuczynienie od zaistnienia określonych przesłanek**. Przede wszystkim jest to **wytoczenie o nie przez pokrzywdzonego przed swoją śmiercią powództwa lub uznanie ich w umowie**. Tak przyjmuje się w prawie greckim, a także w prawie polskim (pogląd ten dominuje w orzecznictwie, mimo krytyki w doktrynie). Złagodzone wymagania w tym zakresie przyjmowane są w prawie szwajcarskim, w którym orzecznictwo przyjmuje, że dla przejścia roszczenia wystarczy, aby spadkodawca w jakikolwiek sposób wyraził wolę dochodzenia go przed swoją śmiercią.

Trzecia koncepcja **odrzuca dziedziczenie** roszczeń o zadośćuczynienie z tytułu naprawienia szkód o charakterze niemajątkowym powstałych dla uprawnionego z tytułu śmierci osoby jej bliskiej lub ciężkiego uszkodzenia jej ciała (prawo angielskie; pośrednio przewiduje to też prawo irlandzkie). Zasada ta wynika wprost z przepisu ustawy. Na dziedziczność takiego roszczenia nie wpływa nawet wytoczenie o nie powództwa za życia pokrzywdzonego.

W niektórych systemach prawnych, które dopiero w ostatnich latach przyjęły rozwiązania ustawowe umożliwiające określonym osobom dochodzenie roszczeń o zadośćuczynienie z tytułu śmierci osób im bliskich lub ciężkiego uszkodzenia ich ciała, kwestia dziedziczności tego typu roszczeń będzie wymagała rozstrzygnięcia przez orzecznictwo (prawo niemieckie i holenderskie).

B.C. Steininger, Berlin–Boston 2015, s. 291–294), w którym potwierdzono dziedziczenie roszczenia o zadośćuczynienie za krzywdę przysługującą osobie najbliższej poszkodowanemu bez konieczności spełnienia dodatkowych warunków.

VII. Ocena aktualnego stanu prawa polskiego oraz uwagi *de lege ferenda*

1. Wprowadzenie

W prawie polskim do wszystkich omówionych typów roszczeń zmierzających do naprawienia szkód o charakterze niemajątkowym znajduje zastosowanie – choć czasem wyłącznie w świetle orzecznictwa, a nie nauki prawa³⁷⁷ – art. 445 § 3 k.c. Przepis ten stosowany jest bądź wprost, bądź przez analogię. W kontekście czynionych już powyżej rozważań prawnoporównawczych największe wątpliwości może budzić kwestia roszczeń zmierzających do naprawienia szkód o charakterze niemajątkowym wynikających u pokrzywdzonego z uszkodzenia jego ciała lub wywołania rozstroju zdrowia oraz roszczeń zmierzających do naprawienia szkód o charakterze niemajątkowym powstałych dla uprawnionego z tytułu śmierci osoby jej bliskiej lub ciężkiego uszkodzenia jej ciała.

2. Roszczenia o naprawienie szkody niemajątkowej wynikające z uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia

W prawie polskim dziedziczenie roszczenia o naprawienie szkody niemajątkowej wynikającej z uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia jest możliwe jedynie w wypadkach określonych w art. 445 § 3 k.c. W tym zakresie wyróżnić należy kilka stanów faktycznych mogących wystąpić w praktyce:

1. Najprostsza sytuacja może mieć miejsce, jeżeli osoba pokrzywdzona zdarzeniem będzie **osobą mającą pełną zdolność do czynności prawnych** i po danym zdarzeniu **pozostawać będzie w stanie świadomości umożliwiającym jej świadome i swobodne wyrażenie woli**. Wówczas może ona osobiście skierować swoje roszczenia na drogę sądową albo – gdyby nie było to możliwe ze względów zdrowotnych – może (nawet przebywając w szpitalu) udzielić pełnomocnictwa członkom rodziny lub osobom trzecim, które mogłyby dochodzić w jej imieniu roszczeń o zadośćuczynienie. Po śmierci

³⁷⁷ Por. zwłaszcza pkt VI.1 opracowania.

poszkodowanego roszczenia te mogłyby być dochodzone przez jego spadkobierców od sprawcy szkody lub jego ubezpieczyciela.

2. Osoba pokrzywdzona zdarzeniem może też być **osobą niemającą pełnej zdolności do czynności prawnych** (co dotyczyć będzie osób małoletnich lub ubezwłasnowolnionych całkowicie lub częściowo). Niezależnie od tego, czy na skutek danego zdarzenia osoba taka będzie pozostawać w stanie świadomości umożliwiającym jej świadome i swobodne wyrażenie woli, jej przedstawiciele ustawowi (rodzice, opiekunowie lub kuratorzy) mogą teoretycznie występować w jej imieniu, w tym wytoczyć powództwo o zadośćuczynienie względem sprawcy szkody. Podmioty takie mogą również udzielić w imieniu osoby pozbawionej zdolności do czynności prawnych pełnomocnictwa osobie trzeciej do dochodzenia przysługujących jej roszczeń o zadośćuczynienie. Kwestią kontrowersyjną może być jednak to, czy osoby takie mogą powództwo o zadośćuczynienie wytoczyć samodzielnie, czy potrzebują do tego zezwolenia sądu opiekuńczego.

Czynność w postaci wytoczenia powództwa o zadośćuczynienie w imieniu dziecka nie powinna być kwalifikowana jako czynność przekraczająca zwykły zarząd majątkiem dziecka w rozumieniu art. 101 § 3 k.r.o.³⁷⁸ Rodzice osoby małoletniej nie muszą więc uzyskać zezwolenia sądu na taką czynność.

Wątpliwości mogą jednak powstać w odniesieniu do opiekunów osób nieposiadających zdolności do czynności prawnych (i odpowiednio kuratorów osób posiadających ograniczoną zdolność do czynności prawnych). Istnieje bowiem obowiązek uzyskiwania zezwolenia sądu opiekuńczego **we wszystkich ważniejszych sprawach**, które dotyczą osoby pupila (art. 156 k.r.o.) lub osoby pozostającej pod kuratelą (art. 178 § 2 w zw. z art. 156 k.r.o.). Przy przyjęciu, że czynność w postaci wytoczenia powództwa o zadośćuczynienie jest „ważniejszą sprawą” takiej osoby pozostającej pod opieką lub kuratelą³⁷⁹, konieczne będzie uzyskanie na nią zezwolenia sądu.

³⁷⁸ W odmiennym kierunku zdaje się zmierzać H. Ciepla, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasecki, Warszawa 2011, art. 101, nb 7, której zdaniem: „Do czynności przekraczających zwykły zarząd zalicza się także czynności podejmowane w postępowaniu sądowym [...]”. Autorka skupia się jednak na takich czynnościach, jak zawarcie ugody w sprawie o dział spadku czy zniesienie współwłasności, w których zazwyczaj stronami sporu lub uczestnikami postępowania będą zarazem członkowie rodziny małoletniego.

³⁷⁹ Pogląd taki dominuje w doktrynie. Jak zauważa S. Kalus, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasecki, Warszawa 2011, art. 156, nb 4: „Wystąpienie przez opiekuna z powództwem o zadośćuczynienie dla osoby, która doznała uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, lub w innych przypadkach, gdy ustawa przewiduje takie roszczenie, wymaga także zezwolenia sądu”. Tak też przyjmuje M. Wałachowska, *Glosa do wyroku SN z 27 listopada 2008 r., IV CSK 306/08, OSP 2009, nr 12, poz. 121, s. 848*. Także J. Gajda, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2018, art. 156, nb 4, uznaje, że: „Do kategorii objętych wymogiem uzyskania zezwolenia sądu opiekuńczego zaliczono także wytoczenie powództwa (złożenie wniosku) w imieniu podopiecznego [...]”. Podobnie przyjęto w wyroku SN z 27 listopada 2008 r., IV CSK 306/08, OSNC 2009, nr 12, poz. 121. W tym też kierunku zmierza J. Sadowski, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. J. Wierciński, Warszawa 2014, art. 156, nb 5, który zauważa, że: „Wymóg uzyskania zgody sądu opiekuńczego obejmuje również wytoczenie powództwa w imieniu podopiecznego [...] w sprawach sądowych zaliczanych do kategorii ważniejszych spraw dotyczących osoby lub majątku podopiecznego [wyróżn. – W.B.]”. Sugeruje to, że wytoczenie powództwa w sprawie o zadośćuczynienie wymagać będzie zezwolenia sądu opiekuńczego tylko wówczas, gdy będzie uznane *ad casu* za „ważniejszą sprawą dotyczącą osoby lub majątku podopiecznego”. Z zakresu czynności wymagających zgody sądu wyłącza się natomiast

W orzecznictwie do wymogu uzyskania zezwolenia sądu rodzinnego przed wytoczeniem powództwa podchodzi się jednak liberalnie. W wyroku Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 22 października 2014 r., I ACa 1104/14³⁸⁰, uznano np., że: „Sąd orzekający w sprawie, w której na wytoczenie powództwa wymagane jest zezwolenie sądu opiekuńczego, nie może zastąpić sądu opiekuńczego i orzec o zezwoleniu. Jednakże w sytuacji, gdy brak takiego zezwolenia nie może zostać usunięty, gdyż po śmierci podopiecznego zezwolenie sądu opiekuńczego – wymagane stosownie do art. 156 w zw. z art. 175 k.r.o. – nie może zostać udzielone, nie świadczy o bezskuteczności powództwa. Brak zezwolenia sądu opiekuńczego na wytoczenie powództwa był usuwalny i mógł być usunięty po podjęciu przez sąd z urzędu czynności zmierzających do jego usunięcia. Skoro ich podjęcie stało się nieaktualne, dla potrzeb ustalenia, czy wytoczenie powództwa spowodowało przejście roszczenia o zadośćuczynienie na spadkobierców poszkodowanego, sąd może samodzielnie ocenić, czy opiekun uzyskałby zezwolenie sądu opiekuńczego na wytoczenie powództwa”. Podobnie w wyroku SN z 27 listopada 2008 r., IV CSK 306/08³⁸¹, stwierdzono, że jeżeli sprawa o zadośćuczynienie została wszczęta przez opiekuna osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie **za życia podopiecznego, ale przed uzyskaniem zezwolenia na wytoczenie powództwa**, a toczy się po śmierci ubezwłasnowolnionego z udziałem jego następców prawnych, to sąd ocenia w tej sytuacji samodzielnie, czy opiekun uzyskałby zezwolenie sądu opiekuńczego na wytoczenie powództwa (art. 156 w zw. z art. 175 k.r.o.).

W orzecznictwie przyjmuje się więc, że brak w postępowaniu sądowym zezwolenia sądu może zostać sanowany, jeżeli sąd rozpatrujący sprawę uzna, że gdyby przedstawiciele ustawowi za życia poszkodowanego wystąpili o uzyskanie zezwolenia sądu, to by takie zezwolenie otrzymali.

3. Osoba będąca poszkodowanym może być w chwili zajścia tego zdarzenia pełnoletnia i po danym zdarzeniu pozostawać w stanie uniemożliwiającym jej świadome i swobodne wyrażenie woli. W takim przypadku należy rozważyć dwie możliwe sytuacje, (A) **osoba taka pozostaje w związku małżeńskim**; (B) **osoba taka jest stanu wolnego** (niezależnie od tego, czy nie zawarła nigdy małżeństwa, czy też jest rozwiedziona albo jest wdową lub wdowcem).

przedmiotowe przekształcenie powództwa polegające na jego rozszerzeniu o żądanie danego odszkodowania z tytułu szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym w wypadku ujawnienia się w toku procesu danych szkód (tak J. Gajda, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2018, art. 156, nb 4).

³⁸⁰ LEX nr 1544866.

³⁸¹ OSNC 2009, nr 12, poz. 121 z glosą M. Wałachowskiej, OSP 2009, nr 12, poz. 121, s. 847–850.

Ad (A)

W stosunku do **osoby pozostającej w związku małżeńskim** może znaleźć zastosowanie art. 29 k.r.o. Przewiduje on, że „w razie przemijającej przeszkody, która dotyczy jednego z małżonków pozostających we wspólnym pożyciu, drugi małżonek może za niego działać w sprawach zwykłego zarządu, w szczególności może bez pełnomocnictwa pobierać przypadające należności, chyba że sprzeciwia się temu małżonek, którego przeszkoda dotyczy. Względem osób trzecich sprzeciw jest skuteczny, jeżeli był im wiadomy”.

Zagadnienie tego, czy cytowana norma może znaleźć zastosowanie do małżonka pozostającego w stanie wegetatywnym, może być jednak uznane za sporne. W doktrynie i orzecznictwie nie ulega wątpliwości, że przejściowa choroba (choćby dłuższa) małżonka może być traktowana jako „przemijająca przeszkoda” w rozumieniu art. 29 k.r.o.³⁸² Sytuacja pozostawania przez daną osobę w stanie wegetatywnym nie jest jednak traktowana w orzecznictwie jako „stan przemijający” w rozumieniu tego przepisu³⁸³. Jak wskazano w postanowieniu SN z 24 maja 2012 r., II CSK 466/11³⁸⁴: „Powołanie się na art. 29 k.r.o., jako na źródło umocowania do działania za małżonka (w jego imieniu i na jego rzecz) może mieć miejsce w razie pozostawania małżonków we wspólnym pożyciu i wystąpienia po stronie zastępowanego «przemijających przeszkód» w samodzielnym działaniu. Przemijająca przeszkoda oznacza zaistnienie takich okoliczności, które uniemożliwiają lub znacznie utrudniają osobiste działanie reprezentowanego, przy czym muszą to być okoliczności przejściowe, nie mające charakteru trwałego”. Odnosząc te rozważania do stanu faktycznego będącego przedmiotem orzekania, w którym poszkodowany „był w stanie krytycznym, który nie rokował poprawy i po kilkunastu godzinach od wypadku zmarł”, sąd uznał, że poszkodowany doznał „bardzo poważnych uszkodzeń ciała, które wprost i nieodwracalnie zagrażały jego życiu. Była to przeszkoda o charakterze trwałym i nie istniały jakiejkolwiek przesłanki pozwalające uznać, że przeszkoda ta przeminie”. Stąd też wynikających z tego faktu przeszkód w zgłoszeniu samodzielnego roszczenia o zadośćuczynienie względnie w udzieleniu pełnomocnictwa do jego dochodzenia, „nie można było ani obiektywnie, ani subiektywnie potraktować jako przemijających”.

Podobnie wskazano w wyroku SN z 9 stycznia 2008 r., II CSK 394/07³⁸⁵, choć rygoryzm takiego rozwiązania złagodzone w praktyce, uznając, że małżonek działający z przekroczeniem

³⁸² Por. wyrok SN z 9 stycznia 2008 r., II CSK 394/07, OSNC 2009, nr 2, poz. 35, w którym wskazano, że „[...] przeszkoda oznacza zaistnienie okoliczności, które uniemożliwiają lub znacznie utrudniają osobiste działanie małżonka reprezentowanego, przy czym muszą to być one przejściowe, niemające charakteru trwałego. Przyjmuje się zgodnie, że tak rozumiana przeszkoda zachodzi w razie przejściowej, choćby nawet dłuższej choroby małżonka” oraz postanowienie SN z 24 maja 2012 r., II CSK 466/11, LEX nr 1211145. Zob. też W. Borysiak, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. J. Wierciński, Warszawa 2014, art. 29, nb 23: „Do spełnienia hipotezy art. 29 wystarczy, aby taka sytuacja była przejściowa, a więc nie miała charakteru trwałego – jak np. choroba, choćby mająca trwać dłuższy czas, o której jednak wiadomo, że jej skutki ustępują”.

³⁸³ Postanowienie SN z 24 maja 2012 r., II CSK 466/11, LEX nr 1211145.

³⁸⁴ LEX nr 1211145.

³⁸⁵ W stanie faktycznym wyroku SN z 9 stycznia 2008 r., II CSK 394/07, OSNC 2009, nr 2, poz. 35, sądy niższych instancji uznały, że skoro poszkodowana doznała poważnych i rozległych uszkodzeń ciała, które wprost i nieodwracalnie zagrażały jej życiu, była to przeszkoda o charakterze trwałym.

zakresu określonego hipotezą art. 29 k.r.o. działa jako *falsus procurator* w rozumieniu art. 103 i art. 104 k.c., a więc dokonane przez niego czynności mogą zostać potwierdzone przez spadkobierców poszkodowanego, gdyż prawo do potwierdzenia takiej czynności jest dziedziczne. W odniesieniu do przemijającej przeszkody, jaką tworzy choroba, w uzasadnieniu tego wyroku zwrócono też uwagę, że w wypadku choroby trudno jest niekiedy stwierdzić, czy będzie miała ona charakter przejściowy czy trwały, gdyż ocena taka może być dokonana w pełni prawidłowo jedynie *ex post*. Sąd Najwyższy wskazał też na konieczność uwzględniania subiektywnych przekonań małżonka co do przejściowego charakteru choroby jego współmałżonka w chwili, w której dokonywałby on czynności w jego imieniu³⁸⁶. Przyjęcie tego poglądu w praktyce mogłoby umożliwiać małżonkowi każdorazowe występowanie z roszczeniami o zadośćuczynienie z powołaniem się na jego „subiektywne przekonanie” o przejściowym stanie choroby.

Ad (B)

Jeżeli osoba pełnoletnia, nieubezwłasnowolniona i niepozostająca w związku małżeńskim znajdzie się po zdarzeniu w stanie uniemożliwiającym jej świadome i swobodne wyrażenie woli, brak będzie generalnie podmiotu, który będzie mógł wytoczyć w jej imieniu powództwo. Jedyną potencjalną alternatywą w takiej sytuacji będzie wytoczenie powództwa przez prokuratora (art. 7 k.p.c.). Zgodnie ze zdaniem pierwszym tego przepisu prokurator może bowiem żądać wszczęcia postępowania w każdej sprawie, jak również wziąć udział w każdym toczącym się już postępowaniu, jeżeli według jego oceny wymaga tego ochrona praworządności, praw obywateli lub interesu społecznego. W dostępnych opracowaniach komentarzowych brak jest odwołań do tego, czy zaistnienie stanu uniemożliwiającego danej osobie świadome i swobodne wyrażenie woli w zakresie dochodzenia roszczenia o zadośćuczynienie może spełniać jedną z przesłanek umożliwiających prokuratorowi żądanie wszczęcia postępowania z tego tytułu (zwłaszcza przesłankę „ochrony praw obywateli”).

W tym zakresie należy zwrócić uwagę na § 360 ust. 1 pkt 7 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 7 kwietnia 2016 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury³⁸⁷. Zgodnie z nim zgłoszenie udziału prokuratora w postępowaniu sądowym jest wskazane zwłaszcza „w sprawach o naprawienie szkody na osobie lub mieniu wyrządzonej szczególnie drastycznym działaniem sprawcy”. Jednocześnie § 353 ust. 2 tego rozporządzenia wskazuje, że: „Prokurator samodzielnie ocenia przesłanki określone w art. 7 k.p.c., uzasadniające żądanie wszczęcia postępowania cywilnego lub zgłoszenie w nim udziału [...]”. Sugeruje to, że w sprawach o naprawienie szkody niemajątkowej na osobie możliwość wystąpienia z powództwem lub wstąpienia do postępowania istnieje,

³⁸⁶ Por. też W. Borysiak, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. J. Wierciński, Warszawa 2014, art. 29, nb 24.

³⁸⁷ Tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 1206 ze zm.

ale powinna w zasadzie ograniczać się do „przypadków szczególnie drastycznego działania sprawcy”. Kontrowersyjne może być to, czy w najczęstszych w praktyce przypadkach, a więc wówczas, gdy szkoda na osobie wynikać będzie z wypadków komunikacyjnych (zakładając ich „standardowy przebieg”, a nie np. ucieczkę sprawcy z miejsca wypadku lub pozostawanie w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środków odurzających), będzie można uznać, że działanie sprawcy miało charakter „szczególnie drastyczny”.

Ponadto § 355 wyżej wskazanego rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 7 kwietnia 2016 r. wskazuje, że: „Przed wytoczeniem powództwa na rzecz oznaczonej osoby [...] prokurator porozumiewa się z zainteresowaną osobą [...], pouczając ją o przysługujących jej prawach. Jeżeli ta osoba [...] nie zamierza dochodzić przysługujących jej roszczeń, prokurator podejmuje czynności tylko wtedy, gdy uzasadniają to szczególne okoliczności sprawy”. Można uznać, że pozostawanie przez taką osobę w stanie uniemożliwiającym jej świadome i swobodne wyrażenie woli powinno być uznane za taką „szczególną okoliczność sprawy”, która umożliwia prokuratorowi wytoczenie powództwa w jej interesie.

Podobne uprawnienie jak prokuratorowi przysługuje również Rzecznikowi Praw Obywatelskich, gdyż na podstawie art. 14 pkt 4 ustawy z 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich³⁸⁸ może on żądać wszczęcia postępowania w sprawach cywilnych, jak również wziąć udział w każdym toczącym się już postępowaniu właśnie na prawach przysługujących prokuratorowi. Podkreślić należy jednak, że ze względu na znaczne obciążenie sprawami biura Rzecznika Praw Obywatelskich może on nie być w stanie odpowiednio szybko zareagować na wpływające do niego pismo. Zwiększa to realnie ryzyko tego, że osoba poszkodowana umrze przed chwilą, w której Rzecznik Praw Obywatelskich zdecyduje się dochodzić w jej imieniu zadośćuczynienia.

W podsumowaniu tego wątku można więc zauważyć, że chociaż w teorii istnieją podmioty, które mogą wytoczyć powództwo o naprawienie szkody niemajątkowej „w zastępstwie” poszkodowanego, to jednak w praktyce mogą one nie być w stanie odpowiednio szybko wystąpić z odpowiednim powództwem ze względu na konieczność zapoznania się ze stanem faktycznym danej sprawy oraz dokonania oceny przesłanek przemawiających za dokonaniem takiej czynności. Zwrócić należy też uwagę na istniejącą w praktyce niechęć prokuratorów do uczestnictwa w sprawach cywilnych, w tym wytaczania roszczeń w interesie osób trzecich, w sprawach niezwiązanych bezpośrednio z postępowaniem karnym.

Jeżeli żaden ze wskazanych podmiotów nie wytoczy powództwa „w zastępstwie” pokrzywdzonego oraz ze względu na fakt, że osoba poszkodowana nie będzie w stanie samodzielnie udzielić pełnomocnictwa do dochodzenia w jej imieniu odpowiednich roszczeń, jedyną możliwością uruchomienia procedury przed sądem nakierowanej na dochodzenie w jej imieniu zadośćuczynienia będzie ubezwłasnowolnienie takiej osoby połączone z ustanowieniem

³⁸⁸ Tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 627 ze zm.

dla niej odpowiedniego przedstawiciela ustawowego (opiekuna, a wcześniej doradcy tymczasowego). Postępowanie to jest jednak długotrwałe, co zwiększa realnie ryzyko tego, że osoba poszkodowana umrze przed chwilą, w której jej przedstawiciel ustawowy będzie mógł dochodzić w jej imieniu zadośćuczynienia.

Podsumowując, należy uznać, że polski system prawny utrudnia w praktyce, a także często faktycznie uniemożliwia, dochodzenie roszczeń przez pokrzywdzonego lub osoby mu bliskie w jego imieniu, przede wszystkim w sytuacjach, w których na skutek danego zdarzenia³⁸⁹ poszkodowany pozostawać będzie do śmierci w stanie wegetatywnym lub innym stanie wyłączenia lub ograniczenia świadomości. Może to prowadzić do wygaśnięcia tego roszczenia wbrew domniemanej woli pokrzywdzonego.

Powyższe konstatacje sprzeczne są z *ratio legis* dla którego ustanawiany był art. 445 § 3 k.c. Twórcy tego przepisu zakładali, że osoba rzeczywiście chcąc dochodzić zadośćuczynienia powinna mieć możliwość oraz czas na podjęcie samodzielnie i swobodnie decyzji w tym zakresie, czego widocznym znakiem będzie wytoczenie powództwa. Jednakże przy tworzeniu takiej regulacji ustawodawca nie przewidział przypadków, w których między datą szkody na osobie a śmiercią poszkodowany nie będzie w stanie wyrazić swojej woli w zakresie ewentualnego dochodzenia roszczenia, a zarazem przez ten krótszy lub dłuższy czas nikt inny nie będzie też w stanie wytoczyć powództwa w jego imieniu.

Podkreślić należy, że w końcu XIX wieku, gdy tworzony był – oparty na doświadczeniach prawa rzymskiego – § 847 ust. 1 BGB, będący pierwowzorem art. 445 § 3 k.c., przypadki pozostawania przy życiu osoby poszkodowanej w wyniku danego zdarzenia szkodzącego ograniczały się do osób lżej poszkodowanych lub poddanych amputacjom. Nie istniały też praktycznie przypadki pozostawania danej osoby w stanie wegetatywnym dłuższy czas po takim zdarzeniu³⁹⁰.

W opisywanym zakresie konieczne wydaje się więc dokonanie w przyszłości w prawie polskim zmian ustawowych.

Po pierwsze, możliwe jest przyznanie *de lege ferenda* małżonkowi lub osobom bliskim poszkodowanego upoważnienia ustawowego do wytoczenia powództwa o zadośćuczynienie w jego imieniu w sytuacji, w której znalazł się on w stanie wyłączającym powzięcie decyzji lub wyrażenie woli oraz istnieje jednocześnie realne ryzyko jego śmierci. Regulacja tego typu mogłaby funkcjonować „obok” procedury ubezwłasnowolnienia poszkodowanego (która jest z natury swojej długotrwała). Ustawowa regulacja tego zagadnienia w opisywany sposób musiałaby jednak przesądzać to, komu takie przedstawicielstwo ustawowe miałyby przysługiwać (np. tylko małżonkowi; małżonkowi w zbiegu ze zstępnymi małoletnimi i/lub

³⁸⁹ W praktyce najczęściej dotyczyć to będzie ofiar wypadków (w szczególności samochodowych) oraz osób poszkodowanych w wyniku przestępstw popełnianych przeciwko życiu i zdrowiu.

³⁹⁰ Przykładowo pierwszy respirator znajdujący powszechniejsze zastosowanie w medycynie został skonstruowany na Uniwersytecie Harvarda w 1928 r. a rozpowszechnienie jego zastosowania przypadło na drugą połowę XX wieku.

pełnoletnimi i/lub pozostającymi z poszkodowanym we wspólnym gospodarstwie domowym; tylko zstępnym; małżonkowi w zbiegu z rodzicami; konkubentom; innym osobom bliskim poszkodowanego). Problemem byłoby też to, jak rozstrzygać rozbieżne stanowiska tych podmiotów w odniesieniu do tego, czy dane roszczenie powinno być dochodzone od sprawcy szkody, gdyż np. jedna z osób branych pod uwagę jako przedstawiciel ustawowy poszkodowanego może być sprawcą, współsprawcą lub osobą bliską (np. konkubentem) sprawcy stanu vegetatywnego pokrzywdzonego (niezależnie od tego, czy dane zdarzenie nastąpiłoby z winy umyślnej takiej osoby, czy też nieumyślnie). Pojawiałyby się też pytania, czy takie upoważnienie ustawowe miałoby obejmować współmałżonka pozostającego z poszkodowanym w separacji faktycznej i skonfliktowanego z nim emocjonalnie³⁹¹ lub też dorosłym dzieciom pokrzywdzonego niepozostającym od wielu lat z nim we wspólnym gospodarstwie domowym. Podobnie wątpliwe byłoby tu każdorazowe „badanie” przez sąd rzeczywistej woli osoby pozostającej w stanie vegetatywnym co do tego, czy chciałaby wytoczyć powództwo, a jeżeli tak to, kto ewentualnie powinien uczynić to w jej imieniu.

Możliwe jest również zaistnienie sytuacji, w której osoby bliskie poszkodowanemu pozostającemu w stanie vegetatywnym nie będą jego potencjalnymi spadkobiercami (np. będzie nim organizacja pożytku publicznego lub ustanowiona w testamencie fundacja). Wtedy takim „osobom bliskim” może nie zależeć na szybkim wszczęciu procesu w imieniu poszkodowanego, gdyż mogą one zakładać, że nie uzyskają dla siebie z tego faktu jakichkolwiek korzyści, a co najwyżej stracą czas i pieniądze na obsługę prawną.

Stąd też trafniejszym rozwiązaniem wydaje się – śladem prawa niemieckiego i duńskiego – uchylenie art. 445 § 3 k.c. oraz przeniesienie jego treści do art. 448 zd. 2 k.c. (por. uwagi w punkcie poniżej). Wymagałoby to wyraźnego wskazania w uzasadnieniu ustawy zmieniającej (ewentualnie wprost w treści art. 444 k.c. albo art. 445 § 1 k.c.), że celem takiej zmiany jest rozszerzenie dziedziczności roszczeń o zadośćuczynienie wynikających z uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia.

Przy przyjęciu takiego rozwiązania, jeżeli pokrzywdzony chciałby zrzec się swojego roszczenia o zadośćuczynienie, powinien zawrzeć na zasadach ogólnych ze sprawcą szkody umowę o zwolnienie z długu (art. 508 k.c.). Mógłby także, ewentualnie, nałożyć na swoich spadkobierców w ramach zapisu zwykłego (art. 968 k.c.) obowiązek zwolnienia sprawcy szkody z długu³⁹².

³⁹¹ Dopuszczenie dochodzenia przez małżonka poszkodowanego pozostającego z nim w faktycznej separacji roszczeń w jego imieniu – w miejsce innych członków rodziny – mogłoby bowiem rodzić znaczne problemy aksjologiczne.

³⁹² Tak M. Zelek, *Przesłanki dziedziczności roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę (art. 445 § 3 KC) de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Prawo rodzinne i spadkowe wobec współczesnych zjawisk technologicznych i społecznych*, red. J.M. Łukasiewicz, M. Załucki, Toruń 2018, s. 422.

3. Roszczenia o naprawienie szkody niemajątkowej wynikające z naruszenia innych dóbr osobistych niż życie i zdrowie

Z uchYLENIEM art. 445 § 3 k.c. powinno wiązać się przeniesienie jego treści do art. 448 k.c. Nowe brzmienie przepisu powinno wskazywać w nowo ukształtowanym zdaniu drugim (ewentualnie nowym paragrafie drugim), że roszczenia wskazane w art. 448 zd. 1 k.c. oraz art. 445 § 2 k.c. w zw. z art. 445 § 1 k.c. przechodzą na spadkobierców tylko wtedy, gdy zostały uznane na piśmie albo gdy powództwo o nie zostało wytoczone za życia poszkodowanego. Być może należałoby również – tak jak czynione jest to w prawie szwajcarskim i holenderskim – przyjąć, że wystarczające jest poinformowanie przez poszkodowanego w formie pisemnej lub dokumentowej osoby odpowiedzialnej o chęci dochodzenia swojego roszczenia o naprawienie szkody niemajątkowej lub uznanie, że wystarczające jest w tym zakresie wyrażenie przez niego w jakikolwiek sposób woli dochodzenia takiego roszczenia przed śmiercią. W doktrynie zwrócił zresztą na to uwagę M. Zelek, wskazując, że przy przyjęciu, iż realizacja roszczenia o zadośćuczynienie powinna zależeć od decyzji samego poszkodowanego, łączenie dziedziczności roszczenia o zadośćuczynienie wyłącznie z jego uznaniem na piśmie lub wytoczeniem o nie powództwa, a już nie z niektórymi innymi wyraźnymi przejawami decyzji pokrzywdzonego w tym przedmiocie (np. z pisemnym przedsądowym wezwaniem sprawcy do zapłaty zadośćuczynienia) „nie ma racjonalnych podstaw”³⁹³.

Taka regulacja doprecyzowywałaby również to, że roszczenie o zapłatę określonej sumy na cel społeczny także przechodzi w opisywanych przypadkach na spadkobierców pokrzywdzonego, na tych samych zasadach jak roszczenia o zadośćuczynienie. Nie ma natomiast konieczności ujednolicania art. 448 k.c. w przyszłym brzmieniu z regulacją zbywalności roszczeń o zadośćuczynienie (uregulowaną obecnie w art. 449 k.c.), gdyż przepisy te realizują inne cele³⁹⁴.

³⁹³ M. Zelek, *Przesłanki dziedziczności roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę (art. 445 § 3 KC) de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Prawo rodzinne i spadkowe wobec współczesnych zjawisk technologicznych i społecznych*, red. J.M. Łukasiewicz, M. Załucki, Toruń 2018, s. 413. Autor ten wskazuje, że trudno jest pogodzić to, aby z jednej strony „przyznawać pokrzywdzonemu kompetencję do nadawania cechy dziedziczności swojemu roszczeniu o zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę, z drugiej natomiast przyjmować, aby realizacja tej kompetencji mogła przybierać postać jedynie wytoczenia powództwa bądź zawarcia umowy w przedmiocie uznania roszczenia”.

³⁹⁴ R. Strugała, *Zbywanie roszczeń o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym. Ratio legis, treść normatywna oraz przyszłość uregulowania art. 449 k.c.*, „Forum Prawnicze” 2019, nr 4, s. 42. Zauważa on na tle art. 445 k.c. (zapewne w odniesieniu do jego § 3), że nie jest np. konieczne wymaganie określenia wysokości roszczenia, które jest konieczne przy jego zbywalności.

4. Roszczenia o naprawienie szkody niemajątkowej wynikające ze śmierci osoby bliskiej pokrzywdzonemu lub ciężkiego uszkodzenia jej ciała

Tak jak wskazano w pkt VI.1 opracowania, obecnie dziedziczenie roszczenia o zadośćuczynienie o naprawienie szkody niemajątkowej wynikające ze śmierci osoby bliskiej pokrzywdzonemu uregulowanego w art. 446 § 4 k.c. budzi liczne wątpliwości. Jedynie na marginesie można wskazać, że to samo dotyczy dziedziczenia roszczeń osób bliskich poszkodowanego wskazanych w art. 446 § 3 k.c. Stąd w wypadku uchylenia art. 445 § 3 k.c. oraz przeniesienia jego treści do art. 448 zd. 2 k.c. wydaje się więc zasadne dodanie do art. 446 k.c. paragrafu 5, zawierającego odesłanie do art. 448 zd. 2 k.c. w nowym brzmieniu w zakresie dziedziczenia roszczeń obecnie uregulowanych w art. 446 § 3 i 4 k.c. W ten sposób poglądy przyjęte w orzecznictwie uzyskałyby swoją podstawę prawną.

VIII. Wykaz literatury

- Andersson H., [w:] *European Tort Law: Basic Texts*, red. E. Karner, K. Oliphant, B.C. Steininger, Wien 2018.
- Apathy P., [w:] *Kurzkomentar zum ABGB*, red. H. Koziol, P. Bydlinski, R. Bollenberger, Wien-New York 2010.
- Aubert J.-L., [w:] *La Responsabilité civile à l'aube du XXIe siècle: bilan prospectif: colloque*, Paris 2001.
- Aubert J.-L., *Nota do orzeczeń połączonych Izb Cywilnej i Karnej Cour de Cassation z 30 kwietnia 1976 r., w sprawach nr 74-90280 oraz nr 73-93014*, „Répertoire du notariat Defrénois” 1977, cz. 1.
- Bagińska E., *Modele regulacji zadośćuczynienia za śmierć osoby bliskiej w wybranych krajach europejskich*, [w:] *Zadośćuczynienie po nowelizacji art. 446 Kodeksu cywilnego na tle doświadczeń europejskich*, red. Z. Strus, K. Ortyński, J. Pokrzywniak, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2010, nr 2 (numer specjalny).
- Bagińska E., *Roszczenie o zadośćuczynienie na podstawie art 446 § 4 kodeksu cywilnego na tle doświadczeń europejskich*, [w:] *Kompensacja szkód komunikacyjnych. Nowoczesne rozwiązania ubezpieczeniowe. Traffic Accident Compensation. Modern Insurance Solutions*, red. K. Ludwichowska, Warszawa 2011.
- von Bar Ch., *The common European Law of Torts. Volume Two*, Oxford 2005.
- von Bar Ch. (red.), *Principles of European Law. Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another (PEL Liab. Dam.)*, Munich 2009.
- von Bar Ch., Clive E. (red.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, Munich 2009.
- Bargelli E., [w:] *European Tort Law 2014*, red. E. Karner, B.C. Steininger, Berlin-Boston 2015.
- Bargelli E., [w:] *European Tort Law 2015*, red. E. Karner, B.C. Steininger, Berlin-Boston 2016.
- Berger F., *Die Vererblichkeit des Schmerzensgeldanspruchs*, „Zeitschrift für Verkehrsrecht” 1961, z. 1-2.
- Beuthien V., *Statt Genugtuung für das Opfer Frohlocken des Täters? Zur rechtswidrigen Verwertung der Kohl-Protokolle*, GRUR 2018, z. 10.
- Beuthien V., *Vereitelt der Tod die Genugtuung? Zur Unvererblichkeit des Anspruchs auf Geldentschädigung für Persönlichkeitsrechtsverletzung*, GRUR 2014, z. 10.
- Bigot Ch., *La protection de l'image des personnes et les droits des héritiers*, Legicom 1999, nr 4.
- Bieniek G., [w:] *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania, tom 1*, red. G. Bieniek, Warszawa 2011.
- Bloch C., [w:] *Droit de la responsabilité et des contrats. Régimes d'indemnisation*, red. P. le Tourneau, Paris 2017.
- Bloch C., *Nota do wyroków Izby Karnej Cour de Cassation z 5 października 2010 r., w sprawach nr 09-87385 oraz nr 10-81743*, „La Semaine Juridique - Édition Générale” 2011, z. 5.
- van Boom W.H., *Compensation for Personal Injury in the Netherlands*, [w:] *Compensation for Personal Injury in a Comparative Perspective*, red. B.A. Koch, H. Koziol, Wien-New York 2003.
- Borghetti J.S., [w:] *Digest of European Tort Law. Volume 2: Essential Cases on Damage*, red. B. Winienger, H. Koziol, B.A. Koch, R. Zimmermann, Berlin-Boston 2011.
- Borysiak W., *Dziedziczenie. Konstrukcja prawna i ochrona*, Warszawa 2013.
- Borysiak W., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. J. Wierciński, Warszawa 2014.

- Borysiak W., [w:] *Komentarze Prawa Prywatnego. Tom IVA. Kodeks cywilny. Komentarz. Spadki*, Warszawa 2019.
- Bosakirska B., *Procesowe uwarunkowania dziedziczości roszczeń o zadośćuczynienie za krzywdę*, „Nowe Prawo” 1981, nr 2.
- Bredemeyer D., *Hinterbliebenengeld und Schockschadensersatz: Lösungen für die Praxis*, ZEV 2017, nr 12.
- Brehm R., *Berner Kommentar. Das Obligationenrecht. Band VI, 1. Abteilung. Allgemeine Bestimmungen. 3 Teilband, 1. Unterteilband. Die Entstehung durch unerlaubte Handlungen. Artikel 41–61 OR*, Bern 2013.
- Brexl O., *Uwagi do orzeczenia OLG w Köln z 29 maja 2018 r.*, 15 U 64/17, GRUR-Prax 2018, z. 20.
- Brüggemeier G., [w:] *Personality Rights in European Tort Law*, red. G. Brüggemeier, A. Colombi Ciacchi, P. O’Callaghan, Cambridge 2010.
- Burmann M., Jahnke J., *Hinterbliebenengeld – viele Fragen und etliche Antworten*, NZV 2017, nr 9.
- Busnelli F.D., Comandé G., *Non-Pecuniary Loss Under Italian Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien–New York 2001.
- Busnelli F.D., Comandé G., *Compensation for Personal Injury in Italy*, [w:] *Compensation for Personal Injury in a Comparative Perspective*, red. B.A. Koch, H. Koziol, Wien–New York 2003.
- Ciepła H., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasecki, Warszawa 2011.
- Cisek A., Dubis W., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2017.
- Clausmeyer A., *Odszkodowanie i zadośćuczynienie za szkody majątkowe i niemajątkowe w przypadku szkody na osobie w Niemczech*, [w:] *Zadośćuczynienie po nowelizacji art. 446 kodeksu cywilnego na tle doświadczeń europejskich*, red. Z. Strus, K. Ortyński, J. Pokrzywniak, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2010, nr 2 (numer specjalny).
- Contamine-Raynaud M., *Nota do orzeczeń połączonych Izb Cywilnej i Karnej Cour de Cassation z 30 kwietnia 1976 r.*, w sprawach nr 74-90280 oraz nr 73-93014, „Recueil Dalloz” 1977, Jurisprudence s. 186–190.
- Cousy H., Droshout D., *Compensation for Personal Injury in Belgium*, [w:] *Compensation for Personal Injury in a Comparative Perspective*, red. B.A. Koch, H. Koziol, Wien–New York 2003.
- Cousy H., Droshout D., *Non-Pecuniary Loss Under Belgian Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien–New York 2001.
- Czachórski W., [w:] *System prawa cywilnego. Tom III. Część 1. Zobowiązania – część ogólna*, red. Z. Radwański, Ossolineum 1981.
- Czachórski W., *Zarys prawa zobowiązań. Część ogólna*, Warszawa 1962.
- Dajczak W., [w:] W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Brier, *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2018.
- Danzl K.-H., [w:] *Kurzkomentar zum ABGB*, red. H. Koziol, P. Bydlinski, R. Bollenberger, Wien–New York 2014.
- Danzl K.-H., Gutiérrez-Lobos K., Müller O.F., *Das Schmerzengeld in medizinischer und juristischer Sicht*, Wien 2013.
- Deakin R., Johnson A., Markesinis B., *Tort Law*, Oxford 2013.
- Deutsch E., Ahrens H.-J., *Deliktsrecht. Unerlaubte Handlungen, Schadensersatz, Schmerzensgeld*, München 2014.
- Długoszewska-Kruk I., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Załucki, Warszawa 2020.
- Domański L., *Instytucje kodeksu zobowiązań. Komentarz teoretyczno-praktyczny. Część ogólna*, Warszawa 1936.
- Durry G., *Nota do orzeczeń połączonych Izb Cywilnej i Karnej Cour de Cassation z 30 kwietnia 1976 r.*, w sprawach nr 74-90280 oraz nr 73-93014, „Revue trimestrielle de droit civil” 1976.
- Dutka P., *Zadośćuczynienie za krzywdy moralne w okresie międzywojennym ze szczególnym uwzględnieniem ustawodawstwa austriackiego*, „Studia z dziejów państwa i prawa polskiego” 2017, t. XX.
- Eccher B., [w:] *ABGB Praxiskommentar. Band 3. §§ 531–858, AnerbG, Kärntner ErbhöfeG, Tiroler HöfeG*, red. H. Schwimann, G. Kodek, Wien 2013.
- Falkiewicz A., *Glosa do uchwały SN z 12 grudnia 2013 r.*, III CZP 74/13, „Palestra” 2014, nr 10.

- Fedtke J., Germany, [w:] *European Tort Law 2014*, red. E. Karner, B.C. Steininger, Berlin–Boston 2015.
- Fikentscher W., Heinemann A., *Schuldrecht. Allgemeiner und Besonderer Teil*, Berlin–Boston 2017.
- Flour J., Aubert J.-L., Savaux E., *Droit civil. Les obligations 2. Le fait juridique*, Paris 2007.
- Fölsing P., Glosa do orzeczenia BGH z 1 sierpnia 2017 r., VI ZR 261/16, EWIR 2017, z. 19.
- Gajda J., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2018.
- Galand-Carval S., *Non-Pecuniary Loss Under French Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien–New York 2001.
- Gallmetzer E., [w:] *Hinterbliebenengeld. Anspruchsgrundlagen, Durchsetzung, Muster mit Länder- teil: Österreich, Schweiz, Italien, England*, red. Ch. Huber, T. Kadner-Graziano, J. Luckey, Baden-Baden 2018.
- Göksu T., [w:] *Präjudizienbuch OR. Die Rechtsprechung des Bundesgerichts (1875–2015)*, red. P. Gauch, V. Aeppli, H. Stöckli, Zürich 2016.
- Gudowski J., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, red. J. Gudowski, Warszawa 2018.
- Guével D., *Droit des successions et des libéralités*, Paris 2009.
- Gwiazdomorski J., *Dziedziczność roszczenia z art. 446 § 3 k.c.*, NP 1972, nr 6.
- Gwiazdomorski J., *Prawo spadkowe*, Warszawa 1959.
- Gwiazdomorski J., *Prawo spadkowe w zarysie*, oprac. i zaktualizował A. Mączyński, Warszawa 1990.
- Hager J., Glosa do wyroku BGH z 29 kwietnia 2014 r., ZR VI 246/12, JA 2014, nr 8.
- Hakalehto S., Korpisaari P., [w:] *European Tort Law: Basic Texts*, red. E. Karner, K. Oliphant, B.C. Steininger, Wien 2018.
- Harrer F., Wagne E., [w:] *ABGB Praxiskommentar. Band 6. §§1293–1503 ABGB*, red. H. Schwimann, G. Kodek, Wien 2016.
- Hoeren T., [w:] *Bürgerliches Gesetzbuch. Handkommentar*, Baden-Baden 2019.
- Huber Ch., [w:] *Hinterbliebenengeld. Anspruchsgrundlagen, Durchsetzung, Muster mit Länder- teil: Österreich, Schweiz, Italien, England*, red. Ch. Huber, T. Kadner-Graziano, J. Luckey, Baden-Baden 2018.
- Jarra E., *Szkody moralne a polski Kodeks Zobowiązań*, „Themis Polska” (odbitka) 1935, t. 9.
- Jelinek W., *Die Persönlichkeit des Verletzten und das Entstehen des Schmerzensgeldanspruchs*, JBl 1977, z. 1.
- Jourdain P., Nota do wyroków Izby Karnej Cour de Cassation z 5 października 2010 r., w sprawach nr 09-87385 oraz nr 10-81743, „Revue trimestrielle de droit civil” 2011, z. 2.
- Jugosłowiański kodeks zobowiązań, red. E. Łętowska, Ossolineum 1983.
- Kadner-Graziano T., *Comparative Tort Law – Cases, Materials, and Exercises*, London–New York 2018.
- Kaliński M., [w:] A. Brzozowski, J. Jastrzębski, M. Kaliński, E. Skowrońska-Bocian, *Zobowiązania. Część ogólna*, Warszawa 2019.
- Kaliński M., [w:] *System Prawa Prywatnego. Tom 6. Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2018.
- Kalus S., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasecki, Warszawa 2011.
- Karaszewski G., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. J. Ciszewski, P. Nazaruk, Warszawa 2019.
- Karner E., Koziol H., *Non-Pecuniary Loss Under Austrian Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien–New York 2001.
- Kerameus K.D., *Non-Pecuniary Loss Under Greek Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien–New York 2001.
- Kessler M.A., [w:] *Basler Kommentar Obligationenrecht. Art. 1–529 OR*, red. H. Honsell, N. Vogt, W. Wiegand, Basel 2015.
- Kleinschmidt J., Germany, [w:] *European Tort Law 2018*, red. E. Karner, B.C. Steininger, Berlin–Boston 2019.
- Koch B.A., Koziol H., *Schadenersatz für Körperverletzung in Österreich*, [w:] *Compensation for Personal Injury in a Comparative Perspective*, red. B.A. Koch, H. Koziol, Wien–New York 2003.

- Koebel U., *Das Fortwirken des Persönlichkeitsrechts nach dem Tode*, NJW 1958, z. 25.
- Korzonek J., Rosenblüth I., *Kodeks zobowiązań. Komentarz. Tom I*, Kraków 1936.
- Kos O., *Dedovanje terjatve za povrnitev nepremoženjske škode in procesnopravne dileme s posebnim poudarkom na procesnih situacijah, ko upravičenec do odškodnine umre po izdaji sodbe sodišča prve stopnje, a pred njeno pravnomočnostjo* [Inheritance claims for compensation of non-pecuniary damage and dilemmas in procedural law in procedural situations where a claimant entitled to compensation dies after the issue of a judgment of a court of first instance but before it becomes *res judicata*], *Pravnik* 2012, nr 11–12.
- Kötz H., Wagner G., *Deliktsrecht*, München 2016.
- Koziol H., *Österreichisches Haftpflichtrecht Band II. Haftung für eigenes und fremdes Fehlverhalten*, Wien 2018.
- Koziol H., *Wrongful Death – Basic Questions*, [w:] *European Tort Law* 2006, red. H. Koziol, B.C. Steininger, Wien–New York 2008.
- Kralik W., [w:] *Ehrenzweig System des österreichischen allgemeinen Privatrechts. 4. Buch. Das Erbrecht*, Wien 1983.
- Krawczyk A., *Glosa do uchwały SN z 12 grudnia 2013 r., III CZP 74/13*, „Palestra” 2014, nr 11–12.
- Kruithof M., Belgium, [w:] *International Encyclopaedia of Laws. Tort Law*, red. B. Weyts, Alphen aan den Rijn 2018 (stan na lipiec 2017).
- Kryla K., *Glosa do wyroku SN z 24 marca 2011 r., I CSK 389/10*, MoP 2013, nr 9.
- Księżak P., *Prawo spadkowe*, Warszawa 2017.
- Kunz L., [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 5, Erbrecht. Einleitung zum Erbrecht; §§ 1922–1966 (Erbfolge)*, red. G. Otte, Berlin 2017.
- Kuźmicka-Sulikowska J., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2017.
- Lackoroński B., *Glosa do uchwały SN z 12 grudnia 2013 r., III CZP 74/13*, OSP 2015, nr 2, poz. 15.
- Lackoroński B., *Zadośćuczynienie pieniężne za krzywdy wynikłe ze śmierci najbliższego członka rodziny na podstawie art. 446 § 4 k.c. (cz. 2)*, „Palestra” 2009, nr 9–10.
- Landolt H., [w:] *Zürcher Kommentar zum schweizerischen Zivilrecht. Band V/1c/ 2. Die Entstehung durch unerlaubte Handlungen. Zweite Lieferung. Art. 45–49 OR*, Zürich 2007.
- Lange H., Kuchinke K., *Erbrecht. Ein Lehrbuch*, München 2001.
- Larenz K., Canaris C.W., *Lehrbuch des Schuldrechts. Band II: Besonderer Teil, 2. Halbband*, München 1994.
- Leipold D., [w:] *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 9. Erbrecht, §§ 1922–2385, §§ 27–35 BeurkG*, red. G. Schlichting, München 2010.
- Leipold D., [w:] *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 11. Erbrecht, §§ 1922–2385, §§ 27–35 BeurkG*, red. S. Kessal-Wulf, München 2020.
- Loiseau G., *L'autonomie du droit à l'image*, Legicom 1999, nr 4.
- Longchamps de Bériet F., [w:] W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Bériet, *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2018.
- Longchamps de Bériet R., *Zobowiązania*, Lwów 1939.
- Looschelders D., *Schuldrecht. Allgemeiner Teil*, München 2016.
- Looschelders D., *Schuldrecht. Besonderer Teil*, München 2016.
- Lucas-Schlötter A., [w:] *Personality Rights in European Tort Law*, red. G. Brüggemeier, A. Colombi Giacchi, P. O'Callaghan, Cambridge 2010.
- Lunney M., Oliphant K., *Tort Law. Text and Materials*, Oxford 2008.
- Malaurie P., *Les successions. Les libéralités*, Paris 2008.
- Marotzke W., [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 5, Erbrecht. Einleitung zum Erbrecht; §§ 1922–1966 (Erbfolge)*, red. G. Otte, Berlin 2008.
- Martin-Casals M., Ribot J., Solé J., *Non-Pecuniary Loss Under Spanish Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien–New York 2001.
- Martin-Casals M., Ribot J., Solé J., *Compensation for Personal Injury in Spain*, [w:] *Compensation for Personal Injury in a Comparative Perspective*, red. B.A. Koch, H. Koziol, Wien–New York 2003.

- Mäsch G., *Glosa do wyroku BGH z 29 kwietnia 2014 r.*, ZR VI 246/12, JuS 2014, nr 11.
- Masłowski Z., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom 2*, Warszawa 1972.
- McManus F., Russell E., Bisacre J., *Delict: A Comprehensive Guide to the Law in Scotland*, Dundee 2011.
- Mularski K., [w:] *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019.
- Müller Ch., [w:] *CHK – Handkommentar zum Schweizer Privatrecht. Obligationenrecht. Allgemeine Bestimmungen*, Art. 1–183, red. A. Furrer, A.K. Schnyder, Zürich–Basel–Genf 2016.
- Navarretta E., Bargelli E., [w:] *European Tort Law 2008*, red. H. Koziol, B.C. Steininger, Wien–New York 2009.
- Nesterowicz M., *Glosa do uchwały SN z 12 grudnia 2013 r.*, III CZP 74/13, OSP 2015, nr 2, poz. 15.
- Nesterowicz M., *Glosa do wyroku SA w Warszawie z 22 sierpnia 2012 r.*, IACa 178/12, PS 2015, nr 1.
- Nesterowicz M., *Glosa do wyroku SN z 24 marca 2011 r.*, I CSK 389/10, PS 2012, nr 7–8.
- Nesterowicz M., [w:] *Kodeks cywilny z komentarzem. Tom I*, red. J. Winiarz, Warszawa 1989.
- Nesterowicz M., *Zadośćuczynienie pieniężne ex contractu i przy zbiegu z odpowiedzialnością ex delicto*, „Państwo i Prawo” 2007, nr 1.
- Nesterowicz M., *Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę w „procesach lekarskich”*, „Państwo i Prawo” 2005, nr 3.
- Nesterowicz M., Bagińska E., *Non-Pecuniary Loss Under Polish Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien–New York 2001.
- Neuner J., *Glosa do wyroku OLG w Köln z 29 maja 2018 r.*, 15 U 64/17, FamRZ 2018, z. 16.
- Novak B., *Slovenia*, [w:] *European Tort Law 2012*, red. K. Oliphant, B.C. Steininger, Berlin–Boston 2013.
- Oetker H., [w:] *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band 2, Schuldrecht, Allgemeiner Teil*, §§ 241–432, red. W. Krüger, München 2012.
- Olejniczak A., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, red. A. Kidyba, Warszawa 2014.
- Pałdyna T., *Próba wykładni art. 448 kodeksu cywilnego*, „Przegląd Sądowy” 2003, nr 7–8.
- Panowicz-Lipska J., *Majątkowa ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1975.
- Peel E., Goudkamp J., *Winfield and Jolowicz on Tort*, London 2014.
- Pereira A., [w:] *European Tort Law: Basic Texts*, red. E. Karner, K. Oliphant, B.C. Steininger, Wien 2018.
- Piątowski J.St., Witczak H., Kawałko A., [w:] *System Prawa Prywatnego. Tom 10. Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2015.
- Radwański Z., *Zadośćuczynienie pieniężne za szkodę niemajątkową. Rozwój i funkcja społeczna*, Poznań 1956.
- Radwański Z., Olejniczak A., *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2018.
- Reischauer R., [w:] *Kommentar zum ABGB, 2. Band, §§ 1175 bis 1502 ABGB; Nebengesetze. Teil 2 b. §§ 1313 bis 1341 ABGB*, red. P. Rummel, Wien 2004.
- Rey H., *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, Zürich–Basel–Genf 2008.
- Rezler J., *Glosa do wyroku SN z 3 czerwca 1966 r.*, I PR 31/66, OSPiKA 1968, nr 1, poz. 6.
- Rixecker R., [w:] *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Band 1. Allgemeiner Teil §§ 1–240. AllgPersönlR. ProstG. AGG*, red. C. Schubert, München 2018.
- Roberto V., *Haftpflichtrecht*, Bern 2013.
- Rogers W.V.H., *Comparative Report of a Project Carried Out by the European Centre for Tort and Insurance Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien–New York 2001.
- Rogers W.V.H., *Compensation for Personal Injury in England*, [w:] *Compensation for Personal Injury in a Comparative Perspective*, red. B.A. Koch, H. Koziol, Wien–New York 2003.
- Rogers W.V.H., *Death and Non-Pecuniary Loss*, [w:] *European Tort Law 2006*, red. H. Koziol, B.C. Steininger, Wien–New York 2008.
- Rogers W.V.H., *Non-Pecuniary Loss Under English Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien–New York 2001.
- Rozwadowski W., *Prawo rzymskie. Zarys wykładu wraz z wyborem źródeł*, Poznań 1992.
- Rzetecka-Gil A., *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania – część ogólna*, LEX 2011.

- Sadowski J., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. J. Wierciński, Warszawa 2014.
- Safjan M., [w:] *Kodeks cywilny – komentarz. Tom I. Komentarz do art. 1–449¹⁰*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2018.
- Schauer M., [w:] *Klang Kommentar. ABGB §§ 531 bis 651*, red. A. Fenyves, F. Kerschner, A. Vonkilch, Wien 2016.
- Schiemann G., [w:] *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 2, Recht der Schuldverhältnisse; §§ 249–254 (Schadenersatz)*, red. M. Martinek, Berlin 2005.
- Schlüter W., *Erbrecht*, München 2007.
- Schlüter W., [w:] *Erman Bürgerliches Gesetzbuch. Handkommentar. Band II*, red. P. Westermann, Köln 2004.
- Schnyder A.K., [w:] *Basler Kommentar. Obligationenrecht I (Art. 1–529)*, red. H. Honsell, N.P. Vogt, W. Wiegand, Basel–Stuttgart 2007.
- Schubert C., *Glosa do wyroku BGH z 29 kwietnia 2014 r.*, ZR VI 246/12, JZ 2014, nr 21.
- Scottish Law Commission, *Report on The Effect of Death on Damages (March 1992)*, Edinburgh 1992.
- Scottish Law Commission, *Discussion Paper on Damages for Wrongful Death (August 2007)*, Edinburgh 2007.
- Skowrońska-Bocian E., Wierciński J., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom VI. Spadki*, red. J. Gudowski, Warszawa 2017.
- Slizyk A., *Schmerzensgeld 2020. Handbuch und Tabellen*, München 2020.
- Sobolewski P., [w:] *Komentarze Prawa Prywatnego. Tom IIIA. Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna*, red. K. Osajda, Warszawa 2017.
- Stanik M., *Przegląd orzecznictwa – prawo prywatne*, „Forum Prawnicze” 2014, nr 1.
- Stein A., [w:] *Soergel Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Band 21. Erbrecht 1, §§ 1922–2063*, red. J. Damrau, Stuttgart–Berlin–Köln–Mainz 2002.
- Stender-Vorwachs J., *Vererblichkeit eines Geldentschädigungsanspruchs wegen Persönlichkeitsrechtsverletzung*, NJW 2014, z. 39.
- Storch K., *Glosa do wyroku BGH z 4 czerwca 1974 r.*, VI ZR 68/73, GRUR 1974, nr 12.
- Strugała R., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2019.
- Strugała R., *Zbywanie roszczeń o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym. Ratio legis, treść normatywna oraz przyszłość uregulowania art. 449 k.c.*, „Forum Prawnicze” 2019, nr 4.
- Szer S., *Prawo spadkowe*, Warszawa 1955.
- Szpunar A., *Glosa do orzeczenia SN z 3 maja 1963 r.*, III CR 395/62, OSPiKA 1965, nr 1, poz. 7.
- Szpunar A., *Glosa do wyroku SN z 12 kwietnia 1972 r.*, II CR 57/72, „Państwo i Prawo” 1973, nr 7.
- Szpunar A., *O przejściu na spadkobierców roszczeń z tytułu zadośćuczynienia*, „Rejent 2002”, nr 9.
- Szpunar A., *Przejście roszczenia o zadośćuczynienie na spadkobierców uprawnionego*, „Palestra” 1979, nr 6.
- Szpunar A., *Przejście roszczenia z art. 446 § 3 k.c. na spadkobierców uprawnionego*, NP 1972, nr 1.
- Szpunar A., *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999.
- Szpunar A., Wanatowska W., *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego w zakresie prawa cywilnego materialnego z I półrocze 1968*, „Nowe Prawo” 1968, nr 11.
- Szpunar A., Wanatowska W., *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego w zakresie prawa cywilnego materialnego za II półrocze 1972 r.*, „Nowe Prawo” 1973, nr 5.
- Śmieja A., [w:] *System Prawa Prywatnego. Tom 6. Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. A. Olejniczak, Warszawa 2018.
- Tercier P., *Short Comments Concerning Non-Pecuniary Loss Under Swiss Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien–New York 2001.
- Terré F., Simler P., Lequette Y., *Droit civil. Les obligations*, Paris 2013.
- Uzasadnienie projektu kodeksu zobowiązań z uwzględnieniem ostatecznego tekstu kodeksu. Art. 1–167*, oprac. R. Longchamps de Brier, Warszawa 1934.

- Vansweevelt T., Bubalo L., *Post-Mortal Protection of the Right to Reputation – A Comparative View*, „Journal of European Tort Law” 2019, nr 1.
- Viney G., Jourdain P., Carval S., *Traité de droit civil. Les conditions de la responsabilité*, Paris 2013.
- W.Ś., *Notka do orzeczenia SN z 13–17 lipca 1964 r.*, I CR 370/63, OSPiKA 1965, nr 9, poz. 198.
- Wagner G., *Schadenersatz in Todesfällen – Das neue Hinterbliebenengeld*, NJW 2017, z. 37.
- Walczak U., *Geneza problemu w prawie europejskim i pojęcie szkody niemajątkowej*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2007, nr 1.
- Wałachowska M., *Glosa do wyroku SN z 27 listopada 2008 r.*, IV CSK 306/08, OSP 2009, nr 12, poz. 121.
- Wałachowska M., *Glosa do uchwały SN z 12 grudnia 2013 r.*, III CZP 74/13, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2014, nr 2.
- Wałachowska M., *Wynagrodzenie szkód deliktowych doznanych przez pośrednio poszkodowanych na skutek śmierci albo uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia osoby bliskiej*, Warszawa 2014.
- Wałachowska M., *Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę*, Toruń 2007.
- Wałachowska M., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III, Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2018.
- Warendorf H.C.S., Thomas R., Curry-Sumner I., *The Civil Code of the Netherlands*, Alphen aan den Rijn 2009.
- Welser R., *Grundriss des bürgerlichen Rechts, Band II, Schuldrecht Allgemeiner Teil, Schuldrecht Besonderer Teil, Erbrecht*, Wien 2007.
- Welser R., Zöchling-Jud B., *Grundriss des bürgerlichen Rechts, Band II, Schuldrecht-Allgemeiner Teil, Schuldrecht-Besonderer Teil, Erbrecht*, Wien 2015.
- Werkusch C., [w:] *ABGB-ON. Kommentar*, red. A. Kletečka, M. Schauer, Wien 2010.
- Werro F., *La responsabilité civile*, Bern 2011.
- Werro F., [w:] *Commentaire Romand. Code des obligations I. Art. 1–529 CO*, red. L. Thévenoz, F. Werro, Bâle 2012.
- Wielgus K., *Umowne uznanie długu*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2020, nr 2.
- Wissink M.H., van Boom W.H., *Non-Pecuniary Loss Under Dutch Law*, [w:] *Damages for Non-Pecuniary Loss in a Comparative Perspective*, red. W.V.H. Rogers, Wien–New York 2001.
- Wolak G., *Zadośćuczynienie pieniężne za krzywdę doznaną wskutek śmierci najbliższego członka rodziny (art. 446 § 4 k.c.) a art. 445 § 3 k.c.*, „Prawo Asekuracyjne” 2014, nr 1.
- Zelek M., [w:] *Kodeks cywilny. Tom III. Komentarz. Art. 627–1088*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019.
- Zelek M., *Przesłanki dziedziczności roszczenia o zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę (art. 445 § 3 KC) de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Prawo rodzinne i spadkowe wobec współczesnych zjawisk technologicznych i społecznych*, red. J.M. Łukasiewicz, M. Załucki, Toruń 2018.
- Wurmnest W., Gömann M., Germany, [w:] *European Tort Law 2017*, red. E. Karner, B.C. Steininger, Berlin–Boston 2018.
- Zimmermann R., *The Law of Obligations – Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Oxford 1996.

